

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1972

2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

**18. ÉVFOLYAM
1972. 2. SZÁM**

Szerkesztő bizottság: Arató Attila, Arató
Ferenc, **Barabási Rezső** főszerkesztő,
Dobos Piroska, Gallai Ervin,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Kertész Gyula, Kovács Máté, Láng Imre,
Lévai Tamásné, B. Nagy Ernő szerkesztő,
N. Rácz Aranka, Rejtő István,
Sebestyén Géza

Szerkesztőség:

Budapest VIII., Múzeum utca 3.

Telefon: 134-000, 272. m.

Megjelenik kéthavonként.

Előfizetési díj: 90,— Ft.

Egyes szám ára: 15,— Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.

Készült az NPI sokszorosító üzemében.

72-3019

Felelős vezető: Mátrai Emil

Példányszám: 500.

Terjedelem: 10,5 A/5 ív

TARTALOM

Az OKDT és a KMK munkájából

Beszámoló a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1971. évi munkájáról (tömörítés).....	135
Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács munkája 1971-ben (N. RÁCZ Aranka)	144
Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1972. évi munkaprogramja	152

Az IFLA, a FID és a könyvtáros-egyesületek

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület gondjai és törekvései (Keith DOMS) Radikális reformok útján az ETO. A varsói FID/CCC ülés tanulságai (SEBESTYÉN Géza)	154
	161

Tájékoztatásügy

A társadalomtudományi információellátás fejlesztése. Alternatívák és megoldás (LÁNG Imre)	171
---	-----

Történeti értékű könyvtáraink

A muzeális értékű iskolai könyvtárakról (KISFALUDI Sándor)	184
A magyarországi református egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából (UJSZÁSZY Kálmán).....	195

Könyvtárszociológia

Egy olvasáskutatási mérőműszer és hibahatárai (KAMARÁS István) Szakemberek tájékoztatói szokásainak vizsgálata a regionális funkció ellátása szempontjából (SZENTIRMAI László)	206
	219

Könyvtárközi együttműködés

A gyűjtőkori együttműködés hírei (KONDOR Imréné).....	230
---	-----

Magyar könyvtárosok külföldön

Az angol könyvtárügyről. Részletek egy utijelentésből (KONDOR Istvánné)	233
Gépesítési munkák és tervek cséhszlovákiai könyvtárakban (HORVÁTH Tibor – SZÜCS Jenőné)	244

Szemle

A gyűjtőkori együttműködés kérdései (ism. ZIRCZ Péter)	248
Munkateljesítmény normák a tudományos és szakkönyvtárakban (ism. GOMBA Szabolcsné)	250
Külföldi hírek	194, 218

AZ OKDT ÉS A KMK MUNKÁJÁBÓL

Beszámoló a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1971. évi munkájáról

- T ö m ö r i t é s -

„Az elmúlt évben munkánkat a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia szellemében végeztük” – állapítja meg a beszámoló első mondata. „Munkatervünkben jórészt a tézisekben és az ajánlásokban megfogalmazott fő célkitűzések tükröződtek konkrét feladatok formájában, s megítélésünk szerint a magunk eszközeivel mi is segítettük azokat az erőfeszítéseket, amelyek távlati célja a Konferencia koncepciójának megvalósítása.”

A KMK munkájának jellegzetességeiből két következmény adódik. Egyrészt a munkát nem éves, hanem nagyobb ciklusokban célszerű megtervezni, másrészt a külső szakértők bevonása egyre gyakoribbá válik. Mindkét körülmény figyelembe veendő a munka tervezésénél és értékelésénél.

A beszámoló a továbbiakban 7 fejezetben ismerteti az intézmény munkáját.

1. KÖNYVTÁRPOLITIKAI FELADATOK

A KMK közreműködött a Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak kidolgozásában, továbbá az ezekből következő feladatok végrehajtásában. Kiemelkedő jelentőségű az új könyvtári törvény előkészítése. (A külföldi könyvtári törvényhozásról készített tanulmány közreadása, bibliográfia összeállítása, javaslat a törvény kidolgozásának módjára és ütemezésére.)

Bekapcsolódott a Művelődésügyi Minisztérium szervezte szakfelügyeleti vizsgálatokba (Győr és Baranya megye, Pécs város). „Különös figyelmet érdemel a pécsi vizsgálat, mert a könyvtári ellátás egészére kiterjedt és egységben tekintette a különféle hálózatokhoz tartozó, különféle típusú könyvtárak munkáját.” 1971-ben egyébként tovább erősödött a könyvtárfenntartó szervek és a KMK kapcsolata (vizsgálatok, szakvélemények, továbbképzés igénylése a fenntartó szervek részéről). Ide kapcsolódik a KMK új szolgáltatása: a „Könyvtár és Művelődés” c. tájékoztató kiadvány. „Ennek fő célja nem a közművelődési dokumentálás, hanem a könyvtári szolgálattal kapcsolatos döntéseket hozó szervek segítése”

A KMK ezenkívül tervezetet dolgozott ki és bocsátott vitára a bérutasítás módosítására, részt vett a közművelődési és az iskolai könyvtárak szakfelügyeletét szabályozó miniszteri utasítástervezet kidolgozásában, közreadta (a szakszervezeti könyvtárak adataival kiegészítve) a könyvtárak településenkénti statisztikai adatait tartalmazó füzetet, valamint részt vett a könyvtárak statisztikai jelentéseinek tervezetében, ellenőrzésében és kódolásában. Hozzákezdett továbbá a könyvtári kataszter felállításához, „... ami már előmunkálathoz jelent részben a Könyvtári Minerva új kiadásához, részben az adat-szolgáltatási kötelezettség kiterjesztéséhez”.

2. KÖNYVTÁRTIPUSOK, OLVASÓRÉTEGEK

A tanácsi közművelődési könyvtárak vonatkozásában a KMK legfőbb feladatának a megyei hálózatfejlesztési tervek elkészítésének szorgalmazását, ill. támogatását tekintette. Negyedévenként megrendezte a megyei könyvtárigazgatók értekezletét, amely hasznos munkakapcsolatként értékelhető. Előkészítette továbbá a „Kiváló Könyvtár” címért folyó pályázat bírálati anyagát.

A szakszervezeti közművelődési könyvtárakkal kapcsolatban megemlítendő, hogy az intézmény részt vett az 1971-ben kibocsátott „Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezéséhez” című, nagy jelentőségű dokumentum, ill. az „Írányelvek a szakszervezeti könyvtárak állományalakításához és gyűjtőköréhez” c. kiadvány előkészítésében. Elkészült

a szakszervezeti könyvtárak szervezeti és működési szabályzatának tervezete is. Szakszervezeti megbízásból bocsátotta közre a KMK „Az olvasó munkáért” című kiadványt, továbbá előkészítette a hirlapolvasókkal foglalkozó kiadványt. Részt vett végül a SZOT irodalmi díjai odaitélésének előkészítésében is (irodalomjegyzék, tanácsadás).

A gyermekkönyvtárakkal kapcsolatos KMK-tevékenységből kiemelkedő a 180 órás szakosító tanfolyam, amelynek egyes jegyzetei (állománygyarapítás, csoportos foglalkozások) módszertani utmutatóul is szolgálhatnak. Folyik a gyermekkönyvtárak állományvizsgálatával kapcsolatos kérdőívek feldolgozása. Megjelent „A közművelődési könyvtárak feladatai a művelődési hátránnyal induló gyermekek és fiatalok segítésében” című módszertani utmutató, továbbá „A 14 éven felüli ifjúság könyvtári ellátása a közművelődési könyvtárakban” című dokumentációs kiadvány, amely tíz ország különböző intézményeihez kiküldött körkérdés alapján készült. A KMK kapcsolatot teremtett az Országos Pályaválasztási Intézettel (könyvtárismertető utmutató készítésével), és kísérletképpen ifjúsági könyvtárat hozott létre (a miskolci Városi Könyvtárral közösen) a miskolci Ifjúsági Házban. Készülőben van továbbá az ifjúság számára összeállított könyvtárhasználati kalauz kézírata is.

A KMK szorgalmazta a nemzetiségek könyvtári ellátásának javítását is. Kibővítette a megyei könyvtárak, ill. a határokon túli testvérintézmények közötti kétoldalu megállapodások tervezetét, s ilyen megállapodások megkötésére történtek is már lépések. Megjelent a német törzsanyagjegyzék, s nyomdakész állapotban van a román nemzetiségi vidékek könyvtárainak hasonló állománygyarapítási utmutatója is.

A tudományos és szakkönyvtárak vonatkozásában első helyen kell megemlíteni azt a hosszú távú munkát, amelynek célja a főiskolai könyvtárak működési és fenntartási normáinak kialakítása. Első lépésként a KMK-felmérő jellegű kérdőívet küldött a hálózathoz nem tartozó főiskolai könyvtárakhoz, ill. kapcsolatba lépett a mezőgazdasági és a pedagógiai hálózatba tartozó könyvtárak hálózati központjaival. Több esetben adott szakvéleményt szakkönyvtárak szá-

mára, ill. kidolgozott különböző tervezeteket. (Pl. központi feldolgozás, re-katalogizálás, stb.)

3. A KÖNYVTÁRI MUNKA EGYES TERÜLETEI

„Egyre több energiát kívántak a különféle olvasómozgalmak, de ... érdemes ez a befektetés.” A KMK részt vállalt a Magyar–Szovjet Baráti Társaság „Kell a jó könyv” mozgalmanak mind tartalmi, mind szervezeti feladataiból, a könyvhét előkészítéséből, valamint a KISZ-kongresszus alkalmából megtartott rendezvényekből. „Az Olvasó Népért mozgalom mintha kissé stagnált volna.” Az olvasómozgalmakban rejlő lehetőségek kiaknázása céljából kísérletbe kezdett „Kulturánk mérföldkövei” címmel. Ennek lényege: 20–30 főnyi csoport 8 közös megállapodással kijelölt mű elolvasását vállalja, amelyekről – szakember vezetésével – véleményt cserélnek.

A Nemzetközi könyvév előkészítő munkálatait illetően a KMK részt vesz az operatív bizottságban, s feladata az, hogy összefogja és egyeztesse a könyvtárak ehhez kapcsolódó vállalkozásait. Kiadja az UNESCO könyvévi bulletin-jének magyar változatát, melynek első száma 1971 decemberében jelent meg.

Az olvasószolgálati munka színvonalának emelése érdekében szakosító tanfolyam előkészítése indult meg, ezenkívül megkezdődött a propagandamunka reprográfiai vonatkozásaival foglalkozó tanfolyam.

A KMK tevékenyen bekapcsolódott a társadalomtudományi információs rendszer kialakításának munkálataiba is. (Munkahipotézis, tanulmányvázlatok, külföldi szakirodalmi szemle, hazai intézmények dokumentációs tevékenységéről jegyzék, stb.) Összeállította ezenkívül a könyvtárak bibliográfiai vállalkozásainak jegyzékét. A szakterületi kooperációval összefüggésben foglalkozott az állománygyarapítási együttműködés kérdéseivel is. (Tanulmánykötet, világirodalmi szemle, stb.)

A korábbi állományvédelmi utasítástervezetet átdolgozta és vita után felterjesztette a Művelődésügyi Minisztériumhoz.

A korábbinál valamivel több figyelmet szentelhetett a KMK a feldolgozó munka problémáinak. Így előkészítette a közművelődési könyvtárak katalógusnormáinak kidolgozását, kiadta a „Cimleírások a kisebb közművelődési könyvtárak katalógusai számára” című kiadvány mutatóját, és elkészítette az ETO 1966–1971. közötti módosításait tartalmazó jegyzéket.

Az egyre jobban terjedő zenei részlegek működését megvizsgálta a KMK és – az OKDT-szekció által is megvitattott – javaslatot tett továbbfejlesztésükre. Munkájuk segítésére kiadta továbbá „A közművelődési könyvtárak fonotékáinak feladata a zenei ismeretterjesztésben” című módszertani levelet. Kiadás előtt áll a fonotékák első törzsanyagjegyzéke. A zenei részlegek munkatársai számára egyhetes tanfolyamot rendezett a szombathelyi Megyei Könyvtárral együtt, s előkészítette egy másfél éves szaktanfolyam megindítását.

Mivel a felsőfoku központok könyvtárainak a nem hagyományos dokumentumok gyűjtésére is be kell rendezkedniük, kísérletképpen a zalaegerszegi Megyei Könyvtárban megalakult a KMK támogatásával a hazai szabványok gyűjteménye. Több fórumon is foglalkozott a KMK a helyismereti munka kérdéseivel, és megindította a helyismereti kézikönyv előkészítő munkálatait.

Komoly előrehaladás történt a könyvtári munkaszervezés-sel kapcsolatban. Megjelent a „Munkateljesítmény-normák a tudományos és szakkönyvtárakban” c. kiadvány, megkezdte tevékenységét a munkaszervezési munkabizottság, valamint két kutatócsoport a különböző típusú könyvtárak munkaszervezési modelljének kialakítására. Megindult továbbá (az MKE műszaki könyvtárosi tagozatával együttműködve) a vállalati könyvtárak művelétkataszterének összeállítása. – Elkészült és OKDT-vita előtt áll a szabvány könyvszám hazai bevezetésének lehetőségeit vizsgáló tanulmány.

Elkészült a központi gépesítési terv (az OSZK-val való együttműködés keretében), valamint két munkafolyamat-gépesítési tanulmány. – Megjelent a korszerű másoló eljárásokat és berendezéseket ismertető kiadvány első kötete, és előkészítés alatt áll a második is. Befejeződött a 240 órás gépesítési tanfolyam, amelyhez egyébként 7 jegyzet készült.

„Szaporodó új könyvtárépületeink pozitív és negatív vonásai arra íntettek bennünket, hogy – a tervezés és építés színvonalát elősegítendő – vegyük számba az eddigi tapasztalatokat” – írja a jelentés, majd így folytatja: „Ennek érdekében alaposan megvizsgáltuk új és átépített könyvtáraink zömét. A vizsgálat eredményét 1972-ben tesszük közzé, mint a könyvtárépítés és berendezés gyakorlati kézikönyvét. Konkrét segítségnek szánjuk a kisebb könyvtárak építői számára azokat a tervajánlásokat, amelyeknek kidolgozására megbízást adtunk; elkészülésük 1972-re várható. Örömmel kapcsolódtunk be minden könyvtárépítési terv kialakításába észrevételekkel, bíráló megjegyzésekkel, sőt konkrét programok kidolgozásával.”

4. KÖNYVTÁROSKÉPZÉS

A továbbképző tanfolyamokról a jelentés az illető munkaterületeken tett említést, ennél a címszónál csak a szorosán vett képzési feladatok ellátására tért ki.

1971-ben a könyvtárosképző szaktanfolyam társadalomtudományi tagozatán 293 hallgató tanult; képesítő vizsgát 65 fő tett. A kedvezőtlen elhelyezési körülmények, továbbá a szervező és adminisztratív munkával járó sok leköltöttség nagy mértékben gátolta az intenzív oktatómunkát. – A másik két tagozat közül a KMK az orvosinak nyújtott tartalmi segítséget, egyébként csak a jegyzetekről és a központi nyilvántartásról gondoskodott.

Az oktatás továbbfejlesztését illetően a kiindulópontot a könyvtárügyi konferencia állásfoglalásai jelentették. Így elkészült az egyszakos könyvtárosképzés tanterve.

Elkészült és minisztériumi jóváhagyást nyert a KMK-ban folyó központi továbbképzés ötéves programja. Ennek alapján épültek fel az egy-másfél éves szakosító tanfolyamok, amelyek hatékonyabbnak bizonyultak a rövidebb időtartamu továbbképzési formáknál. „Függőben van még az a kérdés, miképpen lehetne ezen tanfolyamok értékét a besorolásban, bérezésben is elismerni.”

5. KUTATÁSSZERVEZÉS, KUTATÓMUNKA

„A kutatási feladatok mind nagyobb hangsúlyt kapnak tevékenységünkben” – állapítja meg a jelentés. „Az e területen betöltött szerepkörünk-tisztázásához nagy mértékben hozzájárult az az OKDT plénumára kerülő előterjesztés, amelynek kidolgozásában magunk is részt vettünk.”

A korábbi évekhez hasonlóan tovább folyik a KMK-ban a könyvtárakban végzett kutatások nyilvántartása. Megkezdődött továbbá azoknak a fiatal könyvtárosoknak a felderítése, akik a későbbiekben kutatómunkát végezhetnek. „Javaslat készül arra, hogy milyen formában volna legcélszerűbb felkészíteni őket a komolyabb feladatokra”.

A saját kutatások zöme az olvasáspedagógia és a könyvtárpedagógia területén folyt. (A könyvtáron belüli tartós személyes kapcsolatok hatása, az irodalmi izlésszint fejleszthetősége, a lektürolvasás kérdéseit tanulmányozó nagyobb vizsgálat előmunkálataként a munkásolvasók irodalmi attitűdje, az olvasásvizsgálatoknál használatos írói és műlisták mérőműszerként való alkalmazhatósága, továbbá iskolai olvasáspedagógiai kísérlet annak megállapítására, „hogy a könyvtárra építő pedagógia milyen többletet mutathat fel a hagyományos módszerekkel szemben.”) Megindult a pedagógusok olvasási, tájékozódási szokásainak és a könyvtárral való kapcsolatuknak a vizsgálata is, az MTA Szociológiai Intézetére és az OPKM-re támaszkodva, továbbá a szakmunkástanulók körében folytatandó olvasásvizsgálat megszervezése. Elkészült a járási köznevelődési intézmények hatókörét vizsgáló kutatás jelentése. Lezárult a geológia és az építéstudomány területén folytatott szakirodalmi ellátottsági vizsgálatok anyaggyűjtése.

Az osztályozáselmélet területén a KMK a tézauruszok megalkotásának elméleti és gyakorlati kérdéseit kutatja.

6. SZOLGÁLTATÁSOK

Ezek között kiemelt hely illeti meg az Uj Könyvek című állománygyarapítási tanácsadót. Sikerült biztosítani mind a megjelenés pontosságát, mind a munka

tartalmi színvonalának emelését. „A minőség további emelése és a munka-
menet zavartalansága érdekében a szerkesztőséget megerősítjük.” Megjelent
a magyar folyóiratok mintajegyzéke, és elkészültek az Uj Könyvek első öt év-
folyamának indexei. Belső vizsgálat indult továbbá, „amely egyrészt a hasz-
nálók véleményét deríti fel, másrészt pedig a szolgáltatások hatásfokát méri”.

Megjelentek az Eseménynaptár negyedéves számai, s nyomdában van az 1972.
évi kötet kézírata. 1972-től a KMK fokozatosan átadja az Eseménynaptárt a
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak.

Kísérletképpen indult, de teljes sikerrel járt a „100 lap – 100 cikk” című
sajtószemle. Félézernél több előfizető jelentkezett, s várható, hogy 1972-ben
megduplázódik. A szemle önfenntartó jellegének biztosítására a KMK megállá-
podást kötött a Fővárosi Művelődési Házszal a közös kiadásra.

A szovjet folyóiratok propagálása érdekében a nagyobb közművelődési könyv-
tárak számára szerzeményezési javaslatot küldött meg a KMK. Megindult a
Nagyvilág 15 éves repertóriumának előkészítése. 10 000 példányban könyvtár-
népszerűsítő plakát jelent meg és fogyott el egyetlen hét alatt. Előkészületben
van egy, a könyvtári szolgáltatásokat népszerűsítő prospektus is. Sikert ara-
tott a KMK kezdeményezése, amellyel az egyes könyvtárak propagandakiadvá-
nyait népszerűsítette.

Bővült és szerkezetileg is átalakult a „Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtár-
tudományi Irodalomról” című kurrens bibliográfia. Különböző részletesség-
gel mintegy 2 000 tételt ismertetve jelent meg a „Könyvtári és Dokumentációs
Szakirodalom” című referáló lap. A KMK szerkesztette a Könyvtári Figyelő
dokumentációs részét, és ellátta az egész folyóirat sajtó alá rendezési mun-
káitait.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár 1971-ben „1 450 dokumentumegységgel,
továbbá 1 400 kötet periodikus kiadvánnyal gyarapodott”.

7. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

„Nemzetközi kapcsolataink legjelentősebb eseménye az augusztusi szovjet-magyar könyvtárügyi szeminárium volt. Nagy részt vállaltunk az előkészítés és lebonyolítás munkájából. . . . Megkezdtük a szeminárium anyagának sajtó alá rendezését.” A KMK bekapcsolódott az 1972. februári (azóta már le is zajlott) moszkvai magyar-szovjet szeminárium munkálataiba (s három munkatársa két előadással szerepelt is a szemináriumon).

A KMK megfigyelőként részt vett a szocialista országok társadalomtudományi tájékoztatási központjainak drezdai tanácskozásán; sajtó alá rendezte az 1970. évi budapesti könyvtárépítési és berendezési konferencia anyagát; két referátumot készített elő a szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak 1972. évi szófiai tanácskozására.

Szorosabbá váltak az IFLA-hoz fűződő kapcsolatok is; a KMK részt vett a Közművelődési Szekció és a Könyvtárstatisztikai Szakbizottság munkálataiban, s az idén is rövid jelentést adott a Magyar Könyvtárosok Egyesületén keresztül a magyar könyvtárügy legújabb eseményeiről. Bekapcsolódott ezen kívül az 1972. évi budapesti IFLA-közgyűlés előkészítő munkálataiba is.

„A magyar könyvtárügy eredményeinek külföldi propagálására... régóta esedékes új tájékoztatási szolgáltatást készítettünk elő: Hungarian Library and Information Science Abstracts címmel a magyar szakirodalom válogatott referátumait kívánjuk angol nyelven közreadni. A szolgáltatás első számának nyomdai munkái folyamatban vannak.”

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács munkája 1971-ben

N. RÁCZ Aranka

A Tanács 1971–1972. évi munkatervét a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásai határozták meg. A tervezett munka összhangban van a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatervével.

Az 1971-ben megtárgyalt témák és a velük kapcsolatos viták lényegét foglaljuk itt össze, a könyvtári közvélemény tájékoztatása céljából, a Tanács szervezeti egységei szerint tagolva.

A TANÁCS TELJES ÜLÉSEINEK TÉMÁI:

A kétnapos debreceni teljes tanácsülés napirendjén két téma szerepelt:

„A könyvtártudományi kutatómunka továbbfejlesztése.” Előadója: BEREZKY László, a KMK osztályvezetője és ZIRCZ Péter, az MM Könyvtárosztály munkatársa.

„A bibliográfiai munka helyzete és problémái hazánkban.” Előadója: FÜGEDI Péterné, az OSZK Bibliográfiai Osztálya vezetője.

A könyvtártudományi kutatások eredményeinek, helyzetének és problémáinak számbavétele arra a következtetésre vezette az előterjesztés készítőit (az előterjesztés felhasználásával készült tanulmányukat lásd Könyv-

tári Figyelő, 1971. 4. sz. 295–300. p.), hogy a jövőben a legfontosabb témákra kell a központi figyelmet fordítani és lehetőség szerint ezeket anyagi eszközökkel is támogatni. Meg kell állapítani, melyek ezek a témák, és mindazokat a – bár szintén fontos és érdekes – munkákat, amelyek ezek körén kívül esnek, a helyi kutatások körébe kell sorolni. Így érhető csak el, hogy a legfontosabb problémákban legyen előrehaladás. Másik igen lényeges követelmény, hogy a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási témákban folyó kutatások kapcsolatot találjanak a kutatások érintkező területeivel, és egyes arra érdemes témák helyet kapjanak a Magyar Tudományos Akadémia által gondozott kutatási programban. – Hasznosnak ítélte az előterjesztés a korábbi pályázati rendszert, amely kétségtelenül meglévő problémái ellenére is hozott eredményeket. Ezért a pályázatok felújítását javasolta.

A hozzászólók egyetértettek a központi és a helyi témák különválasztásával. Hangsúlyozták a fontosságát és a könyvtári kutatásokra visszaható jelentőségét annak, hogy a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás kérdéseiben folyó kutatások kapcsolatot találjanak az érintkező területeken folyó (nem utolsósorban az informatikai) kutatásokkal, és hogy kapcsolat alakuljon ki a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártörténeti és Bibliográfiai munkabizottságával. Utaltak a hozzászólók a kutatómunka szükséges feltételeinek biztosítására mint a kutatás előfeltételére.

A téma azóta minisztériumi fórum elé került, amely az OKDT-vita nyomán módosított javaslatokat elfogadta, s végrehajtásukat részben a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak, részben a minisztérium Könyvtárosztályának feladatává tette.

A bibliográfiai munka helyzetéről szóló referátum átfogóan, minden területre kitérve foglalkozott a hazai bibliográfiai tevékenység helyzetével és problémáival. Csupán a nemzeti bibliográfia rendszeréről nem szólt részletesen, mivel ez a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia keretében vitára került, és a fejlesztés irányai kialakultak. Részletesen foglalkozott a szakbibliográfiák, a helyismereti és ajánló bibliográfiák helyzetével és problémáival. Az

előterjesztés bővítve közlésre kerül az OKDT legközelebbi tanulmánykötetében. Itt tehát csak fontosabb javaslatait közöljük. Ezek a következők:

- Azon kell fáradozni, hogy a magyar bibliográfiai munkák rendszere lehetőleg teljes legyen. Ennek érdekében a szakbibliográfiák vonatkozásában a kurrens bibliográfiák mellett meg kell teremteni egyes tanulmányágak, szakterületek retrospektív bibliográfiáit is. A lajstromozó bibliográfiák mellett létre kellene hozni az értékelő bibliográfiákat, a kritikai szemléket is.
- A bibliográfiai munkálatok terén is jobb együttműködésre, a munkák összehangolására van szükség. Ez elsősorban nem adminisztratív eszközökkel érhető el, hanem azon a felismerésen alapuló munkamegosztással, hogy a munka koordinálása közös érdek.
- Tökéletesíteni kell a bibliográfiakészítés módszereit.
- A helyismereti bibliográfiai munkák terén sürgős feladat a megyei sajtóbibliográfiák kiadása. Itt is lényeges a munka jobb szervezése és a hatékonyabb együttműködés; gazdálkodni kell a kiadási lehetőségekkel. A helyismereti bibliográfiai munkában nem feltétlenül a publikálás a cél; igen értékes eszközök lehetnek a jól szerkesztett bibliográfiai kartotékok is.

Foglalkozott a referátum az ajánló bibliográfiák sokat vitatott problémájával is és utalt legfontosabb alkalmazási lehetőségeikre. Fontos szerepük lehet az olvasási készség, az olvasási kultúra alakításában, a korszerű műveltség megszervezésében és szintentartásában, az oktatás és a továbbképzés keretében a szakismeretek elmélyítésében és végül, de nem utolsósorban a könyvtárosi munka gyakorlatában is. Számba véve az ajánló bibliográfiai termést a kétségtelen eredmények mellett rámutatott arra is, hogy sok az igen alacsony színvonalú publikáció ezen a területen. Az ajánló bibliográfiák legalkalmasabb műhelyeiként a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mellett a megyei könyvtárakat jelezte meg.

A hozzászólók számos értékes javaslattal egészítették ki ezt a témát is. Sűrűggették pl. a készülő országos sajtóbibliográfiát, a bibliográfiai ismeretek bevezetését az egyetemeken és a főiskolákon. Hangsúlyosan merült fel a regionális bibliográfiai szolgálat kérdése is, mind a helyismereti, mind a kutatói és termelési szükségletek szempontjából. A bibliográfiai műhelyek kialakítását a gyűjtőköri együttműködéssel összhangban javasolták kialakítani. Felmerült egy bibliográfiai központi intézmény gondolata is. Általános volt az a vélemény, hogy a bibliográfiai munka központi kérdése ma a koordináció, amely természetesen nem nélkülözheti a központi rendelkezéseket sem. Az ajánló bibliográfiákkal kapcsolatban többen javasolták az un. „kalauzok” (guide) kifejlesztését, a bibliográfusok képzésével kapcsolatban pedig bibliográfiai kézikönyv kiadását.

A TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRI TAGOZAT MUNKÁJA:

A Tanács tudományos és szakkönyvtári tagozata két témával foglalkozott az elmúlt évben:

- „Az egyházi könyvtárak helyzete és problémái”, amelyet NAGY Ernő, a MM Könyvtárosztály munkatársa, továbbá
- „A gyűjtőköri együttműködés helyzete és feladatai”, amelyet KONDOR Imréné, a KMK munkatársa terjesztett a tagozat elé.

Az egyházi könyvtárak ügyéről szóló referátum tájékoztatást nyújtott e könyvtárak helyzetéről, állományáról, az állomány feltártságáról, általában működésük problémáiról. Arra a kérdésre is választ kívánt adni, hogy hogyan, milyen segítséggel lehetne e könyvtárak értékes állományát a tudományos, különösen a társadalomtudományi kutatások vonatkozásában hozzáférhetővé tenni. Ennek érdekében számos intézkedést javasolt. Ezek egy része jogi természetű és a könyvtárak szakfelügyeletének hatékonyabbá tételét célozza. A helyzetkép kiegészítése érdekében további felméréseket, az igen értékes muzeális anyag védelme érdekében pedig hathatós intézkedéseket javasolt. Javasolta továbbá a könyvtárosi szakképzés megszervezését az egyházi gyűjtemények könyvtárosai számára.

Az év végén tárgyalta a tagozat a gyűjtőköri együttműködés kérdéseit. Az előterjesztés a 131/1968. MM sz. utasítás végrehajtása nyomán született eredményeket és a felmerülő problémákat foglalta össze. Eredmények főképpen a természettudományok szakirodalmának gyűjtési együttműködésében jelentkeznek. A társadalomtudományok egyes ágaiban történtek erőfeszítések a gyűjtőkörök összehangolására, e területen azonban még számos probléma nehezíti a megoldást (így pl. a „társadalomtudományok” címszó alá tartozó tudományterületek sokfélesége, a kialakult hagyományos gyűjtőkörök, a használók igényeinek különbözősége, a meglévő intézmények szűkös anyagi, technikai és személyzeti lehetőségei stb.).

Van bizonyos együttműködés a szakirodalmi ellátás megteremtése érdekében az orvostudományok, és megindult az együttműködés kialakítása a mezőgazdaság és élelmezésügy területén is.

Legkésebb indult meg és ma is sok problémával küzd az együttműködés megteremtése a műszaki szakirodalmi ellátás terén. Jelenleg úgy látszik, hogy e téren főképpen az állami költségvetésből fenntartott könyvtárakra lehet építeni.

Az országos szakirodalmi ellátás biztosításának jobb feltételeit az előadó az anyagi ellátás javításában (ezen belül központi alapok biztosításában), a gépesítésben és ezen belül is a reprográfia fejlesztésében jelölte meg. Mindezek, főképpen a gépesítés visszahat az együttműködés tartalmára és formájára is, ezért a tartalmi és szervezeti problémákat időről időre újra kell fogalmazni. Az előterjesztés javaslatot tett egy a gyűjtőköri együttműködést irányító szerv létrehozására.

A hozzászólók egyetértettek abban, hogy országos felügyeletre szükség lenne, ilyen szerv azonban csak akkor működhetne hatékonyan, ha központi anyagi eszközökkel is rendelkeznek. Fontosnak ítélték az igények további feltérképezését, az állományelemzések elvégzését, továbbá azt, hogy a gyűjtőköri együttműködés folyamatosan, a gyűjtemények alapján az információs tevékenységre is kiterjedjen.

DOKUMENTÁCIÓS ÉS BIBLIOGRÁFIAI TAGOZAT

Az elmúlt évben a tagozat egyetlen témát tárgyalt. Ez „A társadalomtudományok szakirodalmi információellátásának fejlesztése”, amelyet LÁNG Imre, az MM Könyvtárosztályának h. vezetője terjesztett elő. (Lásd a kérdésfeltevéssel foglalkozó tanulmányát e számunk más helyén – a szerk.)

A referátum ezuttal a társadalomtudományok területén a következő tudományágak szakirodalmi információellátásának kérdéseit tárgyalta: közgazdaság, állam- és jogtudomány, szociológia, történettudomány és régészet, nyelv-, irodalom- és művészettudomány, szervezéstudomány és tudományszervezés, politika, közművelődés. Az előadott koncepció a hazai adottságokból kiindulva a fejlesztést a meglévő könyvtári intézményekre kívánja alapozni, mégpedig a már kialakult szakirodalmi bázisokra építve. Egy-egy tudományág szakirodalmi ellátási bázisa egyben információszervezési központtá is fejleszthető. Ebből kiindulva az előterjesztés arra a következtetésre jut, hogy szakirodalmi információellátás is csak az intézmények jobban szervezett együttműködése alapján valósulhat meg. Az előterjesztés számos javaslatot tesz az együttműködés szervezésére. Foglalkozott az ágazati központok feladataival, működési feltételeivel; egyik sarkalatos probléma a megfelelően képzett szakembergárda biztosítása. Utalt az új szolgáltatások megszervezésének lehetséges anyagi forrásaira is.

A hozzászólók több oldalról közelítették meg a társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás kérdéseit. Egyetértettek a tájékoztatás tudományágankénti megszervezésének elvével és a tájékoztatási rendszernek a meglévő intézményekre való telepítésével. Egyes tudományágakban a szakirodalmi tájékoztatás egyik alapvetően fontos eszközét a bibliográfiákban jelölték meg. Hangsúlyozták a további igényfelmérések fontosságát és szükségességét. A fejlesztés anyagi megalapozásának szükségességét szintén több hozzászóló vetette fel. Javasolták egyes információszervezési munkával rendelkező és az előterjesztésben nem szereplő területek feladatainak és problémáinak figyelembevételét. A vita azzal zárult, hogy 2–3 évnyi átmeneti időszak alatt el kell végezni az igényfelméréseket és ki kell próbálni egyes dokumentációs szolgáltatásokat, kiterjesztve

ezeket az itt nem szereplő tudományágak területére is. Fontos képzési feladat a kutatói szintű személyzet biztosítása.

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI TAGOZAT

A tagozat az év elején tárgyalta az „Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására” c. tervezetet, amelyet ARATÓ Ferenc, az OPKM igazgatója és N. RÁCZ Aranka, az MM Könyvtárosztályának munkatársa terjesztett elő. Az „Irányelvek” azóta lényegében azonos tartalommal, a Művelődési Közlöny 1971. 24. számában meg is jelent. Az előterjesztés és a vita ismertetésének tehát már nincsen jelentősége.

Szeptemberben a zenei gyűjtemények problémái kerültek a tagozat elé, két vetületben: egyrészt a zenei gyűjtemények általános fejlesztési problémái, másrészt a közművelődési könyvtárak zenei (audiovizuális) gyűjteményeinek sajátos kérdései. Az előbbit PETHES Iván, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete zenei szekciójának elnöke terjesztette elő; ismertette a zenei gyűjtemények gyűjtőkörével, a gyűjtemények feltárásával, sajátos felszerelésükkel, hálózattá szervezésükkel kapcsolatos kérdéseket és javaslatokat tett ezek megoldására. A közművelődési könyvtárak zenei részlegeinek fejlesztési kérdéseit CSOBOTH Attila, a KMK munkatársa foglalta össze, utalva arra, hogy ez esetben – legalábbis távlatilag – az audiovizuális eszközök és hordozók tágabb körének gyűjtése is felvethető.

A tagozat vitája több figyelemreméltó észrevétellel egészítette ki, ill. módosította az előterjesztések koncepcióját. Elsőrendűen fontosnak jelölte meg a különböző rendeltetésű gyűjtemények feladatainak (kutatási, oktatási, közművelődési jellegű gyűjtemények) és gyűjtőkörének pontos meghatározását. Közművelődési könyvtári vonatkozásban a zenei közművelődés és nyelvtanulás segítése látszik a legfontosabb feladatának. Hasznos lenne továbbá, ha e könyvtárak zenei gyűjteményeinek tevékenysége kapcsolódnék a zenei művelődés más intézményeihez és a zenei művelődés egészének szerves részévé válnék. Az országos fonotéka problémája egyelőre nyitva maradt. A tanácskozás javasolta, hogy meg kell keresni a Művelődésügyi Minisztérium más illetékes

íróosztályait is az együttműködés, az anyagi és a szellemi terhek megosztása érdekében.

A TANÁCS ELNÖKSÉGE

Az elnökség részben ügyrendi kérdésekkel foglalkozott (az 1971–1972. évi munkaterv, az IFLA és a FID idei budapesti közgyűlésének és a Tanács 1971. októberben, Debrecenben tartott ülésének előkészítése); megtárgyalta továbbá könyvtárügyünknek a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia állásfoglalásai alapján megfogalmazott célkitűzéseit, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1970. évi jelentését és 1971. évi munkatervét.

1971. elején megjelent a „Könyvtártudományi tanulmányok 1969.” c. tanulmánygyűjtemény; sajtó alatt van a következő kötet, amely a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes anyagát tartalmazza, az előkészítő tanulmányokkal együtt.

SZAKBIZOTTSÁG

A Tanács keretében a következő szakbizottságok működnek: a Könyvtárigazgatási, az Osztályozási, a Képzési és továbbképzési, a Bibliográfiai és a Könyvtártudományi és kiadványi szakbizottság. Munkájuk ismertetésére lapunk későbbi számaiban térünk vissza.

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1972. évi munkaprogramja

A Tanács teljes ülése elé kerülnek a következő témák:

- A könyvtárosok és szakirodalmi tájékoztatók képzésének rendszere és az erről szóló utasítástervezet.
- A központi könyvtári szolgáltatások továbbfejlesztésére vonatkozó javaslatok.
- Az OKDT munkájának továbbfejlesztése.
- Az új könyvtári törvény tervezete.
- A könyvtári szaksajtó egyes problémái.
- A könyvtárépítés távlati programja.

A Tudományos és Szakkönyvtári Tagozat programjában az alábbi témák szerepelnek:

- A magyar tudományos és szakkönyvtárak működési és munkanormái és a korszerű munkaszervezés kérdései.
- Tájékoztatás a katalogizálási szabvány előkészületeiről és állapotáról.
- A nemzetközi szabványosított könyvszámozás (ISBN) ismertetése és javaslat bevezetésére Magyarországon.
- Eredmények és feladatok a könyvtárgépesítési irányelvek megvalósításában (1971–1975).
- Az új állományvédelmi utasítástervezet.
- Az állományvédelem országos eredményei és további teendői.

A Dokumentációs és Bibliográfiai Tagozat elé a következő témák kerülnek:

- Tájékoztatás a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ működéséről.

- A korszerű információs munka problémái.
- Az 1972. évi FID kongresszus előkészítése, továbbá a kongresszus után az eredmények értékelése.

A Közművelődési Könyvtári Tagozat programjában a következő témák szerepelnek:

- Az ifjúsági szolgálat problémái a közművelődési könyvtárakban.
- A gyermekkönyvtárak állománya és az elemzés tanulságai.
- Az Olvasó Népért mozgalom és a könyvtárak.
- Az „Alapelvek és követelmények...” érvényesülése a távlati tervezésben.
- Központi szolgáltatások igénybevétele a megyei könyvtárakban.
- Az új tanácsigazgatási rendszer hatása a könyvtári szervezetre.

AZ IFLA, A FID ÉS A KÖNYVTÁROS- EGYESÜLETEK

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (American Library Association) gondjai és törekvései

Keith DOMS, K... [T]

Rövidítve közöljük annak a beszámolóknak a szövegét, amelyet az ALA elnöke az IFLA 1971. évi kongresszusának plenális ülésén mondott el. (Eredeti címe: The American Library Association. Current concerns and directions.)

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (American Library Association, ALA) 1876 óta mindig úgy alakította szervezetét és tevékenységét, hogy megközelítse alapvető célkitűzését: „a könyvtári szolgálat és a könyvtárügy fejlesztését és tökéletesítését az Egyesült Államokban és az egész világon”.

Az ALA hivatalos szervezetéhez tartozik az elnök, az első és a második al-elnök, meg a pénztáros, valamennyiüket az Egyesület szavazati joggal rendelkező tagjai választják. A tagság választja az ALA Tanácsát (Council) is, amely az Egyesület legfelső szerve, elvi irányvonalát kialakító testülete. Az ALA tagszervezetei az állami és a regionális egyesületek. Igazgatási szerve a Végrehajtó Bizottság (Executive Board), amely az összes választott tisztségviselőkből, valamint a Tanács kebeléből választott nyolc tagból áll.

A tagság szakosztályoknak (division) nevezett tagozatokban szerveződik. A szakosztályok a könyvtárak és a könyvtári munka típusait képviselik, számuk 14. Például a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Szövetsége (Association of College and Research Libraries) könyvtártípus szerinti, a Gyermekkönyvtári Szakosztály (Children's Services Division) a könyvtári munka sze-

rinti szakosztály. A megfelelő könyvtárak és könyvtárosok ügyeivel ezek a szakosztályok foglalkoznak.

A jelenlegi szervezeti felépítésben különféle bizottságok is működnek, speciális témákkal foglalkozva. Ilyen például a Szellemi Szabadság Bizottsága, a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága, az Audiovizuális Bizottság és a Jogi Bizottság. Ezek az Egyesület egésze szempontjából foglalkoznak meghatározott témájukkal, tehát átvágva a szakosztályok közötti határvonalakat.

A legtöbb szervezetnek vannak elsődleges és sürgős célkitűzései, amelyeket úgy tűznek ki és rendeznek át, hogy lépést tarthassanak a szakmai célokkal és a társadalmi változásokkal. Nem kivétel ez alól az ALA sem. Az Egyesület jelenlegi legfontosabb és legsürgetőbb célkitűzései a következő témákhoz kapcsolódnak: társadalmi felelősség; munkaerő; szellemi szabadság; könyvtári törvényhozás; tervezés, kutatás és fejlesztés; demokratizálás; újjászervezés. Néhányat ezek közül röviden ismertetni fogok, majd vázolom azokat a tényezőket, amelyek ezeket a célkitűzéseket az előtérbe állították.

A szellemi szabadság kérdésével három különböző szervezeti egység foglalkozik: a Szellemi Szabadság Bizottsága, a Szellemi Szabadság Hivatala és az Olvasás Szabadságának Alapítványa. A Bizottságot, a három közül a legregebbit, 1940-ben hozták létre, „hogy javaslatokat tegyen bármely szükségesnek mutakozó lépésre a könyvtárhasználók, a könyvtárak és a könyvtárosok jogainak biztosítására, összhangban az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítésével, valamint a Könyvtári Jogok Chartájával”. A Szellemi Szabadság Hivatala, melyet 1967-ben állítottak föl, azzal a célkitűzéssel működik, hogy a könyvtárosokat a szellemi szabadság fogalmának megbecsülésére nevelje. A Hivatal a Bizottság végrehajtó szerve, amely felelős az ALA szellemi szabadságra vonatkozó – és a Tanács által jóváhagyott – irányelveinek végrehajtásáért. Az Olvasás Szabadságának Alapítványa 1969 novemberében létesült, azoknak a könyvtárosoknak a védelme és támogatása céljára, akik elvesztik az állásukat, mert szembeszállnak a szellemi szabadság megsértésével. További célkitűzése, hogy jogi precedenseket teremtsen az olva-

sás szabadságát illetően. Az Alapítvány az ALA szervezetén kívül jött létre, de szoros kapcsolatban áll vele felügyelőbizottsága és igazgatója révén, aki egyben a SzellemiSzabadság Hivatalának igazgatója is. A három szervezet együttes erőfeszítései révén az ALA átfogó programot hajt végre a szellemi szabadság előmozdítására és megvédelmézésére.

Ami a társadalmi felelősséget illeti, az ALA tagsága mélységes aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az ország hátrányos helyzetű lakosai nem részesülnek megfelelő könyvtári szolgáltatásokban. Az ellátatlanok és hátrányos helyzetűek igényeinek kielégítését mindenekelőtt az ALA keretében létrejött Könyvtárak Társadalmi Felelősségének Kerekasztala szorgalmazta. Az Egyesült Államok történelmének jelenlegi szakaszában valamennyiünk alapvető gondja, hogy enyhítenünk kell nagyszámu polgárunk szegénységén, és meg kell javítanunk azok tanulási és elhelyezkedési lehetőségeit, akik fajuk, bőrük színe vagy vallásuk miatt hátrányos megkülönböztetést szenvedtek. A hátrányos helyzetűeknek szóló könyvtári szolgáltatások fejlesztését az ALA fontos célkitűzésnek fogadta el, mindaddig, amíg csak erre szükség lesz. E szolgáltatások koordinálására külön bizottság alakult, amely a különféle szakosztályok és bizottságok idevágó munkáját jelentős hatásu, egységes programmá szervezi. Az egységes program kialakítása során az Uj Irányzatokat Előmozdító Bizottság azt javasolta, hogy az ALA állítsa fel az Ellátatlanok és Hátrányos Helyzetűek Könyvtári Szolgálatának Hivatalát. A Tanács a Hivatal felállítását jóváhagyta, a javaslat végrehajtása a tervezés szakaszában van.

Az ALA további fontos témája a munkaerő. Nem csupán a létszámkeretek biztosításáról és betöltéséről van itt szó, hanem mindenféle munkaügyi tevékenységről. A tagság javaslatai alapján tervek készülnek a Könyvtári Munkaerő Hivatalának felállítására, ennek feladatkörébe tartoznának a könyvtári munkaerővel kapcsolatos összes kérdések, egyebek közt a munkaerőtoborzás, oktatás és képzés, bérezés, társadalmi megbecsülés, szociális ellátás, alkalmazási feltételek, szolgálati idő, szakmai etika és egyéb személyzeti kérdések. A Hivatal feladata lenne továbbá normák megállapítása, valamint az irányelvek és normák betartását biztosító szankciók kidolgozása.

Addig is, amíg erre sor kerül, 1970 decemberében felállítottuk a Személyzeti Közvetítő, Egyeztető és Vizsgáló Bizottságot, állásügyekkel, etikai ügyekkel, alkalmaztatási és etikai eljárásokkal, valamint az ALA Tanácsa által elfogadott, a szellemi szabadságra vonatkozó irányelvekkel kapcsolatos panaszok kivizsgálására. Ezt a bizottságot, amely szinte minden héten összeül, a tagságnak az ilyen ügyekkel kapcsolatos régi és mélyreható érdeklődésére való válaszul állítottuk fel.

A felsorolt kiemelt célkitűzések nagyrészt a tagságnak az Egyesület 1969. évi közgyűlésén felmerült kezdeményezéseiből alakultak ki. A tagság határozatának eredményeképpen jött létre az ALA Új Irányzatokat Előmozdító Bizottsága, Activities Committee on New Directions, röviden ACONDA. Az ACONDA feladata: kövesse nyomon az ALA tagság érdeklődésének változásait, értelmezze újra és fogalmazza meg újra az ALA elveit, biztosítsa azoknak az akciónak az elsőbbségét, amelyek az ALA tagjainak kívánságait tükrözik, és vizsgálja fölül az ALA szervezeti felépítését.

Meg sem kíséreltem áttekinteni az ACONDA munkáját és azt a sok lelkes és hasznos vitát, amelyet ülései és jelentései az ALA ifjú tagjai között kiváltottak. Ezekről több amerikai könyvtári folyóiratban részletes beszámolók jelentek meg. Szeretném azonban megjegyezni, hogy a Tanács felállított egy különleges, ad hoc bizottságot, azzal a feladattal, hogy tegyen javaslatokat a Tanácsnak olyan ügyekben, amelyek nem kerültek be az ACONDA jelentésébe és amelyeket se a tagság, se a Tanács nem vitatott meg az 1970. évi detroiti közgyűlésen. Ez a második bizottság, amely az ANACONDA nevet kapta, nem fonta körül és nem fojtotta meg az ACONDA-t. Sőt, a két bizottság nagyon jól kijött egymással.

Történelmileg nézve az elsődleges célkitűzéseknek ez az átalakítása és átrendezési folyamata az Egyesület életében mindig állandó folyamat volt. Az Egyesület fennállása óta mindig folyamatosan felülvizsgálta céljait és szervezetét. Ezeket a vizsgálatokat különféle módokon végezték, rendszerint a tagság „Activities” bizottságai keretében. Egy ízben egy üzemszervező cég átfogó vizs-

gálatot végzett, részegységekről pedig mind tagok, mind külső cégek több felmérést is készítettek. Elmondhatjuk tehát, hogy az ALA átlagosan tizenöt évenként szigorúan felülvizsgálta önmagát. Jelenlegi formáját tagsága, valamint külső személyek és szervek folyamatos vizsgálódásai alapján nyerte el.

A jelenlegi legfontosabb célkitűzések rögzítésének folyamán az ALA 1970-ben újra leszögezte, hogy továbbra is mind a könyvtárosok, mind a könyvtárak szervezete lesz, azzal az átfogó célkitűzéssel, hogy előmozdítsa és fejlessze a könyvtári szolgáltatásokat és a könyvtárügyet. Rendkívül fontos határozat volt ez, mivel elutasította azt az átszervezési elképzelést, amely az ALA-ból kizárólagosan szakmai szervezetet akart csinálni, szemben az ALA hagyományos művelődési egyesület szerepével, amelyben a könyvtárosok mellett helyet kaphatnak intézmények, felügyelőbizottsági tagok és érdeklődők is.

Ez a döntés amellettt kitűzte az ALA jelenlegi önelemzésének fő irányát is, amelynek lényege az újjászervezés és a szervezet további demokratizálása. Szerintem a szervezeti felépítés további vizsgálatához javasolt kritériumok eléggé világosan tükrözik az ALA célkitűzéseinek, szervezetének és funkcióinak jelenlegi fejlődését és a fejlődés irányát. Ezek a kritériumok hangsúlyozzák, hogy az ALA szervezetét a tagság által elismert sürgős és fontos célkitűzések tervezéséhez és végrehajtásához kell igazítani, továbbá, hogy minden elfogadható átszervezési tervnek elő kell mozdítania és meg kell könnyítenie a tagság értelmes és produktív részvételét. Kellőképpen rugalmas mechanizmust kell létrehozni, amely lehetővé teszi a gyors költségvetési reagálást, valamint az irányelvek, programok és szervezet folyamatos értékelését. Végül pedig bármely szervezési terv csak akkor elfogadható, ha lehetővé teszi az ALA személyzetének, hogy hatékonyan és hathatósan, képességeinek teljes mértékű felhasználásával munkálkodhassék a szervezet célkitűzéseinek megvalósításán. Nyilvánvaló, hogy az Egyesület jövőbeni növekedése és fejlődése szempontjából központi jelentősége van a gyors reagálásnak, a tagság részvételének, a rugalmasság és az ALA személyzete hatékony kihasználásának.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület mellett az Egyesült Államokban további 13 könyvtárosegyesület működik, közülük 10 szoros kapcsolatban áll az ALA-val. Ezek az egyesületek többségükben speciális könyvtártípusok érdekeit képviselik. Szeretnék röviden kitérni arra a két amerikai szervezetre, amelyeknek az ALA után a legnagyobb a taglétszáma. Az egyik a Szakkönyvtáros Egyesület (Special Libraries Association, SLA), a másik pedig a Katolikus Könyvtáros Egyesület (Catholic Library Association, CLA).

Az SLA 33 évvel az ALA után, 1909-ben alakult, mint „azoknak az egyéneknek és szervezeteknek az egyesülése, akik (amelyek) szakmai, tudományos vagy technikai szempontból érdeklődnek a könyvtártudomány és a tájékoztatástudomány iránt, különösen a tudás és az információ rögzítésére, visszakeresésére és szétsugárzására alkalmazott formájukban, az olyan szakterületeken, mint a fizikai, biológiai, műszaki és társadalmi tudományok”. Bár erősen szakosodott könyvtárakat foglal magában, igen változatos tárgyköröket és egyes tagságot ölel fel. A szakterületek gyorsan változnak, különösen az alaptudományok és a műszaki tudományok területén. Ezért az SLA-nek állandóan felül kell vizsgálnia és módosítania kell programjait. Jelenleg éppen az a javaslat merült fel, hogy egyesítsék az SLA-t és az American Society for Information Science-t. Ebben a javaslatban megint csak a tagság érdeklődésének változása tükröződik, amely viszont a társadalom gyors változásának felel meg. Más csoportokban is felvetődtek egyesülési gondolatok, és nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok könyvtári szervezete nem merev. Arra is vannak példák, hogy egyes könyvtárosok átlépnek egyik egyesületből a másikba.

A társadalmi változások a Katolikus Könyvtáros Egyesületre is hatottak, melynek célja „a katolikus irodalomnak és könyvtárosságnak együttműködés, kiadványok, oktatás és tájékoztatás révén való” előmozdítása és ösztönzése. A II. vatikáni zsinat óta erősen hangsúlyossá vált az ökumenizmus, melynek eredményeképpen fellendült a katolikusnak teljesen nem nevezhető vallásos irodalom. Ezt az irodalmat az összes hitfelekezetek magukénak tekintik, így tompítja a felekezetek közötti választóvonalakat. A CLA 1971-ben ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját, s ennek során nagyarányú önvizsgálatba kez-

dett, hogy felélénkitse működését. Az ALA és az SLA törekvéseihez hasonlóan a CLA is azon dolgozik, hogy átalakítsa önmagát, elevenebb és fontosabb szervezetté váljék mind a katolikus egyházon, mind az Egyesült Államokon belül.

Mondanivalóm befejezése előtt szeretném még megemlíteni az Országos Könyvtáros Egyesületek Tanácsát (Council on National Library Associations). A Tanácsot 1942-ben hozták létre „az Egyesült Államok és Kanada országos könyvtáros-egyesületei közötti szorosabb kapcsolatok előmozdítására”. Tagjai között szinte minden országos könyvtáros-egyesület szerepel, magának a Tanácsnak azonban mindeddig csak korlátozott hatása volt, és jövője is bizonytalanak tűnik.

Radikális reformok útján az ETO

(A varsói FID/CCC ülés tanulságai)

ELŐZMÉNYEK

Az Egyetemes Tizedes Osztályozást gondozó FID, elsősorban ennek az ETO-val kapcsolatos szervei évek óta nehéz helyzetben vannak. Nemcsak azért, mert az ETO-t igen sok oldalról éri erős kritika, még csak nem is azért, mert az utóbbi években használói közül is többen a kritikusok sorában tünnek fel, hanem főleg azért, mert a kritika mögött komoly problémák rejtőznek. Nincs itt helyünk sem a kritika számbavételére, sem a tájékoztatás mai helyzetének elemzésére, ehhez két külön tanulmány lenne szükséges. Meg kell elégednünk azzal, hogy vázoljuk a problematika néhány csomópontját.

1. Gyönyörű célkitűzés, hogy az ETO egyetemes, vagyis vállalja valamennyi tudomány rendszerezését, hanem a gyakorlatban ezt a célt elérni vajmi nehéz, és egyre nehezebb lesz. Ma már világos, hogy a FID nem győzi minden fronton az ellenőrzést, a korszerűség biztosítását. Igen sok szakbizottságot próbál működtetni tudományszakok szerint (pl. FID/C 51 Matematika, FID/C 621.3 Elektrotechnika stb.), központi szerve a Központi Osztályozási Bizottság (CCC) és egy külön osztály az ügyek vitelére a FID-központban. De a szakbizottságok működése hézagos és lassu. Egyes tudományágak területén nem is sikerül megszervezni, évekig keresik a megfelelő elnököt és titkárt. Ha van bizottság, gyakori eset, hogy sovány eredményt hoz; pl. ritkán ülésezik, nem bír megbirkózni (önkéntes, társadalmi munkában) a feladatok masszájával. S ha végül létrehoz a kollektiva valamit, nem biztos, hogy az elfogadható, hogy állja a kritikát és az idő próbáját. A vitás kérdések eldöntésére persze ott a CCC, csakhogy ez is tulterhelt. Egy-egy ülésén 20–25 napirendi pont

szerepel, így szerepe gyakran formális, pár fontos elvi kérdést alaposan meg-
tárgyal, de a szakbizottságok által eldöntetlenül hagyott kérdések tüzetes meg-
vitatására nem marad idő.

2. Egyre szaporodnak a versenytársak, vagyis nem sikerült az ETO által á-
- nos használatát biztosítani. Főleg groteszk jelenség, hogy az ETO a Nemzet-
közi Dokumentációs Szövetség ügye, és épp a dokumentáció területén törnek
dinamikusan előre egyéb megoldások. Különösen rossz a helyzet, ha a refe-
ráló lapokat is bevonjuk a vizsgálatba. (Az UNISIST előkészítése során mutatta
ki egy vizsgálat, hogy az osztályozást alkalmazó referáló lapok közül több mint
80% saját, egyéni rendszerét használja!) Számtalan tudományág, számtalan
szerv fejlesztett ki speciális osztályozó rendszert. És ott vannak a tézauru-
szok! Természetesen mindezek különféle színvonalu megoldások, maguk is
sok problémát vetnek fel. Felemlíthető a természetes nyelvek és a deskrip-
torok közt mutatkozó eltérés, az a különleges nehézség, ami akkor vetődik
fel, ha más nyelvbe vagy (a fogalmat ugyancsak használó) más tudományba
lépünk át. Mindenesetre Ranganathan óta hatalmas osztályozáselméleti mun-
ka bontakozott ki, megvannak a módszereink az egyes megoldások elemzésé-
re, értékelésére. Mindez azonban a megoldások sokféleségét, a forgalomban
levő rendszerek nagy számát nem csökkenti, sőt a kísérletező kedv s az elmé-
letekben felbukkanó lehetőség maga is ösztönöz újabb variációk kipróbálására.
A tagadhatatlan tény az, hogy az ETO (minden előnye mellett is) csupán egy
a sok osztályozó rendszer között (állandó vitában a többiekkel).

3. Nem kis szerepet játszik az idő sürgetése, az a körülmény, hogy a kor
követelményeivel való összhang biztosítása (ill. megteremtése) nem tűr ha-
lasztást. Különleges helyzet állt elő. Épp a rendszerek, megoldások nagy szá-
ma teremtett válságot: a többfelé kereső számára egyre lehetetlenebb a foly-
tonos átállás. Jogos követelés tehát, hogy — ha már nem biztosítható az egy-
séges osztályozás — tegyük lehetővé legalább az átváltás, a fordítás lehe-
tőségét a különféle rendszerek között. Ez a követelés különös hangsúlyt
kapott az UNISIST néven tervezett tájékoztatási világhálórendszer előkészítése
során. Nyilvánvaló, hogy a különféle tudományokat, a különféle országokat

egységes rendszerbe összefoglalni a mai osztályozási anarchia fenntartásával nem lehet. Elengedhetetlen valami átkapcsoló módszer, eszköz (switching device) közbeiktatása. Nem alkalmas-e erre az ETO? Nem teljesezhetnek-e – változó formában – épp e szerep által megalkotóinak régi vágya? Hatalmas fogalmi készlete és egyszerű számjelzetei, úgy tűnik, megadják az alapot ehhez. Viszont elavultsága (amely egyes tudományágak területén különösen szembeszökő) gátló tényező. Nyilvánvaló, hogy az új szerep feltétele az erőteljes reform, ezt azonban gyorsan végre kell hajtani. Így az ETO fordulópont-hoz érkezett: ha beépül az UNISIST-be, új felvirágzás előtt áll, ha viszont az UNISIST más megoldást választ, fokozatosan tért veszít, perifériára szorul, esetleg el is sorvad. (Kérdés ui. hogy központi jelentőség híján biztosítja-e a FID a jövőben a fenntartásához szükséges hatalmas összegeket.)

A MADRIDI (1970) ÉS A HÁGAI (1971) CCC ÜLÉS

Áttérve mármost a konkrét események ismertetésére, szólnunk kell arról, hogy a varsói radikális döntések előszelét részben már az 1970. évi madridi, majd az 1971. májusi hágai CCC ülésen is érezni lehetett. A madridi ülés ui. sokat foglalkozott az ETO és a tézauruszok, valamint az ETO és a speciális szakrendszerek viszonyával. Mégpedig a terméketlen elsőbbségi viták helyett arra az álláspontra helyezkedett, hogy e különféle rendszereket tudományos összehasonlító vizsgálat tárgyává kell tenni. Így ez a konferencia szakított azzal a régi ETO-felfogással, amely a fogalomkincsnek nem szentelt kellő figyelmet és a mutatókat pusztán „segédeszköznek” tekintette a táblázatok szolgáltatásában; ezzel szemben kimondta, hogy kettős megközelítés szükséges – egyrészt a hierarchikus szerkezet, másrészt a fogalomkincs oldaláról. Amennyiben ui. az ETO fogalomkincsét mint tézauruszt fogják fel és fejlesztik (ami azt is jelenti, hogy átvizsgálják és korszerűsítik), az ETO szélesebb körökben lesz használható (emellett megmarad az az előnye, hogy a hierarchikus rendezést is lehetővé teszi). (Csak mellékesen utalunk arra, hogy a vizsgált tézauruszok fogalomkincse az ETO-ban 80–90%-ban megtalálható – inkább a figyelem mindkét irányba való kiterjesztését emeljük ki.)

Az említett hágai konferencia jelentősége viszont az „osztályozási csúcshrendszer” (roof-classification) alapos megvitatása volt. Ez az Arntz professzor által felvetett eszme a meglévő osztályozások fölé emelendő közös tető megteremtését célozza. Az alapelv az, hogy az egyes tudományokban meg kell különböztetni azokat a fogalmakat, amelyek általános érdekűek és azokat, amelyek csak a specialisták szűk körének – néha csak 20–30 személynek – sajátjai. A két réteget egymástól elválasztva külön módszereket kellene alkalmazni. Az első réteg az általános osztályozás, az osztályozási alapfogalmak, a közös „csúcs-rendszer” területére kerülne, a második a speciális érdekek szerint eltérő kezelést kapna (itt tehát a speciális osztályozások uralkodnának). A kívánatos – a hágai konferencia véleménye alapján – az, hogy az osztályozási csúcshrendszer az ETO alapján jöjjön létre, s ezt tegye sajátjává az UNISIST. Az idevezető út a) a minden tudományban előforduló fogalmak (a tér, idő, nyelv, forma vetületein kívül egész sor általános használatu fogalom, mint a személyek, anyagok, kicsi és nagy, vízszintes és függőleges stb. tartozik ide) összegyűjtése, b) az egyes tudományok közérdekű fogalmainak kiválasztása (értve itt azokat a fogalmakat, amelyek nem csupán az illető tudomány specialistái számára léteznek). Forrás: az ETO és minden más rendszer. Ha ez a gyűjtőmunka megvan, sor kell hogy kerüljön e fogalmi réteg tekintetében az ETO felülvizsgálására és reformjára. Ennek az eredményeként látna azután napvilágot az eddigi kiadványtipusok (kis, közép-, teljes kiadás, speciális kiadások) mellett egy új kiadvány: az ETO mint osztályozási csúcshrendszer, az utóbbi már az UNISIST pecsétjével.

A hágai konferencia állást foglalt az osztályozási csúcshrendszer megalkotása tekintetében. Külön munkacsoport létesült a konkrét javaslat kidolgozására (ennek tagjai közé a kérdés fontossága miatt a CCC elnökét és titkárát is beválasztották).

A VARSÓI CCC ÜLÉS (1971. OKTÓBER)

Ez alkalommal egy szocialista állam fővárosában ült össze a FID/CCC, a lengyel dokumentációs központ, a CIINTE meghívására. Az ülést nagy várakozás

előzte meg, mert főtémája a tervezett UNISIST és az ETO kapcsolata volt. A vita és a hozott határozatok alapján az a véleményem, hogy az egyik legfontosabb CCC ülés volt ez. Tíz országból 11 delegátus volt jelen (köztük négyen szocialista államokból); a tárgyalásokat a betegsége miatt távolmaradt Van der Laan elnök helyett G. Lorphèvre alelnök (Belgium) vezette. A megbeszélések élénkek, helyenként igen izgatottak és hevesek voltak, állandóan érződött, hogy az ETO jövőjéről kell (így vagy úgy) döntést hozni. Bár a tárgyszorozat 26 problémát ölelt fel, kiemelkedő jelentősége az UNISIST-hez való kapcsolódásnak és a vele összefüggő szervezeti kérdéseknek volt. Ez a témakör a konferencia idejének több mint a felét igénybevette. Október elején Párizsban lezajlott már az UNISIST konferencia, mégpedig sikerrel, s ez a tény döntő módon befolyásolta tárgyalásainkat.

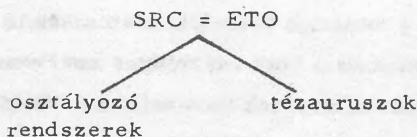
STANDARD REFERENCE CODE (SRC)

A Hágában közmegegyezéssel elfogadott irányban továbbhaladva mindenekelőtt azt kellett rögzíteni, hogy a szükséges változtatások az ETO meglévő rendszerén nagyobbak lesznek, mint azt maguk a legrégebb s leghitelesebbnek tartott szakértők hitték. A kiküldött bizottság mérsékelt javaslatot dolgozott ki, a csábító lehetőséggel szemben ui. tekintetbe vette a használók érdekeit. Az a kb. 100 000 intézmény, szerv, amely ma az ETO-t alkalmazza, nyilván örül a rendszer további előretörésének, de nem szívesen veszi a meglévő szerkezet megbolygatását. (Gondoljunk csak azokra a panaszokra, amelyek nálunk is el-elhangzanak, néha túl radikálisnak itélve a FID mai revíziós munkáját is.) A közben lefolyt tárgyalásokon azonban nyilvánvaló lett, hogy a meglévő alapokon nem lehet az UNISIST számára kívánt szerkezetet megteremteni.

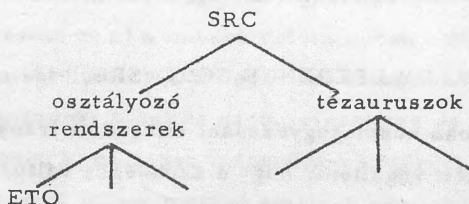
Ezért voltak a tárgyalások nehezek. A konferencia – tekintetbe véve az október elején Párizsban döntő szakaszba ért UNISIST-terveket és az UDC/Advisory Panel október 15-i frankfurti ülésén elfogadott ajánlást – végül is pozitív irányban döntött és az „osztályozási csucsrendszer” gondolatának továbbfejlesztéseként konkrét és sürgős feladatul kitűzte az un. Standard Reference Code (SRC) megalkotását. A cél az elnevezés megváltoztatásától függetlenül ugyanaz: biztosítani a kapcsolatot a különféle osztályozási rendszerek és tézau-

ruszok közt. A döntés konzekvenciáinak súlyossága mindenki előtt világos volt. Így érthető a vonakodó álláspont is, amelynek képviselői – bár kisebbségben – újra és ismételten elmondták aggályait. Viszont az alternatíva most nagyon világosan fogalmazódott meg. Főleg afőltt bontakozott ki vita, hogy az SRC szerkezete azonos legyen-e az ETO-éval vagy sem. A két lehetőséget a következő vázlattal lehet szemléltetni

1.

2.

Az első alternatívának az az előnye, hogy az ETO-t központi szerephez juttatja. Ez azonban nagyon jelentős változásokat kíván, ugyszólván forradalmi változásokat. Ha tekintetbe vesszük az ETO jelenlegi használóit, őket a struktúra radikális módosítása, sőt teljes átalakítása (amit az irodalomban egyébként sokan kívánnak) igen hátrányosan érintené. (Egyesek megjegyezték: az új hivek pedig bizonytalanok.)

A második alternatívánál épp fordított a helyzet. Itt mérsékelt változtatások is elegendők, viszont az ETO egy lesz a sok osztályozó rendszer között. (Bár ebben az esetben is érvényesítheti kedvező befolyását.)

Az SRC természetesen az első alternatíva esetén sem lenne azonos a teljes ETO-val, ahogyan az a teljes kiadásokban tükröződik. Az SRC ui. osztályozási tető, csúcsoztályozás lenne, csak az alapfogalmak tekintetében hozna létre egységet. Az UDC/Advisory Panel által előterjesztett javaslat szerint

csupán három lépcsőfokon kerülne kidolgozásra, a következőképpen

00/99	főosztályok
000/999	osztályok
0000/9999	osztályok

A továbbosztás kétféle módon történnék. Az ETO esetében folyamatosan számok hozzáírásával, mint eddig. Más osztályozások esetében az SRC jelzethez * (csillag)kapcsolódnék (ennek jelentése: véget ért az ETO jelzet, más osztályozás kezdődik!) és ezután következnek tetszőlegesen a használó által kiválasztott egyéb jelzet. Így a jelzetalkotás lehetőségei rendkívül rugalmassá válnának, s a jelzetek – a sokféle eredet ellenére is – egyértelműek, világosak lennének.

Érdemes felhívni a figyelmet arra a részletre, hogy a főosztályokat az új szerkezetben kétszámjegyű jelzetekkel alkotnák meg. Ennek oka és magyarázata, hogy tíz számjegy keretén belül nem rendezhetők el jól az összes tudományok, vagyis hamis hierarchia jön létre.

Még egy fontos szempont. Felvetődött a tárgyalásokon az az aggály, hogy a legfelsőbb egységek új rendje nem kívánja-e meg kényszerítőleg a teljes ETO újradolgozását, ami pedig szinte lehetetlen feladat elé állítaná a felelős tényezőket. Ugy tűnik, hogy erről nincs szó; igen sok területen a meglevő jó felosztás a maga teljes rendjében, en bloc átemelhető lesz.

Többen hangsúlyozták, hogy az ETO a reform után is ETO maradna, hiszen megtartaná az alap koncepciót, a jelenlegi táblázatok hatalmas fogalomkincsét (kb. 150 000) és a hierarchikus szerkezet jelentős részét is. A. F. Schmidt nyugatnémet delegátus javasolta: a munkálatokat úgy szervezzék meg, hogy 1975-ig elvégezhetőek legyenek. Így 1976-ban, a tizedes osztályozás százéves évfordulójára előttünk állna az új ETO.

A szavazás ebben a nagy, az ETO szempontjából történelmi jelentőségű kérdésben azt eredményezte, hogy 8 delegátus szavazott a reform mellett, 2 el-

lene, 1 személy pedig tartózkodott a szavazástól. Az elfogadott határozat a következő:

1. Kis létszámu, munkaképes csoportot kell létrehozni (maximum 6-7 taggal) a Standard Reference Code kidolgozására, amely az ETO és más megfelelő források alapján készítendő el, s amely hivatva van arra, hogy az ETO jövőd szuperstrukturája legyen. A bizottság folyamatos munkával és 2-3 hónaponként tartott üléseivel 1973. december 31-ig hajtsa végre a feladatot.

2. A FID nemzeti bizottságait, az ETO minden szakbizottságát s mindenkit, akit az ETO érint, haladéktalanul tájékoztatni kell a CCC új irányvonaláról az SRC-t és ennek az ETO leendő szuperstrukturájaként való alkalmazását illetően. A CCC kér minden FID/C... bizottságot és az ETO reviziójával foglalkozó egyéb bizottságot is, hogy tekintsék kiemelt feladatuknak saját szakterületükön a szükséges tervezet kidolgozását (legalább 4 számjegyig), lehetőleg együttműködve az SRC csoport egy vagy több tagjával (fentebb 1. pont).

SZERVEZETI ÉS EGYÉB KÉRDÉSEK

Mint láttuk, már az eddigi keretek kört is akadozva mentek az ETO munkálatai. Most az SRC vállalásával megnövekednek a feladatok, nyilvánvaló, hogy a régi módon nem jutunk kellő eredményhez. A konferencia két nagy fontosságú határozatot hozott, s ezek tekintetében tesz javaslatot a FID tanácsának.

1. Intenzívebbé kell tenni az EG (Executive Group = végrehajtó bizottság) munkáját, ezért biztosítani kell, hogy évente legalább 4-5 ülést tarthasson. Ezekben az üléseken történne az elvi kérdések részletes megvitatása, a tervek, reviziós javaslatok ügyében való állásfoglalás. Számos ügy, ami ma a CCC plénuma elé kerül, a jövőben az EG üléseken elintéződhet.

2. Személyzetében meg kell erősíteni a FID osztályozási osztályát (legalább 2 fővel).

A konferencia többi idejét a „folyó ügyek” elintézése vette igénybe. Lejárván az elnök és az egyik alelnök tisztsége, új választásra került sor, de egyhangulag újból A. van der Laant (Hollandia) választotta a CCC elnöké és újból G. Lorphèvre-et (Belgium) alelnökké. (A másik alelnök V. Poljuskin szovjet delegátus.) Jelentősebb vita bontakozott ki két jel körül; az eredmény az, hogy megszüntette a CCC az aposztrof kettős szerepét, amennyiben az összevonás (szintézis) jeleként a jövőben a circonflexe-et (ˆ) kell alkalmazni (pl. 669.15^ˆ24^ˆ26 az eddigi 669.15'24'26 helyett); a másik döntés értelmében a jelzet elé helyezett kérdőjellel jelölhetjük, hogy – végső esetben – a jelzetet az előirttól eltérő jelentéssel használjuk. Javaslat érkezett, hogy 10 évről 5-re szállítsuk le a várakozási időt a megszüntetett jelzetek esetében; ezt a javaslatot a CCC elvetette, marad a 10 év, ameddig az üres jelzet betöltetlen. (Viszont a megszavazása – közvetett uton – mégis a nehézség megkönnyítését jelenti.) Végül foglalkozni kellett – sajnos igen röviden – a több mint 20 szakbizottság jelentésével.

MIT HOZ A JÖVŐ?

A CCC tehát határozottan a reformok mellett foglalt állást, azóta megalakult az SRC-csoport is. Ennyi azonban az eredményhez persze nem elég, azt csak elsősorú koponyák igen tartós és igen kemény munkája teremtheti meg. Ugy érezzük azonban, kedvező az időpont a reformhoz. Rendelkezésre áll az osztályozáselmélet minden eddigi eredménye. Ezenkívül fontos tényező, hogy az ETO-t gondozó CCC nem (sőt még maga a FID sem) áll magában: van partner, maga az UNISIST, s ez az ETO-n kívül álló szakembereket is mozgósítani tudja. Bizonyára mozgósítani is fogja a végső döntés előtt, s ez a tény garantálja, hogy csak valóban korszerű rendszer „futhat be”, hogy félmegoldás nem lesz elég. Hágában és Varsóban még a reform hívei is óvatosan fogalmazták meg az álláspontjukat, nem akarták az ingadozókat elriasztani. Most hátravan, hogyan reagálnak az egyes szakbizottságok, és hogyan reagál a közvélemény. Bizonyára számos vita indul el még az SRC-csoport első tervezetének közreadása után is. Reméljük, hogy az eredmény az ETO megújodása lesz, mégpedig a hagyomány és a korigények ésszerű szintézise által.

Lapzártakor kaptunk tájékoztatást arról, hogy a Varsóban kiküldött FID/CCC/SRC csoport ez év január 17-19-én Hágában megtartotta első ülését. Itt tisztázták az alapelveket, a munkamódszert és az ütemezést. Elhatározták, hogy még ez év folyamán kidolgozzák az első tervezetet (részben az ETO, részben egyéb fontos osztályozó rendszerek és tézauruszok alapján). 1973-ban ezt a tervezetet megvitatják a szakértők és a nemzetközi szervezetek bizottságai. 1974-ben történik meg a hozzászólások feldolgozása s 1975-ben a munka befejezése. Kísérletképpen az ETO 5 és 7 főosztályából kijelölték az SRC szintjére tartozó fogalmakat: az eredmény 250, ill. 125 szakcsoport volt. A számítások szerint az SRC 4-5000 fogalmat ölel majd fel. Az új ETO-számot vizuálisan világosan megkülönbözteti a régitől, hogy nem a harmadik, hanem a negyedik számjegy után következik a pont.

SEBESTYÉN Géza

TÁJÉKOZTATÁSÜGY

A társadalomtudományi információellátás fejlesztése. Alternatívák és megoldás

LÁNG Imre

Tíz éve annak, hogy az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács dokumentációs tagozata megkezdte a társadalomtudományi információellátás problematikájának vizsgálatát. A kérdés napirendre tűzését két körülmény sürgette. Az egyik – a döntő – a társadalomtudományok fokozódó információigénye volt. A másik az a felismerés volt, hogy a tagozat munkájában megfelelő arányokat kívánatos kialakítani az addig domináns műszaki dokumentáció és a meglehetősen háttérbe szorult társadalomtudományi információellátás vitatémái között.

A tagozat abból indult ki, hogy mielőtt érdemben foglalkozik az egyes társadalomtudományi diszciplínák információellátásának kérdéseivel, lehetőleg minél egzaktabb képet kell nyernie az ellátás akkori helyzetéről. Az elfogadott határozat értelmében valamennyi társadalomtudományi diszciplína információügyéről (akkor még inkább a dokumentáció kifejezést használtuk) helyzetkép készítendő, amelyből levezethetők a megoldásra váró kérdések s kijelölhető a fejlesztés útjának fő iránya.

A helyzetképek többé-kevésbé elkészültek. Közülük már akkor a közgazdaságtudományi információüggyel foglalkozó dolgozat tartalmazta a legtöbb konkrét elemet, itt állt rendelkezésre a legtöbb tapasztalati tény az információellátás szétforgácsoltságáról, a felesleges párhuzamosságokról, az információs „hér foltokról”.

A tagozat kezdeményezése abbamaradt, de a közgazdaságtudományi információügy továbbra is napirenden maradt és különböző vitafórumok témájává szélesedett. Azt lehet mondani, hogy az OKDT kezdeményezése reális szükségletre tapintott rá, a kérdés napirendre tűzése időszerű volt. Megteremtődött az effajta ügyek előbbrevitelének egyik igen lényeges feltétele: a megoldás szükségességét érzékelő szakmai közvélemény.

Nem lehet cél itt annak a részletezése, hogy hány fórum és milyen megközelítéssel foglalkozott a közgazdaságtudományi információellátás problémáival. Utalni kell azonban arra, hogy a társadalomtudományi információellátás fejlesztését halasztást nem tűrő módon valójában az MSZMP Központi Bizottsága Tudománypolitikai Irányelvei tüzték napirendre. Ismereteseek az Irányelvek megállapításai a társadalomtudományok feladataival és a tudományos kutatás információellátásának hiányosságaival kapcsolatosan. Az a néhány szóba tömörített megállapítás, amely úgy szól, hogy „... a legfontosabb kutatási feladatokra és eredményekre vonatkozó információk jelenleg nem biztosítottak. A kutatóhelyek tudományos informáltsága és annak feltételei alatta maradnak a korszerű követelményeknek...” az elkövetkező évekre megszabja feladatainkat a kutatói információellátás – különösen a nagy mértékben elmaradt társadalomtudományi információellátás – fejlesztése terén.

A Tudománypolitikai Irányelvek megjelenése után a társadalomtudományi információellátás fejlesztését célzó vizsgálódások és munkálatok kiléptek a korábbi keretek közül. Az Irányelvek megállapításai és feladatmegjelölései közös alapot teremtettek a társadalomtudományi kutatás és az azt szolgáló információellátás fejlesztése számára. Felerősödtek és elvi alátámasztást kaptak korábbi elképzeléseink. Tudomány és információ szétválaszthatatlan egységként jelentkezett az Irányelvekben, s most már rajtunk mulott, hogy milyen elvi-szakmai tartalommal töltjük meg ezt az egységet, hogyan javasoljuk az elvi megállapítások gyakorlati megvalósítását.

Az Irányelvek ösztönzése „külső lökés”-ként hatott. A tárcaközi Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság számára előterjesztés készült, amely

vázolta a társadalomtudományok információellátásának néhány fő kérdését és javaslatokat tett a fejlesztés irányára. Az előterjesztés vitája azzal a konkluzióval zárult, hogy tudományáganként részletes helyzetképben kell feltárni az információellátás problematikáját és a résztanulmányok szintéziseként ki kell dolgozni az ellátás valamennyi társadalomtudományra érvényes alapelveit, valamint a fejlesztés megoldási variánsait.

A munkálatok ezuttal szilárd alapra épültek. Munkabizottság létesült, amely a vizsgálandó tudományágak egy-egy szakemberéből – egyszersmind az adott tudományág információs problematikájának ismerőiből – és könyvtári szakemberekből állt. Ez az összetétel biztosíték volt arra, hogy valós kép rajzolódik ki az egyes tudományágak információellátásának közvetlen és távlati fejlesztésével kapcsolatos kérdésekről. Másfelől lehetőség nyílt arra, hogy a különböző megközelítések és elgondolások folyamatos konfrontációja eredményeként valamennyi társadalomtudományra érvényes szintézis jöjjön létre.

Néhány hónapi munka után elkészültek az egyes tudományágak információs problematikáját feltáró részletes tanulmányok, amelyek mindegyikét megvitatta a munkabizottság. A viták lezárultával elkészült a szintézis, majd az egész anyagot megvitatta a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság. A vita eredményeként kiegészített és részben módosított előterjesztés további fórumok elé kerül.

Ugy vélem, akkor szolgáljuk leghatékonyabban a Könyvtári Figyelő olvasóit, ha számot adunk a viták során különös hangsúlyt kapott néhány alapkérdésről, megvilágítva az akkor még alternatív módon felmerült megoldási lehetőségekkel kapcsolatos álláspontokat. Előre kell bocsátani, hogy nem egy alapkérdés körül igen mozgalmas viták zajlottak, mert számos szempontot kellett mérlegelni egyik vagy másik alternatíva mellett, illetve ellen, s a kialakult döntések távolról sem alapultak fehér-fekete helyzeteken. Más szóval: ugyyszólván valamennyi pro-nak megvolt a kontrá-ja, és igen nehéz volt némely esetben elegendő érvet találni valamely variáns elfogadására vagy elvetésére, figyelembe véve az igen sokszínű külföldi tapasztalatokat és megoldásokat is.

Melyek voltak a szakmai viták neuralgikus pontjai?

1. TUDOMÁNPOLITIKA, TUDOMÁNSZERVEZÉS – INFORMÁCIÓELLÁTÁS

Ez a kérdéskomplexum voltaképpen nem alternatívák formájában jelentkezett a vitákon. A munkabizottságban egyetlen percig sem volt kétséges, hogy az információellátás fejlesztését a tudománypolitikai, tudományszervezési törekvések és intézkedések szerves részének kell tekinteni. A kérdés nem úgy vetődött fel, hogy van-e, kell-e kapcsolatnak lennie tudománypolitika és információügy között, hanem a kapcsolat szervessé tételének mikéntje körül folyt a viták. Az elméletileg lehetséges másik alternatívát – az információellátás fejlődésének spontaneitását, az ellátásnak a tudománypolitikától független létezését – mindenki elvetette. Ha van valamire bőséges tapasztalat, az éppen az izolált működés káros volta. Hogyan is lehetne hatékonyan szolgálni a tudományos kutatást és a kutatás eredményeit alkalmazó gyakorlatot másként, mint a tudománypolitikai törekvések alapos ismeretében, igazodva a mindenkori kutatási és gyakorlati feladatok által meghatározott információszükségletekhez? Nyilvánvaló, hogy amikor az Irányelvek fogalmazásában „a tudománypolitikai irányítás kiterjed a tudományos kutatások céljának és irányának meghatározására, a kutatási szektorok, részterületek arányos fejlődésének biztosítására...”, nem lehet másként megközelíteni az információellátás fejlesztését, mint a célok és fejlesztési irányok megállapításával, a fejlesztés szervezetségének biztosításával, tudatos információpolitikával. Információpolitika és -szervezés viszont elképzelhetetlen a kiszolgálandó tudományok tervszerű fejlesztését célzó tudománypolitikával és -szervezéssel való szoros összhang nélkül.

Miként biztosítható ez az összhang? A vitákon tisztázódott, hogy összhang csak kölcsönösség alapján alakulhat ki. Más szóval: nem elegendő, ha csak az információszoigáltató intézmények törekszenek a tudománypolitikai célok és feladatok megismerésére. Nem kevés tapasztalat van arra, hogy jó kezdeményezések jutottak zsákcúba, mert a szolgáltató intézményeknek nem sikerült irántuk kellő érdeklődést keltetni az információval ellátandó szakterületek

részéről, és nem lehetett kellőképpen tudatosítani, hogy pl. egy-egy könyvtári vállalkozás a kiszorgálandó szakterületek információellátottságának megállapítására voltaképpen az adott szakterületek érdeke, nem pedig valami öncélú, divatos „felmérés”

A viták konkluziója az volt, hogy ki kell mondani: az információellátásban érdekelt szakterületeknek folyamatosan és szervezeten orientálniuk kell az információellátó intézményeket a tudományágak soron lévő és távlati feladatairól, az információellátással kapcsolatos elvárásokról, s meg kell adniuk minden olyan tájékoztatást, amely kihat az ellátás irányára, módszereire, a szükséges szolgáltatástípusok kialakítására. A szolgáltató intézmények azon kötelezettsége, hogy folyamatosan és tervszerűen kutassák az ellátandó szakterületek feladatait, a tudománypolitikai célokat, ily módon kiegészül az ellátandók tájékoztatási kötelezettségével, s a kétirányú kötelezettség harmonikus egysege biztosítja a társadalmi szükségletekkel adekvát információellátást.

Az információpolitika megteremtése nemcsak azt jelenti, hogy kapcsolat és kölcsönhatás létesül tudomány és információ között. Jelenti a tudományágak információellátásának tervszerű, arányos fejlesztését, a tudományági információs szolgálatok fejlesztési arányainak kialakítását és érvényesítését is, abból a megfontolásból kiindulva, hogy a társadalomtudományi információt biztosító intézmények egységes, differenciált rendszert képeznek, amelyen belül rangsorolódnak a társadalmi-gazdasági célok és feladatok által meghatározott információs teendők.

2. SZAKIRODALMI BÁZIS – INFORMÁCIÓSZOLGÁLAT

A munkabizottságnak állást kellene foglalnia abban a kérdésben, hogy viszonyaink között mely intézménytípus szolgálja a leghatékonyabban az elérni kívánt célt, s egyben melyik szervezési alternatíva a leggazdaságosabb. A külföldi tapasztalatok két lehetséges alternatívát kínáltak: könyvtári bázissal egybekapcsolt, könyvtárból kifejlesztett dokumentációs-információs intézményt, másfelől könyvtártól független, új típusú tájékoztatási szövet. A két alternatíva egyben lényegileg a nálunk is ismert, meddő és elhuzódó szóvitákra al-

kalmat szolgáltató könyvtár – dokumentáció polémia egyik megnyilvánulása volt. A polémia elemei ismertek, és tudott az is, hogy vajmi kevésbé járultak hozzá a kiszolgáló szakterületek ellátásának megjavításához. A második alternatíváról már korábban kiderült, hogy a mellette felhozott érvek gyenge lábón állnak: az információs tevékenységtől megkövetelt mozgékonyság, a kiszolgáló szakterületek feladataihoz való igazodás, a dokumentációs feltárást és az információk elterjesztését végző szakkáderek bekapcsolása stb. ugyanugy megoldható – megfelelő szervezés mellett – a könyvtárból kifejlesztett dokumentációs-információs intézményekben, mint az un. új típusú tájékoztatási szerv keretében.

A kérdést az döntötte el, hogy szakirodalmi információellátásról van szó. Olyan szervezési megoldást kellett tehát találni, amely összhangban van a társadalomtudományi információk jellegével, azzal tudniillik, hogy ezek forrása jelentős mértékben a szakirodalom. Mivel a szakirodalmi bázis könyvtárakban akkumulálódik és a könyvtárak rendeltetészerű tevékenységétől elválaszthatatlan az információs szolgálat, kézenfekvő, hogy a korszerű információszolgálat kifejlesztése mind szakmai, mind gazdaságossági szempontból könyvtárakra alapozottan oldható meg a legcélravezetőbb módon. Ez a megoldás egybevághat a hazai könyvtárfejlődés folyamataival is: viszonyaink között mindenkor a könyvtárak voltak azok, amelyek biztosították a társadalomtudományok számára nélkülözhetetlen szakirodalmi forrásanyagot, és ugyancsak könyvtári keretek között indult fejlődésnek az információk feltárásának egyik alapvető szolgáltatástípusa: a bibliográfia.

A viták során leszögeződött, hogy az információs feltárás és a könyvtári dokumentumbázis szervezeti összekapcsolása a könyvtári üzem és szervezet belső arányainak felülvizsgálatát és az új feladatok által megkövetelt korszerű munkastruktúra kialakítását teszi szükségessé. A könyvtáraknak információs intézményekké kell átalakulniuk, amelyekben szerves egységgé ötvöződik a könyvtári, bibliográfiai, dokumentációs és információs tevékenység. Ennek az egységnek a kialakulása megfelelő arányok megteremtését feltételezi a szakirodalmi állomány beszerzésével, megőrzésével, feltárásával és a feltárt

információk elterjesztésével kapcsolatos munkafolyamatok között. Más szóval: az információs szakfeladatok vállalása racionalizálási teendőket is hárít a könyvtári üzemre.

Az információs intézmény kifejlesztése természetesen nemcsak mennyiségi jellegű változásokat von maga után. Az információs szakfeladatok módosítják a könyvtárakkal – mint információs intézményekkel – szemben támasztott korábbi minőségi, szakképzettségi követelményeket is. A társadalomtudományi információs szakintézményben az eddiginél nagyobb mértékben kell az ellátandó szakterületek specialistáit alkalmazni, illetve külső munkatársakként foglalkoztatni. Ezek munkáját korszerű informatikai ismeretekkel rendelkező könyvtárosok támasztják alá és egészítik ki.

Az a tény, hogy a viták során a könyvtárból kifejlesztendő információs intézmény mellett történt állásfoglalás, nem oldotta meg automatikusan azt a kérdést, hogy milyen típusú könyvtárak jöhetnek szóba az információellátásban való közreműködés szempontjából. Az eredeti elképzelések azon a megfontoláson alapultak, hogy a viszonylag legalkalmasabb – tehát már bizonyos teljesítményt felmutató – könyvtárakat kell az információellátás feladataiba bevonni, tekintet nélkül arra, hogy országos hatókörű vagy intézmény keretében működő könyvtárakról van szó. Mivel azonban egyre inkább előtérbe kerültek az információellátás szervezésével kapcsolatos teendők, tehát a koordinációs feladatok, a figyelem mindinkább az országos nagykönyvtárak felé irányult. Ezt a tendenciát erősítette a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságban lefolyt vita is, ahol az az állásfoglalás született, hogy koordinatív feladatokat csak a legfejlettebb munkaszervezettel rendelkező országos nagykönyvtárak vállaljanak. E koncepció végül is a következő sémában kristályosodott ki. Tudományáganként egy-egy információs intézményhálózat szolgáltatassa a kiszorgándó szakterületek számára szükséges információkat; a hálózat információs szakközpontból és tetszőleges számú információellátó intézményből áll. A szakközpont egyfelől szolgáltató intézmény (mint ilyen az ellátandó szakterület számára szükséges alapszolgáltatásokat biztosítja), másfelől a közreműködő ellátó intézmények munkamegosztásának és együttműködésének szervező-

je. A közreműködő ellátó intézmények információs részfeladatok végzésére alkalmas (vagy arra alkalmassá tehető) kutatóintézeti, egyetemi kari stb. könyvtárak, tehát általában az un. intézményi könyvtárak. Ez a séma munkamegosztással és együttműködéssel összekapcsolt intézményegyüttest feltételez, amelyen belül az információs feladatok észszerű megosztásának gyakorlata érvényesül. A séma egyszersmind azt is feltételezi, hogy a hálózat tagjai által nyújtott információs szolgáltatások harmonikus egységként kapcsolódnak össze. A szakközpont lenne hivatva az ellátandó szakterület számára szükséges alapozó szolgáltatások előállítására, amelyek a differenciáltabb, szűkebb szakterületi igények kielégítésére alkalmas kutatóintézeti információs szolgáltatások nyersanyagául szolgálhatnak. A szakközponti információs „végtermék” a szűkebb profilt kiszolgáló ellátó intézményeknél információs „nyerstermék”.

3. KÖZPONTI VAGY SZAKÁGAZATI INFORMÁCIÓELLÁTÁS

Ez volt a legtöbbet vitatott kérdés. Az információellátásban részesítendő szakemberek részéről nagyon természetesen az az igény merült fel, hogy számoljunk fel a jelenlegi helyzetet, amelynek fő jellemzője, hogy a kutatónak sokfajta forráshoz kell fordulnia információszükségletének kielégítése érdekében, miközben állandóan az a veszély fenyegeti, hogy a sok lelőhely közti hézagokban lényeges információtartalom sikkad el. Igen érthető volt a „mindent egy helyről” igény. A legnyomósabb érv azonban a tudományfejlődés tendenciája volt. Ma, amikor egyre jobban áthatják egymást a tudományágak, régebben lebonthatatlannak vélt határok mosódnak el, az interdiszciplináris fejlődés során új tudományok születnek, a határterületek szférája állandó mozgásban van, s az egyik tudományág egyre kevésbé lehet meg a társadalmi valóságot más módon megközelítő többi rokontudomány eredményeinek alkalmazása nélkül, sőt amikor egymástól korábban távolinak tartott tudományágak összeépüléséből keletkezik új diszciplína – nemigen lehetett kétségbe vonni azt a követelményt, hogy egyetlen társadalomtudományi információs központ ontsa a valamennyi tudományág számára hasznosítható információanyagot.

Mégis a szakágazati megoldás mellett kellett végül is állást foglalni. A fő érv a dokumentumbázis és az információs tevékenység összekapcsoltságából adó-

dott, azaz abból a tényből, hogy a társadalomtudományi információk nagymértékben szakirodalmi bázisra támaszkodnak. Ha ezt a tapasztalati tényt vesszük alapul, kézenfekvő, hogy egy valamennyi tudományág információellátására vállalkozó új információs központ számára megfelelő méretezésű és összetételű dokumentumbázist kellene létrehozni, ami egyfelől tetemes anyagi ráfordítást igényelne, másfelől megkettőződnenek a dokumentumbázisok. (A szakirodalom gyűjtésére specializált szakkönyvtárak ugyanis változatlanul tovább folytatnák tevékenységüket.) Ha viszont úgy oldanánk meg az új központ dokumentumbázisának megteremtését, hogy összevonnánk a meglévő szakirodalmi állományok jelentős részét a központban, úgy megfosztanánk a szakkönyvtárakat állományuktól, ami lehetlenné tenné rendeltetésszerű tevékenységük kifejtését.

Egy további érv a szakágazati információellátás mellett az a tény, hogy a szakkönyvtárak tudományáganként szakosítással működnek. Mivel az információellátás sémánk szerint a dokumentumbázisokra épül, az információszolgálatot is szakosítva kell megszervezni. Ennek az elvnek gyakorlati valóraváltása várhatólag – viszonylag – kevesebb szervezési-fejlesztési gonddal fog járni, mint egy új dokumentációs-információs központ létrehozása. A szakkönyvtárak eddigi tevékenységének továbbfejlesztése, korszerű információszolgálat megszervezése a meglévő alapokra építve könnyebb feladatnak tűnik, mint előzmények és tapasztalatok nélküli új képződmény megalapozása.

A szakágazati szervezés mindamellett nem jelentheti az előbb vázolt, igen reális igény mellőzését. A szakágazati információs hálózatok létrehozása mellett mielőbb foglalkozni kell a valamennyi vagy több tudományág számára alapvetően fontos ideológiai, politikai stb. kérdések központi információfeltárásának elvi-szervezési kérdéseivel, és ki kell dolgozni a központosított feltárás megvalósításának variánsait. Ez a központosított megoldás feltehetőleg a már működő szakágazati információs hálózatok munkájára fog épülni.

E szerteágazó kérdéskomplexum vitája azzal a megállapítással zárult, hogy a soron következő tennivaló a szakágazati információellátás kifejlesztése, de

ezzel párhuzamosan meg kell kezdeni az interdiszciplináris tudományfejlődés információ-konzekvenciáinak vizsgálatát.

4. KELL-E IGÉNY- ÉS ELLÁTOTTSÁGI VIZSGÁLAT?

A kérdésre egyértelműen igen volt a válasz. Az elmúlt évek során több tudományág területén történt kísérletezés ellátottsági és igényvizsgálatokkal, de az eredmény nem tekinthető kielégítőnek. Ezeknek a vizsgálatoknak arra kellett volna fényt deríteniök, hogy milyen egy-egy szakterület szakirodalmi és információellátottsága, összhangban vannak-e a tudományos feladatok és célkitűzések által meghatározott információigények az információs szolgáltatásokkal, melyek a hiányzó szolgáltatások, melyek a feleslegesek, ill. a módosítandók. Optimális eredménynek az számít egy effajta vizsgálatnál, ha minderre a kérdésre elegendő tapasztalati tény gyűlik össze, ezek alapján megtervezhető az információs rendszer fejlesztése.

E kísérleti vizsgálódások két okból nem vezethettek a kívánt eredményre. Az egyik a vizsgálati metodika kiforratlan volta. Kevés hazai tapasztalat áll még rendelkezésre e téren, s a külföldi tapasztalatok átvétele, ill. adaptálása még ezután lesz megvalósítandó. A másik ok: nem alakult még ki az ellátandó-ellátó kölcsönhatása; nem sikerült kellő érdeklődést és aktív közreműködést kiváltani e munkálatok során az ellátandó tudományterületek képviselőiből. Ez feltehetőleg javulni fog, ha megvalósul az 1. pontban vázolt tudománypolitikai orientálás.

A vitákon nem az volt tehát a kérdés, hogy kell-e vizsgálni az információigényeket, hanem az, hogy miként. Remélhetőleg véglegesen a múlté az olyan álláspont, hogy a nyújtott szolgáltatások hatásfokának, a tájékoztatás eredményességének a vizsgálata nem feladata a könyvtáraknak, dokumentációs intézményeknek. Ennek a nézetnek a tarthatatlan volfáról könnyűszerrel meg lehet győződni. Az ellátó intézmények mindennapi tapasztalataikból bizonyosodhatnak meg arról, hogy valamely információs szolgáltatás eredményessége nem azonos az előfizetési lista számadataival, különösen ha egybevetik ezeket az adatokat a potenciális igénylők számával. De az eredményesség, a hatásfok nem-

csak, sőt nem elsősorban kvantitatív ismerv. Minőségi adatok nagy mennyiségére van szükség ahhoz, hogy konkluziókra lehessen jutni valamely szolgáltatás „célba találásáról”. Ehhez pedig mindenekelőtt stabil metodikára van szükség. Az ellátottsági és igényvizsgálatoknál a közvéleménykutatás speciális módszereiről van szó. De tisztázni kell az olyan fogalmak tartalmát is, mint amilyen a „szükséglet” és az „igény”. Mai értelmezésünkben szükséglet a társadalmi méretekben jelentkező, megnyilvánuló igény, tehát az információ-ellátó intézménnyel szemben jelentkező olyan követelmény, amelynek tartalmát, jellegét az ellátandó tudományág, szakterület feladatai és célkitűzései határozzák meg. Egy példával élve: társadalmi méretekben jelentkező információszükségletnek (sőt a szükségletek halmazának) tekintendő az olyan információk iránti „kereslet”, amelyek a távlati tudományos kutatási tervben foglalt társadalomtudományi kutatási főirányok témáinak kidolgozásához szükségesek; ez a kereslet határozza meg a nyújtandó információk tartalmát, jellegét, a szükséges szolgáltatások típusait, gyakoriságát. Társadalmi ez a szükséglet azért, mert kielégítése társadalmi érdek; a kidolgozandó téma társadalmi haladásunk meggyorsításához, fejlődésünk valamely alapkérdésének megoldásához járul hozzá. E társadalmi méretekben jelentkező követelménytől megkülönböztetendő a kutatók és más szakemberek egyedi információigénye, amelynek kielégítése nem feltétlenül társadalmi, ill. közérdek. Félreértés ne essék: az ellátó intézményeknek feladatuk az ilyen egyedi információigények kielégítése is, de az elsőbbség mindenképpen a társadalmilag meghatározott információszükségletek kielégítése. Az ellátó intézményeknek az is feladata, hogy elemezzék az egyedi igényeket, hiszen ezek összegéből következtetni lehet bizonyos esetekben a társadalmilag meghatározott információszükségletekre. Ez utóbbiak feltehetően sok esetben nem jelentkeznek „tisztán”, tehát pl. valamely tudományos intézet által adott megbízás formájában (bár ez volna a kívánatos). Az igények mozaikjának összerakásából is kirajzolódhatnak társadalmi szükségletek. Az ellátottsági és igényvizsgálatok tehát tudományos igényű munkálatok, rendszeressé tételük nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ellátó intézmények valóban tudományos megalapozottsággal alakítsák ki szolgáltatásrendszerüket.

5. NEMZETKÖZI MUNKAMEGOSZTÁS

Ez a viták egyik kulcskérdésének tekinthető. Tapasztalati tény, hogy a társadalomtudományi információügy eltérő színvonalon áll a különböző országokban, és különböző módon közelítik meg a megoldást. Ez azonban nem jelentheti a nemzetközi munkamegosztás lehetőségeinek háttérbe szorítását. Ilyen mindenekelőtt a külföldi tapasztalatok figyelemmel kísérése és adaptálásuk módjának vizsgálata, ennek lezárulta után azok alkalmazása. Nem kell bizonyítani, hogy felesleges pl. az igényvizsgálati metodika elemeinek hazai ki-munkálása, amikor e téren másutt már előbbre vannak. Fejlettebb formája a nemzetközi munkamegosztásnak egyes információs feladatok munkamegosztással történő megoldása. Társadalomtudományokról lévén szó, ilyesfajta munkamegosztás csak szocialista országok intézményeivel alakítható ki. Beható vizsgálatot igényel, hogy mely kérdéskomplexumok alkalmasak nemzetközi profilozással történő információs feldolgozásra. Valószínűnek látszik, hogy a valamennyi vagy több társadalomtudomány számára alapvetően fontos ideológiai, társadalompolitikai, közgazdasági kérdések azok, amelyek ilyen szempontból szóba jöhetnek. A szocialista fejlődés közös törvényszerűségeivel kapcsolatos tudományos kutatások megalapozásához szükséges információanyagot nem lenne célravezető párhuzamos feltárásokkal előállítani, éppen mert valamennyi szocialista országra egyaránt érvényes kérdéskomplexumokról van szó.

A nemzetközi munkamegosztás lehetőségeinek kihasználásával szemben álló másik alternatíva: az autarkiaán alapuló információfeltárás. Az autarkia e téren is — csakugy, mint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok terén — egyfelől szemléleti, másfelől fejlettségi kérdés. Szemléleti azért, mert a hazai lehetőségek tulbecsülésén és a nemzetközi munkamegosztásból eredő előnyök alábecsülésén alapul. Fejlettségi kérdés azért, mert a fejlődés egy bizonyos, viszonylag alacsony szintjén egyszerűbbnek tűnik (sok tekintetben egyszerűbb is) kizárólag saját erőre támaszkodni, még akkor is, ha ez a szükségletek alacsonyabb színvonalon történő kielégítésével jár együtt. A fejlettség magasabb fokán azonban az önelltetés hirdetése már anakronisztikusan hat és a fejlődés gátjává válik. Valószínű, hogy a társadalomtudományi információellátás te-

rén is meg kell járni ezt az utat. Kezdetben önerőből próbálunk mindent megoldani, de a fejlődés folyamán rájövünk arra, hogy a „minden” a szükségesnél kevesebb, s ez a felismerés szükségszerűen elvezet a szocialista nemzetközi munkamegosztás lehetőségeinek kiaknázásához.

6. FOKOZATOSSÁG, ÁTMENETI SZAKASZ

A természettudományi, műszaki, agrár és orvosi információfeltárás eredményeihez, valamint a társadalomtudományi kutatás feladataihoz mért viszonylagos lemaradás óhatatlanul türelmetlenséget vált ki a társadalomtudományi információellátás gyors megoldásának híveiből. Mégis tudomásul kell vennünk, hogy nem lehet ugrásszerűen behozni a lemaradást. Eltekintve most az anyagi alapok megteremtésének problémáitól, egy sor olyan munkálatot kell elvégezni, amihez idő kell, különösen a tapasztalatok értékeléséhez és általánosított konklúziók levonásához. Ilyen munkálatok mindenekelőtt az említett ellátottsági és igényvizsgálatok. Mindaddig, amíg rendelkezésre nem állnak egzakt adatok

- az információra igényt tartók körére,
- az igényelt információk tartalmára és jellegére,
- az ellátás mindenkori állására,
- az igényelt szolgáltatások típusaira, gyakoriságára,
- a nyújtott szolgáltatások felhasználhatóságára, általában az ellátással kapcsolatos véleményekre és javaslatokra

vonatkozólag, nem alakítható ki az ellátandó tudományág feladatainak megoldásához szükséges információs szolgáltatásrendszer.

Mindebből az következik, hogy a társadalomtudományi információs rendszer nem teremthető meg egyik napról a másikra. Feltétlenül szükség van egy átmeneti szakasz beiktatására, amelynek során sokoldalú próbálkozás folyik az információszükséglet és információellátás összhangjának megteremtése érdekében. Az átmeneti szakasz a folyamatos „pályamódosítások” időszaka, amelynek során a kísérleti jelleggel indított szolgáltatások fokozatosan hozzáidomulnak a megismert szükségletekhez.

TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KÖNYVTÁRAINK

A muzeális értékű iskolai könyvtárakról

KISFALUDI Sándor

NAGY MULTÚ ISKOLÁK – RÉGI KÖNYVTÁRAK

Az iskolai könyvtárak funkciója egészen a felszabadulásig nem egészen az volt, mint ma: mind a diákok, mind a tanárok számára szinte az egyetlen könyvtári lehetőséget jelentették. Nem lévén gyermekkönyvtárak, az iskolák ifjusági könyvtárai igyekeztek a tanulóknak nemcsak a kötelező olvasmányokat, hanem a szórakoztató irodalmat is biztosítani. A tanároknak sem álltak – néhány kivételes helytől eltekintve – más könyvtárak a rendelkezésükre, ezért az iskola tanári könyvtárának kellett vállalnia, hogy meglehetősen magas szintű és széles körű könyvigényeiket kielégíti. Ez utóbbi megállapítás elsősorban a középiskolára vonatkozik, és hogy mennyire igaz, azt azok a tanulmányok, értekezések bizonyítják, melyek – az akkoriban a mainál sokkal szűkösebb publikálási lehetőségek miatt – főleg az évenként megjelenő iskolai értesítőkből láttak napvilágot. Egyáltalán nem volt ritka a tudós középiskolai tanár típusa, s köztudomású, hogy jó néhány egyetemi tanár sokszor éveken keresztül és legtöbbször vidéken folytatott középiskolai tanári működés után került az egyetemi katedrára.

Ezek az okok magyarázzák, milyen összetételűek voltak azok a középiskolai tanári könyvtárak, amelyekből mutatóba a ma számon tartott néhány muzeális értékű könyvtár fennmaradt. Állományuk jellemzőiként az alábbiakat említhetjük:

- a könyvek nagyobb része a különböző tudományágakat képviselte, különösen a történeti és a filológiai anyag volt jelentős, ebből is a klasszikus

irodalom tette ki az állomány tulnyomó részét; kevesebb volt a szépirodalom, az ezzel összefüggő állományrész is inkább az irodalomtörténet körébe tartozott;

– mivel az iskolák nagyrészt egyháziak voltak, természetes, hogy a gyűjtemények egyházi jellege mindenütt szembetűnő volt;

– tekintélyes állományrész képviselte a ma helytörténetinek minősülő irodalmat, ezért például a helyi sajtó majd mindegyik könyvtárban fellelhető.

Jellemző ezekre az iskolákra, hogy könyvtáruk fejlesztése nemcsak költségvetésből történt, hanem – amint ezt az értesítők évről évre megörökítették – alapítványokból, adományokból is. Ismerős az a (nem egy ősi iskolában hagyományra vált) gyakorlat, hogy a külföldön továbbtanuló volt diákok hazatérve értékes, akkoriban nagyon is modernnek számító könyvekkel rótták le hálájukat az alma mater iránt, s az sem volt ritka, hogy az iskola könyvtára egy-egy volt diák könyvhagyatékával gyarapodott. Ez az adományozás azonban sehol sem bontotta meg a gyűjtemény egységes jellegét.

Ilyen körülmények között érthető, hogy nagy multu iskoláinkban a könyvtárak – főképpen a tanári könyvtárak – gazdag könyvgyűjteményt őriztek. Bennük – némelyikben századok folyamán – felbecsülhetetlen művelődéstörténeti érték halmozódott fel.

A második világháború nagy pusztítást végzett az iskolai könyvtárakban is: ma már alig husz-egynéhány azoknak a száma, amelyek muzeális jellegű gyűjtemények, illetve amelyekben muzeális értékű anyag található. A nagy multu iskolák könyvtárai nagyon különböző helyzetben érték meg a felszabadulás utáni ujrakezdést: egyes helyeken csak néhány kötet maradt, másutt több tizezres állomány.

A negyvenes évek végének hivatalos művelődéspolitikája érintette e könyvtárakat is. A selejtezésre ítélt könyvek rossz emlékü listái több helyen meg-tizedelték az állományt, s az állam és az egyház közötti megegyezések értel-

mében is helyenként tekintélyes (egyházi jellegű) könyvanyagot vontak ki a könyvtárakból és adtak át a volt fenntartó egyháznak.

Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy az iskolák évekig nem tudtak mit kezdeni a megmaradt régi könyvekkel. Ahol akadt lelkes tanár és hozzáértő igazgató, ott legalább megőrizték a könyvtárat, de arra is van példa, hogy mint használhatatlan lomot kisöpörték az elavult köteteket, vagy könnyű szívvel lemondtak róluk más intézmények javára. Ezt a folyamatot csak segítette a magyar könyvtári rendszer kialakulása, amelyen belül az iskolai könyvtáraknak már nem lehetett ugyanaz a funkciója, mint régebben.

Időbe telt, míg kezdték fölismerni e gyűjtemények nemzeti értékét és azt, hogy legtöbb helyen az iskola évszázados multjának szinte egyetlen kézzelfogható maradványai ezek a könyvtárak, valamint az, hogy az iskola hagyományai – és bennük a könyvtár – hogyan hasznosíthatók a tanulók nevelésében. Ebben az átmenetinek tekinthető időszakban egyes könyvtárakban tovább romlott az állomány, mert hisz szinte semmi sem történt a könyveknek legalább egészséges elhelyezése, még kevésbé védelme érdekében. Másutt viszont – mint pl. a soproni Berzsenyi Dániel Gimnáziumban – öntevékenyen, megint másutt – pl. a miskolci Zrinyi Ilona Gimnáziumban – a tanács hathatós anyagi támogatásával rendbehozták a régi könyvtárat.

Elsőrendűen fontos, hogy intézményesen gondoskodjunk e muzeális értékek védelméről, megőrzéséről; meggondolásra váró pedagógiai kérdés, hogyan hasznosíthatók ezek a könyvtárak az iskolai oktató-nevelő munka mindennapos gyakorlatában; legalább ennyire sürgető, hogy e – helyenként gazdag – anyagot hogyan tudjuk a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tenni és ezzel bekapcsolni a magyar könyvtári rendszer vérkeringésébe.

A MAI HELYZET JELLEMZŐI

Bár lezajlott egy felmérés, amelynek az lett volna a feladata, hogy megállapítsa: hol és milyen muzeális érték található az iskolákban, még mindig nincs erről teljesen megbízható képünk. Ennek főként két oka van. Egyrészt a muze-

ális érték fogalmát nem egyformán értelmezzük. Emiatt a 158/1969. (M.K. 15.) sz. miniszteri utasítással elrendelt bejelentésekben sok olyan könyv található, amely egyáltalában nem tekinthető muzeális értéknek, ugyanakkor egyes bejelentők XVI-XVII. századi könyveket csak sommásan, számszerűen jelölték meg. Kiderült azonban az is, hogy lelkes, értékes könyvanyagukat, az iskola multját féltve őrző könyvtárosok nem mertek egészen őszintén „vallomást” tenni, mert attól tartottak, hogy a felmérés eredményeként megfosztják az iskolát a muzeális értékektől. Ez is arra figyelmeztet, hogy mielőbb világosan tisztáznunk kell e könyvtárak helyét és szerepét! Mai ismereteink szerint – mint említettük – mintegy huszra tehető azoknak a könyvtáraknak a száma, ahol a gyűjtemény (vagy legalább egy része) muzeális értékűnek tekinthető. A fenntartó intézetek többsége középiskola, de akad néhány pedagógusképző intézet is.

Legnagyobb állománnyal (a már említett soproni és miskolci gimnázium mellett) a szarvasi gimnázium rendelkezik (30–50 ezer kötet); 10–25 000 kötetes a bonyhádi, szentesi, nagykőrösi, a pécsi Nagy Lajos Gimnázium könyvtára. Néhány ezer kötetes a csurgói gimnázium és a szegedi Tanárképző Főiskola muzeális anyaga, a többi iskola 1000 kötetten aluli – rendszerint töredékként maradt – ilyen jellegű állományt tart nyilván.

Az eredetihez viszonyítva nagyon eltérő a helyzetük. Szentesen például szerencsés véletlen folytán minden megmaradt; Nagykőrösön mintegy 50% elveszett, és sokat elvitt a református egyház; Sátoraljauhelyen már nem tudják rekonstruálni az eredeti állapotot. Néhány helyen (pl. Hajduböszörményben, Csurgón, ill. Szarvason, Sopronban) a megmaradt kézzel írott katalóguscédulák, ill. nyomtatott katalógusok segítenek a korábbi helyzet felderítésében. Kevesebb helyen vállalkoztak arra, hogy modern katalógusokkal biztosítsák az állományban való tájékozódást.

A katalógusok hiánya és az alapos állományelemzések elmaradása miatt egészen pontos képet nem tudunk adni arról, milyen értékeket rejtenek ezek a könyvtárak, de jelzésképpen néhány adattal érzékeltethetjük, hogy mire számíthatunk. A csurgói gimnázium „Nagykönyvtára” őrzi Pálóczi Horváth Ádám

kézíratos kötetét és egy albumot Csokonai-kéziratokkal, a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium könyvtárában 16 ősnymtatvány, 31 RMK-könyv, az első Sopronban nyomtatott magyar könyv, 45 kézirat és más értékes anyag található. Szentesen 19 RMK-művet tartanak nyilván, Szarvason 98 kéziratot és 53 RMK-művet. A miskolci Lévay József Tudományos Könyvtár féltve őrzött kincse – sok más érték mellett – az 1525-ben íródott 12 levélnyi Miskolci Kódex.

Az állományok jellegéből, kialakulásuk történetéből következik, hogy a könyvanyagnak kisebb része pedagógiai, neveléstörténeti jelentőségű. Ilyenek elsősorban a régi tankönyvek, módszertani művek, pedagógiai szakkönyvek. Az állományok nagyobb részének általános tudományos jelentősége van, s ebben a részben szép számmal lehetnek viszonylagos értékek is, talán csak amiatt is, mert nemcsak a nemzeti könyvtárban, hanem vidéken is fellelhetők, s így hozzáférhetők.

Szervezetileg a régi állományt általában a moderntől elkülönítve kezelik. Van, ahol nevet is adtak a régi gyűjteménynek (pl. Miskolcon Lévay József Tudományos Könyvtár, Csurgón Nagykönyvtár), s egy-két iskolában külön kezelője is van a régi anyagnak.

Egyes iskolákban (pl. Miskolcon) tudatosan törekednek a régi gyűjtemény fejlesztésére is, mégpedig nemcsak a számon tartott hiányok pótlására; másutt (pl. Nagykőrösön) inkább csak esetleges adományokkal gyarapszik a régi állomány; megint másutt (pl. Szarvason) a régi könyvtárat lezárt egységnek tekintik.

Érdemes megemlítenünk, hogy több iskolában akadt olyan lelkes tanár, aki – ha helyenként vázlatosan is – összeállította a könyvtár történetét (pl. Bonyhád, Csurgón, Sopronban).

TENNIVALÓINK

Mivel a szóban forgó iskolai könyvtárak jelentős nemzeti értéket képviselnek és mert az adott iskola multjának szinte egyedüli megmaradt emlékei, sürgető

feladat olyan állásfoglalások megfogalmazása, amelyek meghatározzák további sorsukat. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott „Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására” (Művelődésügyi Közlöny, 1971. 24. sz.) az alábbiakat tartalmazza a muzeális értékű iskolai könyvtárakról:

„A régi középiskolák muzeális gyűjteményei külön figyelmet érdemelnek: biztosítani kell e gyűjteményeknek az állományvédelem és tudományos érdeklődés nyilvános használat szempontjából megfelelő elhelyezését, szakszerű kezelését, feltárását, állományuk nyilvántartását helyi és központi katalógusok útján.”

Az Irányelvek fenti szakasza lényegében összefoglalja a témánkkal kapcsolatos tennivalókat is.

Az első kérdés: mi tekinthető iskolai könyvtárainkban muzeális értéknek?

Értéknek (pedagógiai, helytörténeti, iskolatörténeti értéknek) tekinthető az az iskolai könyvtár, amely teljes vagy majdnem teljes gyűjtemény – még akkor is, ha az egyes kötetek önmagukban nem képviselnek különleges értéket. Vita tárgyát képezheti, vajon időben hol zárható le a gyűjtemény. (Véleményünk szerint a főlzabadulás éve lehetne a határ, mert ez az év az iskolák életében is döntő jelentőségű.)

Muzeális értéket jelenthetnek az egyes kötetek akkor is, ha a teljes gyűjtemény nem maradt meg. Fő típusaikat három szempontból ítélhetjük meg: neveléstörténeti (pedagógiai), tudománytörténeti, könyvészeti ritkaságok tartoznak ide. E tekintetben van pillanatnyilag az iskolai könyvtárosok körében a legtöbb bizonytalanság.

Felmerül az a kérdés is: időben elhatárolva meddig tekintsünk muzeálisnak egy könyvet. Az 1/1967. (VI. 18.) MM sz. rendelet 3. paragrafusának részletesen szabályozta a kiemelkedő értékű művek kategóriáit, amelyeket az iskolai

könyvtárakra is bizvást alkalmazhatunk. Különösen az e) pontot emelnénk ki, amely szerint a muzeális értékű könyv fogalma kiterjed a megjelenés időpontjából függetlenül az unikumokra és egyéb könyvritkaságokra, továbbá a művészi értékű kötésekre, az előállításuk körülményeire vagy tulajdonosaikra tekintettel „muzeális értékűnek minősülő könyvekre”. Főként a pedagógiai művek között akadhatnak ilyenek az iskolai könyvtárakban.

A második kérdéscsoportba azok a problémák sorolhatók, amelyek a megőréssel kapcsolatosak.

Mivel az iskolákban általában nincs kellően biztosítva az állományvédelem, mivel sok helyütt fölbomlott a gyűjteményjelleg, és mert a régi anyag esetleg több hasznot hajthat a tudományos (nemcsak a pedagógiai!) kutatás, mint a mindennapos oktató-nevelő munka számára, többször, többen arra a következtetésre jutottak, hogy a régi könyvanyagot ki kellene vonni az iskolákból és át kellene adni tudományos és egyéb könyvtáraknak.

Ezzel kapcsolatban az a határozott véleményünk, hogy ezek a könyvtárak – megmaradt töredékeik is! – az iskolai mult elidegeníthetetlen részei, az egyre nagyobb gonddal ápolt iskolai hagyományok őrzői, ezért szervezetileg mindenképpen az iskolákban kell maradniok. Ezt valljuk akkor is, ha az iskola jellege közben megváltozott – pl. gimnáziumból szakközépiskola lett –, hiszen a mai szakközépiskolák joggal vallják magukat az ősi gimnáziumok korszerű utódainak, alapítási évüknek sohasem a szakközépiskolává válás évét tartják.

Részint a gyűjteményjelleg megőrzése, részint a biztonságosabb állományvédelem, valamint a modern anyag könnyebb kezelése, az abban való könnyebb és zavartalanabb tájékozódás azt kívánja, hogy a régi anyagot külön kezeljük az iskola könyvtárában. (Ez érvényes akkor is, ha csupán néhány kötetről van szó).

Ha a régi leltárkönyv megvan, az – mint szintén muzeális darab – maradjon is meg; ha újból leltározták a régi anyagot, raktárilag akkor is külön gyűjtemény-

ként kezeljük. Célszerű, hogy ezt a különgyűjteményt – amennyiben nagysága megkivánja – másik könyvtáros kezelje.

Probléma lehet a régi állománnyal kapcsolatban: fejlesszük-e vagy sem. Hogyha a régi katalógusok, leltárkönyvek, könyvjegyzékek alapján megállapítható, mi veszett el, akkor azzal mindenképpen egyet lehet érteni, ha az iskola ezeknek pótlására törekszik. Ezzel ugyanis nem hamisítjuk meg az állományt.

Fenntartásaink vannak azonban, ha könyvek, amelyek eredetileg sohasem voltak az állományban, csak azért kerülnek a könyvtárba, mert régiek, különösen akkor, ha egyébként nem is képviselnek számottevő értéket. Ebben az esetben ugyanis a gyűjtemény már nem tekinthető lezártnak, s akkor rögtön más kívánalmak merülhetnek fel vele szemben. (Ha azonban mégis úgy adódnék, hogy pl. az iskola egy pártfogója egész könyvtárat adományoz az iskolának, az nyugodtan elfogadható, de mindenképpen az a kívánatos, hogy – a régi könyvtár mellett – különgyűjteményként kezeljük. A nyiregyházi Tanárképző Főiskola pl. nyilván nem fogja Bóka László könyvtárát, amely odakerült, beolvastani állományába.)

Tisztelet és köszönet a fenntartó tanács áldozatkészségének, ha tekintélyes összeget fordít a régi gyűjtemények továbbfejlesztésére. Ez az áldozatkészség azonban – az iskolai könyvtárak mai helyzetében – akkor igazán elismerésre méltó, ha a fejlesztés nem a többi iskola rovására történt, s akkor célszerű, ha az eredeti régi gyűjtemény elhelyezése, állagvédelme már megoldottnak tekinthető.

Természetesen mindaz, amit az iskolai könyvtárak régi állományának fejlesztéséről a fentebbiekben leírtunk, csak általánosságban érvényes. Általában ugyanis az iskolai könyvtáraknak valóban az intézményben folyó oktató-nevelő és tanulmányi, ill. pedagógiai kutatómunka támogatása a feladata. Olyan esetben azonban, ha régi, nagy multu iskolai könyvtár történeti forrásértékű könyvanyaggal rosszul ellátott környezetben működik, a szorosabban vett iskolai igények kielégítésén kívül hangsúlyozni kell a történeti jellegű tudományok szak-

irodalmi ellátásába való bekapcsolódást – függetlenül attól, hogy a kutató az iskola kötelékében működik-e vagy sem. Indokolt és szükséges, hogy egy ilyen könyvtár beépüljön a város, a megye, a régió könyvtári rendszerébe. Ilyen esetekben (kivétekléppen) elképzelhető, sőt kívánatos a régi állomány fejlesztése is. Fokozottan érvényes ez a felsőfoku pedagógusképző intézetek könyvtáraitra.

Visszatérve a muzeális értékű iskolai könyvtárak pénzügyi ellátottságára: fontos, hogy gondoskodjunk a meglévő értékek megóvásáról, első lépésként az állomány megfelelő elhelyezéséről. „Megfelelőn” itt két dolgot értünk: egyrészt azt, hogy méltó legyen a könyvtár értékéhez, az iskola multjához, másrészt azt, hogy mindenben elégitse ki a könyvvelészségügy kívánalmait, amikre – sajnos – nagyon kevés helyen fordítanak figyelmet.

A háborus pusztítások, a sok költöztetés, az olyan szánalmas elhelyezés, mint amilyen pl. a szarvasi gimnázium nagy értékű könyvtárának jutott osztályrészül, súlyos rongálást idézett elő a könyvek állagában. Elő kell teremtenünk azt a pénzt, ami az értékes könyvek restaurálásához, más könyvek átköttetéséhez, a fertőzöttség megszüntetéséhez kell, mert különben menthetetlenül tovább pusztulnak a sokszor pótolhatatlan értékek. (Gazdasági számítások kel- lenek, hogy az ezekben a könyvtárakban tárolt értékek nem teszik-e indokolttá központi restauráló műhely felállítását.)

A harmadik kérdéscsoportba tartoznak a felhasználás problémái. Távol áll tőlünk, hogy nem kevés anyagi erőt és szellemi energiát holt érték megóvására kívánnánk bevetni. Véleményünk szerint a muzeális értékű iskolai könyvtárak komoly szerepet játszhatnak mind az oktató-nevelő munkában, mind a tudományos kutatásban, a regionális könyvellátásban.

Az iskolai oktatásban elsősorban a szemléltetésnek lehetnek igen gazdag forrásai, és olyan lehetőséget biztosítanak a tanároknak, amelyek más iskolában nem adatnak meg.

A tudományos kutatásban eddig tulajdonképpen le sem mért sullyal szerepelhetnének forrásanyagként. Három területen is: a neveléstörténetben (régi pedagógiai szakkönyvek, tankönyvek), az egyes tudományágak történetében, a helytörténetben.

Hogy azonban akár az iskolai oktatásban, akár a tudományos kutatásban méltó szerephez jussanak, elsőrendű feladat a gazdag anyag feltárása. Mindaddig, amíg ezek a könyvtárak nem rendelkeznek kellő mélységű katalógusokkal, lényegében könyvhalmazok maradnak, amelyekben alaposan tájékozódni nem lehet. Az állomány nagysága és jellege dönti el, milyen szellemi kapacitás, mennyi idő kell ezeknek a katalógusoknak az elkészítéséhez. Éppen ezért a legsürgősebben fel kell mérnünk a terepet, el kell készítenünk a katalógusrendszer kiépítésének tervét, meg kell teremtenünk a terv végrehajtásának anyagi és szakmai feltételeit, s hozzá kell kezdenünk a munkához.

Igen hasznosnak véljük az értékes, ritka pedagógiai könyvek, dokumentumok központi katalógusának elkészítését. A pedagógiai kutatók általában az OPKM-höz fordulnak. Nagyon megerősíthetjük neveléstörténeti szempontból az információs bázist, ha központi katalógus alapján pillanatok alatt feleletet tudunk adni arra, hogy a keresett könyv vagy folyóirat hol található. Ezt azonban csak az egyes iskolákban egységes elvek alapján folyó katalógizálási munkával párhuzamosan oldhatjuk meg.

A rendbe tett és feltárt anyag hozzáférhetőségét is lehetővé kell tenni. Igaz, hogy az iskolai könyvtárak zárt könyvtárak a pedagógusok és a tanulók számára, azt azonban mindenképpen intézményesen biztosítanunk kell, hogy a kutatók az általában szokásos keretek között – akár könyvtárközi kölcsönzés formájában, akár helyben – hozzájussanak a keresett művekhez.

A Pedagógusok Szakszervezete és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1971 októberében kétnapos tanácskozást rendezett Balatonfüreden a pedagógiai

muzeum kérdéseiről. Ennek során az egyik bevezető előadás a muzeális értékű iskolai könyvtárakkal foglalkozott, és a fentiekben összefoglalt gondolatokat fejtegette. A jelenlévők – megyei, városi tanácselnökhelyettesek, művelődésügyi osztályvezetők, iskolai könyvtári szakfelügyelők és középiskolai könyvtárosok – élénken reagáltak az elhangzottakra. Ugy véljük, elérkezett az ideje annak, hogy a muzeális értékű iskolai könyvtárak helyzetét rendező intézkedések szülessenek, és az intézkedések nyomán olyan munka induljon meg, amely méltó az évszázados hagyományokhoz, a nemzeti értékhez, amit ezek a könyvtárak jelentenek, és a mai iskolához, amely nem hagyja elkallódní kulturális javainkat.

-----
x   külföldi hírek   x   külföldi hírek   x   külföldi hírek   x

NÉGYÉVES LEVELEZŐ KÉPZÉS indult a berlini Humboldt Egyetem Könyvtártudományi és Tudományos Tájékoztatási Intézetében. A résztvevők többnyire alapos szakismeretekkel rendelkező, vezető beosztású könyvtárosok. A kétéves egységes alapképzést kétéves szakosodás követi. A szakok: könyvtártörténet, az NDK könyvtári rendszerének fejlődése, irodalmi ismeretek, könyvtári munka és könyvtárszervezés, külföldi könyvtárügy, szakmai ismeretek, tudományos tájékoztatás. A tanfolyam hallgatói tudományos könyvtárosi képesítést kapnak. (Mitteil. wiss. Bibl. wesen der DDR. 1971. 7/8. sz.)

NÉGYNAPOS SZTRÁJKKAL tiltakozott az USA Kongresszusi Könyvtárnak huszonegynéhány (egy kivételével néger) raktárosa az alacsony besorolás ellen. Munkaidejükben a nagy olvasóteremben telepedtek le, jelszavakat mutogatva és olykor kiabálva. A tüntetők egy részét letartóztatták, követeléseik egy részét teljesítették. (LC Inf. Bull. 1971. 26.sz.)

KÖNYVTÁROS EGYESÜLET alakult Afganisztánban; ez az első átfogó szakmai egyesülés az országban. (UNESCO Reg. Centre for Book Dev. in Asia Newsletter, 1971. 3. sz.)

A magyarországi református egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából

UJSZÁSZY Kálmán

(stat. tabl.)

A KÖNYVTÁRAK TIPUSAI

A magyarországi református egyházi könyvtárak egyházközségek és egyházkerületeknek, valamint az egyházközségek, egyházmegyék és egyházkerületek tulajdonában levő irat-, illetve levéltáraknak, továbbá a református egyház muzeumügyének és műemlékvédelmének központi felügyeleti és irányító szerve az Országos Református Gyűjteményi Tanács, amely a magyarországi református egyház zsinatának megbízásából az illetékes állami hatóságokkal egyetértésben működik.

A közel 1300 anya-, társ- és fiókegyházközség könyvállományának számbavétele folyamatban van. Az eddigi adatokra támaszkodva 70-80 000-re tehető a református egyházközségek tulajdonában levő művek száma. Ezeknek jelentős részét az ún. Parochiális Könyvtár sorozat kötetei képezik, továbbá a hivatalos egyházi hetilapok és folyóiratok. Az utóbbiak nemcsak az egyháztörténeti, hanem a helytörténeti kutatás szempontjából is figyelmet érdemelnek.

A református egyházközségi könyvtáraknál külön-külön jóval jelentősebb a 27 egyházmegyei könyvtár, bár állományuk számszerűleg legfeljebb a negyedét teszi ki amazokénak. Máig érződik rajtuk, hogy a magyar vidék olvasóköreivel egyidőben, a múlt század folyamán születtek, s így keletkezésük az egyházmegyék lelkipásztorainak önképzésével is összefügg. Állományukat a ki-egyezés után nyomtatásban is megjelentetett egyházmegyei gyűlési jegyzőkönyvek teszik történeti és társadalomtörténeti szempontból is értékes forrásanyag-

gá. Nagyobb részüket egyházmegyei könyvtáros gondozza, ezért kezelésük, fenntartásuk az egyházközségi könyvtárakénál tervszerűbben történik. Több olyan van közöttük, amelyik az egyházmegye területén működött valamikori partikulák, algimnáziumok, lelkészi körök könyvállományát is magába olvasztotta és könyvgyűjtő esperesek, lelkészek könyvtárának töredékeit őrzi. Az ilyenekben a 18–19. század elsősorban teológiai irodalmán túl antikvákkal is találkozunk.

A magyarországi református egyház könyvállományának mennyiségileg és minőségileg jelentősebb hányadát azonban az egyházkerületi könyvtárak tartalmazzák. A négy egyházkerület mindegyikének megvan a könyvtára, mint ahogy megvan a levéltára és muzeuma is. Ezeket kerületenként az Egyházkerületi Tudományos Gyűjtemények foglalják szervezeti és igazgatási egységbe. Vezetőiknek, a gyűjteményi igazgatóknak feladata a kerületeken belül hálózati központokként is működő könyvtárak, levéltárak és muzeumok munkájának és szolgáltatásainak irányítása, koordinálása. A gyűjteményi igazgatók, továbbá a négy egyházkerületi gyűjteményi előadó, az állami könyvtárügyi, levéltárügyi, muzeumügyi és műemlékügyi szerveknek egy-egy, a főhatóságuk által kinevezett szakembere, a zsinati iroda képviselője és a Tanács elnöke mint az Országos Református Gyűjteményi Tanács tagjai együtt a magyar református gyűjteményügynek, tehát ezen belül a református egyház könyvtárügyének is a felelősei.

AZ EGYHÁZKERÜLETI KÖNYVTÁRAK KIALAKULÁSA ÉS PROFILJA

Az egyházkerületi könyvtárak funkcióját a fenntartó egyházkerületben, illetve a magyarországi református egyházban s ezeken túlmenően a magyar könyvtárak sorában állományuk anyaga határozza meg, ami viszont mennyiségében és minőségében is a könyvtárak multjának, közelebbről keletkezésük idejének és máig fennmaradásuk körülményeinek a függvénye.

A négy egyházkerületi könyvtár közül a szervezetenleg legfiatalabbnak: a Dunamelléki Egyházkerület budapesti könyvtárának szívet képező Ráday-könyvtár

is erős 16. századi bázissal rendelkeznek; Pápán pedig a sok viszontagságon átment Dunántuli Egyházkerületi Könyvtár joggal származtatja magát a reformáció századából. Ugyanebben a korban keletkezett Debrecenben a Tiszántuli Egyházkerület könyvtára is, és a Tiszáninneni Egyházkerületé Sárospatakon; nem zárhatjuk ki annak valószínűségét sem, hogy elődeik középkorvégi plébániai vagy kolostori iskolák könyvtárai is lehetnek.

Az egyházkerületi könyvtáraknak közös jellemzőjük ugyanis, hogy iskolákkal együtt, ezek tanítói, nevelői célkitűzéseinek szolgálatában indultak, s évszázadokon át ezeknek az iskoláknak, történeti nevükön kollégiumoknak a sorsában osztoztak. Köztudott, hogy fejlődésük a keleti országrészekben volt zavartalanabb, ahol a török háborúk súlypontjától távol estek, és a szomszédos Erdélyre támaszkodva fennakadás nélkül növekedhettek jelentős intézményekké. Iskolájukkal egységben mindig tükrözték annak szellemiségét, színvonalát és tudományos igényeit, de ugyanakkor formálták is ezeket. Sőt, részben az iskola növendékei útján, részben egészen korán jelentkező egyfajta nyilvánosságukból következőleg, az országrész szellemi arculatának alakítóivá lettek könyvanyagukkal, amely szinte a 18. sz. végéig nem különbözött lényegesen a nyugati protestáns főiskolákétól, egyetemekétől. Az pedig, hogy a debreceni és sárospataki kollégiumok könyvtárai a 18. század végén már 10 000-en felüli kötetszámmal rendelkeztek, s még e századnak utolsó harmadában, szakítva a csupán a tanítási munka szolgálatában álló könyvtárkoncepcióval, érdeklődésükkel elsősorban a régi magyar könyvek felé fordulva, gyűjtőkönnyvtárakká lettek, azt eredményezte, hogy állományukat egy-két évtized alatt megkétszerezték s ezáltal a 19. sz. előtti tudományos könyvnyagnak magyar rezervoárjaivá fejlődtek.

A kollégiumi könyvtáraknak ez az iskolai megkötöttségektől függetlenül könyvtárszemlélete, önállósulásra törekvése tovább élt a 19. sz. második felében is. Mögötte széles horizontú könyvtáros-professzorok állottak, akiktől nem volt idegen az az elgondolás sem, hogy a fővárosra összpontosított művelődési politika ellensúlyozásaként könyvtárak továbbfejlesztésével városukat a táj kulturális központjává erősödni segítsék. Miután azonban ennek a fejlesztésnek

során hamar nyilvánvalóvá lett, hogy az egyre duzzadó könyvtermeléssel még az egyes tanszakok, a bölcsészek, jog, teológia, tanítóképzés stb. területén sem tudnak lépést tartani, tiszteletreméltó előrelátással és arányérzékkel arra igyekeztek, hogy legalább az ezekben az évtizedekben virágzásnak indult, elsősorban magyar nyelvű, szakfolyóirat-irodalmat gyűjtsék be lehetőleg teljesen. Szinte az I. világháború végéig töretlen volt a kollégiumi könyvtáraknak ez a szerzeményezési politikája, minek következtében a jobbra külföldi teológiai és filozófiai folyóiratok mellett, elsősorban a társadalom-, irodalom- és történettudományok terén, olyan gazdag anyag halmozódott fel állományunkban, amely tovább erősítette jelentőségüket és használhatóságukat a tudományos kutató munka vonalán.

A kollégiumi könyvtáraknak az önállósulás irányában fejlődése, különböző indokokkal ugyan, de egyöntetűen a felszabadulásra következő esztendőekben fejlődött be. Debrecenben az állomány nőtt annyira, hogy nem fért el tovább addigi keretei között; annál is inkább, mert az intézeti ágak könyvtárainak a gyarapodása sem állott meg. A Dunamellék könyvtárának alapját egyébként is az egyházkerület vetette meg, kollégium sohasem volt mellette. A pápai és sárospataki könyvtárak mellett viszont megszűntek az egykori főiskolai tagozatok, s ezért akkor is a saját lábukra kényszerültek volna állani, ha már korábban is nem erre mutat fejlődésük. Amint Debrecenben és Budapesten történt, a hozzájuk társuló kerületi levéltárakkal és muzeumokkal együtt a kerület Tudományos Gyűjteményeiben találták meg azt az új keretet mindketten, amely létüket és egészséges továbbfejlesztésüket biztosította.

Ennek a továbbfejlődésnek az a legjellemzőbb vonása, hogy a református egyházkerületi könyvtárakká átminősült egykori kollégiumi könyvtárak a kurrens teológiai könyv- és folyóiratanyag beszerzésén túl nem a máris az egymilliót megközelítő állományuk fokozott ütemű gyarapítására helyezik munkájuk súlypontját. Ám ha erre nincs is többé szükség, annyi azonban így is feladatuk maradt, hogy századok alatt kialakult profiljukhoz ne legyenek hűtelenek, hanem ezt ha a legszerényebben is, de helyes szerzeményezési gyakorlattal, nem utolsósorban ajándékok, hagyatékok elfogadásával épségben tartásuk, s

amennyiben e profilon túl valamilyen rájuk jellemző különgyűjteményük volna (mint a Papensia Pápán, az Értesítőtár Debrecenben s a magyar nyelvű protestantikák mind a négy könyvtárban), ezeknek továbbfejlesztésére különös gondjuk legyen.

A profiltartásnak másik, az egyházkerületi könyvtárakat a gyarapítás említett módjainál is kötelezőbb formája; a már meglevő állomány hiányainak pótlása, kiegészítése. Az volna ugyanis a kívánatos (és ebben a Könyvelosztó is segítségükre lehet), ha még gazdagabban lenne képviselve állományukban a profiljukban elhelyezhető 17–18. századi könyvanyag. Ennél is fontosabbnak bizonyul azonban a provenienciával bíró folyóiratállomány kiegészítése és az elmaradtaknak, ha a profil teljesebb tétele szempontjából lényegesek, utólagos beszerzése. Mennél teljesebb ez az anyag, annál értékesebb az állomány, és annál hatékonyabban töltheti be feladatát az egyházon belül kibontakozó tudományos (főleg egyház- és gyülekezettörténeti, valamint teológiatörténeti) kutatásban, egyttal annál használhatóbban vehető figyelembe a magyar könyvtárpolitika terveiben is.

AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK ÉS A REGIONÁLIS ELLÁTÁS

A református egyházkerületi könyvtáraknak ilyen figyelembevételre főleg a regionális könyvtári tervezésnél természetes, mivel ezzel a könyvtárak (állományuknak szinte kétharmadát kitevő társadalomtudományi, irodalmi és történeti anyagokkal) mindig is igyekeztek kielégíteni egy nagytáj vagy éppen országrész tudományos kutatóinak igényeit. Ez a nyitottságuk nem szűnt meg napjainkban sem, szükségességének mértéke és módja azonban nyilván függ az országrésznek tudományos könyvtárakkal ellátottságától.

A tis zántuli Egyházkerület könyvtára a századelőn melléje települt Egyetemi Könyvtár állományát elsősorban RMK-ival és antikváival, a felvilágosodás korának irodalmával, valamint gazdag iskola- és helytörténeti gyűjteményeivel egészíti ki ma is, és egészítheti ki a jövőben is; újabb kori állományával pedig könnyíthet az Egyetemi Könyvtár erős igénybevettségén. Kooperáció-

jukat eddig is kettejük Közös Bizottsága gondozta, s ez segítette azt az együttműködést, amely egészen a könyvtárak állományának közös nyilvántartásáig és az egyházkerületi könyvtárnak az Egyetemi Könyvtár részéről a standard magyar tudományos munkákkal feltöltéséig vezetett és vezet.

Bár a Budapesten megtelepült országos könyvtárak tulnyomórészt birtokában vannak azoknak a munkáknak, amelyeket a Dunamelléki Egyházkerület Ráda y Könyvtára őriz, mégis, raritásain tul is, joggal ugy tartják számon anyagát, mint ami nemcsak értékénél fogva, hanem könnyen hozzáférhetőségével is mindig hasznos segítőtárs még a könyvtárakkal legjobban ellátott fővárosban is.

Ebben az összefüggésben egészen más a pápai és sárospataki könyvtárak helyzete. A Dunántuli Egyházkerület könyvtára olyan ország részben van, amely történeti könyvtárakkal sűrűn teleszórt. Ezek azonban kevés kivétellel a római katolikus egyház tulajdonai, s ha közreműködésükkel a táj társadalmi, irodalmi, történettudományi könyvellátottsága javulna is, nem pótolhatják a pápai református könyvtárnak a római katolikus könyvtárakétól különböző jellegű s az egész ország részben egyedül álló profillal rendelkező, a nyugati protestáns kulturákkal való kapcsolata jegyében formálódott anyagát.

Mind az országos, mind a regionális könyvtárügy szempontjából a pápai könyvtárénál is kiemelkedőbb volt a szerepe eddig is és lehet azután is a Tiszánineni Egyházkerület könyvtárának Sárospatak on. A Tiszáninnen ugyanis az az ország rész, amelynek központjában, Miskolcon, az alig két évtizedes múltara visszatekintő és a tudományos könyvtárak munkakörével felruházott Megyei Könyvtár még akkor is szegény a társadalom-, irodalom- és történettudományi kutatásokhoz szükséges könyv-, folyóirat- és kéziratanyagban, ha a helybéli s egykor egyházi kézen volt középiskolák könyvtárainak megmaradt részeivel igyekszik magán segíteni. Hazánknak ezen az ország résznyi nagytáján (szemben a Dunántullal) egyházi könyvtár is csak kettő van, szerencsére földrajzilag jó elosztásban: Egerben a volt Liceumi Könyvtár, s az egykori Főiskolai, most Egyházkerületi Nagykönyvtár Sárospatakon. Ez utóbbi a benne el-

helyezkedő, vagy a mellette, de az Egyházkerületi Tudományos Gyűjteményekben belül felnőtt külön tárakkal, mindenkéfelett azonban 17–19. századi társadalom-, irodalom- és történettudományi anyagával, valamint a felszabadulás óta szinte teljessé fejlesztett folyóiratsoraival akkor is elhelyezhető egy regionális könyvtártervezésben, ha fekvésénél fogva a régió belül elsősorban az országrész keleti szárnyának tudományos könyvellátásában vállal állományának megfelelő szerepet. Így tartja számon a Debreceni Egyetemi Könyvtár is, amely főleg a gyakorló tanárnövendékek és a szakdolgozatokat készítő egyetemi és főiskolai hallgatók segítésére a könyvtár történeti, társadalmi és irodalmi profilját letéti könyvekkel hangsúlyozza, s ezzel felhívja a figyelmet az egyházi könyvtáraknak az országrészek határain is tulnyuló kooperációs lehetőségeire.

Végül egészen feltűnően jelentkezik a regionális és egyházi könyvtárak együttműködésének lehetősége egy olyan református egyházi könyvtárnál, amely ugyan egyházközségi tulajdonban van, de állományának mennyiségénél, minőségénél és nem utolsósorban multjánál fogva az egyházi tudományos könyvtárak kategóriájába tartozik. A kecskeméti református egyházközség könyvtára ez, amelyet a Megyei Könyvtár segít abból a célból, hogy 30 000-en felüli, tulnyomórészt 16–19. századi anyagával a megyeszékhelynek és Bács-Kiskun megyének művelődését szolgálja, közelebből hogy együttműködésükkel a Megyei Könyvtár bázisává lehessen egy kialakítandó szellemi műhelynek.

Kecskemét példája mutatja, merre kell, hogy vezessen a regionális központok, alközpontok könyvtárainak és a területükön vagy azokon kívül működő református egyházi könyvtáraknak, közelebből az egyházkerületi könyvtáraknak utja. Egymás felé! Kétségtelen, hogy a regionális könyvtárközpontoknak szükségük van az egyházi könyvtárak történeti, társadalomtudományi stb. anyagára. De az is kétségtelen, hogy az egyházkerületi könyvtáraknak sem közömbös, hogyan helyezkednek el a regionális könyvtártervezésben, ha a százados gyakorlatnak, nyilvánosságuknak továbbra is megfelelni akarnak, s könyvmuzeumok – bár ez a szolgálat sem kis jelentőségű – vagy egészen exkluzív szakkönyvtárak helyett (történeti multjukból adódó szükségszerűséggel) a jövőben megfe-

lelő szinten és mértékben készek vállalni a részvételt országárszük művelő-
désének szolgálatában.

EGYÜTTMŰKÖDÉSI ELVEK

Igy lesz a kooperáció lehetőségének, méreteinek, módozatainak eltervelése,
majd gyakorlati megvalósítása a regionális irányba haladó magyar könyvtár-
ügynek, de éppugy a református egyházkerületi könyvtáraknak egyik legjelentő-
sebb, mert legmesszebbre mutató gondja. Nyilvánvaló, hogy ennek az együtt-
működésnek (főleg a helyi adottságoktól függően) a négy egyházkerületi könyv-
tárnál különbözően kell megformálódnia, bizonyos szempontoknak mégis min-
degyikük esetében célszerű érvényesülnie.

Ilyen szempont elsősorban az, hogy az együttműködés ne gyengítse, hanem
erősítse a régió területén elhelyezkedő egyházkerületi könyvtárnak tudományos
műhely jellegét. Tehát pl. az együttműködést megkönnyítő központi cédulaka-
talogusnak, a könyvtárközi kölcsönzés figyelembevételével is, azzal a fő cél-
lal kell elkészülnie, hogy segítségével a régió központi könyvtára rátelepithes-
sen bizonyos kutatásokat az egyházkerületi könyvtárra. Ha ez nem történnék
meg, akkor az egyházkerületi könyvtárak abba a látszatba kerülhetnek, hogy
fiókkönyvtárai vagy csupán kihelyezett raktárai a régió központi vagy egyéb
könyvtárának. Mondanunk sem kell, hogy az ilyen látszat méltatlan volna mult-
jukhoz és előnytelenül befolyásolná az egyházkerületi könyvtárak működési
helyének szellemi életét.

Szorosan ide kívánkozik a kölcsönösség szempontjának hangsúlyozása is. Me-
gint a cédulakatalógusra gondolva, ez a kölcsönösség azt teszi kívánatosá,
hogy ne csupán az egyházi könyvtárak készítsék el és helyezték el közérdek-
lődsre számot tartó anyaguk jegyzékét a régió más könyvtárában, elsősorban
a központi könyvtárban, hanem ezek is rendelkezésre bocsássák a magukét,
hogy így az általánosan kötelező szabályok betartásával bár, de a könyvtárközi
kölcsönzés valóban kölcsönös lehessen.

Az is magától értetődő és a négy egyházkerületi könyvtárra egyaránt alkalmazható szempont, hogy az ilyen valódi kölcsönösség is csak úgy működtethető eredményesen, ha a szükséges személyi, dologi és eszközi feltételek mindkét részről adva vannak. Különösen az egyházkerületi könyvtárak vonatkozásában fontos ezt hangsúlyozni, mint amelyek közismerten szerényen dotáltak; tehát sem a regionális tervbe bekapcsolódásukból adódó többletmunkát, sem az ezzel járó többletkiadásokat nem tudják teljes egészükben vállalni, s így rászorulnak a regionális központi könyvtárnak (vagy mint ez a Kecskemét esetében történik, magának az érdekelt régiónak) az alkalmi vagy állandó, illetve rendszeres segítségére.

És még egyet kell az együttműködésnél hangsúlyoznunk; azt a függetlenséget ti., amelyet a regionális könyvtári szolgálatban résztvevő egyházkerületi könyvtár számára a regionális tervezés nyilván biztosít. Azt jelenti ez, hogy az egyházkerületi könyvtárak a régió többi könyvtárával – megengedve, sőt kívánatosnak tartva egyikük elsőségét – nem az alárendelés, hanem a mellérendelés állapotában kell, hogy legyenek; a másik könyvtárt nem kiszolgálják, hanem azzal együtt a magyar könyvtárügyet szolgálják olyan szervezetben, amilyenben a regionális könyvtártervezésen túl a magyar művelődésügy szükségesnek látja. Csak így őrizhetik meg sajátosságaikat; márpedig, amint láttuk, éppen ez az anyagukban, tájukra vonzó hatásukban megmutatkozó, multjuk által formált sajátosságuk az, ami a velük való együttműködést egy regionális, sőt országos könyvtártervezésen belül szükségessé és érdemessé teszi.

A KÖNYVTÁRI ÁLLOMÁNY NAGYSÁGA

Ezt a vonzó hatásukat erősíti sokrétűségük mellett anyaguk mennyisége is. Ez utóbbiról ugyan nehéz egységes képet alkotni, mivel évszázadok alatt, egymástól függetlenül fejlődve, történetük, körülményeik által indokoltan, nem csupán állományuk mennyiségében mutatnak jelentős eltérést, hanem nyilvántartásuk módjában is.

Ez eltérésekre figyelve, mégis megközelítő pontossággal – a sajátosságokra mindenütt rámutatva – az 1971. évről készült beszámolók alapján a következő

kép választható fel a református Egyházkerületi Könyvtárak állományának mennyiségéről.

A Dunánelléki Egyházkerület könyvtára, a budapesti Ráday Könyvtár, állománya a duplumanyag nélkül 134 540 könyvtári egység. Ebben a könyvtárban a folyóiratokat a könyvállománnyal együtt raktározzák és tartják nyilván. Ugyanakkor, szintén egy régebbi gyakorlatból folyóan, a kéziratanyagot a Ráday Levéltár kezeli; ennek mennyisége tehát nem szerepel a könyvtári egységek között.

A Dunántuli Egyházkerület könyvtára Pápán (szintén a duplumanyag kivételével) 104 000 könyvtári egységet tart nyilván. Az egység ez esetben egyformán vonatkozik a könyvekre, folyóiratokra és a Papensia helytörténeti gyűjteményre, mivel folyamatban levő átrendezésük miatt csak a különválasztásuk történt meg eddig, saját nyilvántartásuk azonban nincsen.

A Tiszáninneni Egyházkerület könyvtárának, Sárospatakon, a teljes állománya 230 079 egység. Ebből 198 121 a könyv, folyóirat, kézirat; a többi a Kisgyűjtemények, azaz a térkép-, gyászsjelentés- stb. gyűjtemény körébe tartozik (31 958 db.). Ez a könyvtár az, amelyben a kötetek száma kevesebb a műveknél, abból következőleg, hogy a múlt században, takarékoság okából, több művet egy kötetbe fogtak össze, s ezért a könyvtár, megjegyezve mindig a kötetek számát is, könyvállományát művekben mutatja ki. Sárospatakon a kifejezetten helytörténeti jellegű aprónyomtatvány- és plakátgyűjteménynek (22 688 db) az Egyházkerületi Gyűjtemények adattára a gazdája. Nem vezet nyilvántartást ez a könyvtár a másodpéldányokról, de külön raktárhelyiségben tárolja a hozzávetőlegesen 40 000, nagyjából egyházi jellegű könyv- és folyóiratduplumot.

A debreceni Nagykönyvtár, a Tiszántuli Egyházkerület féltett kincse, 526 285 darabnyi állományról tesz jelentést (ebben nem foglaltatik a mintegy 120 000 duplum). Az állományból 359 018 db. a könyv és füzet, 31 292 a folyóirat, 35 459 a kézirat és 100 516 az aprónyomtatvány. Míg Budapesten a Ráday Le-

véltárban vannak a kéziratok is, addig Debrecenben a kollégiumi irat- és le-
velanyag jelentős részét a könyvtár kéziratára őrzi. Ez magyarázza nála az
egyébként magasnak tűnő kéziratmennyiséget.

A Kecskeméti Református Könyvtár viszont a duplumokat és a csonka, megha-
tározatlan könyveket (együtt 11 329 db.) is beleszámítja a könyvtár állományá-
ba, amely így csaknem 43 000 egység. Itt a könyvtár duplumanyagának nagy
mennyiségét részben a régi, kecskeméti iskolai értesítők, részben a Ráday
Könyvtár duplumanyagának ide lehelyezett és itt nyilvántartott részlege (5000 db)
magyarázza. A könyvtár kezelésében levő egyházközségi levéltárat, az érem-
gyűjteményt, valamint az egyházi néprajzi tárgyakat külön tartják nyilván.

Az öt református egyházkerületi, ill. egyházi könyvtár állománya tehát ösz-
szesen 1 026 217 könyvtári egység, amelyből 893 743 a könyv, folyóiratévfolyam
és a kézirat. A duplumanyag hozzászámításával az öt könyvtár állománya
együttvéve 1 221 000 egységre tehető. A statisztikai helyzetképet az alábbi
táblázat teszi szemléletesebbé.

Könyvtár	Jelentett állomány (egység)	Duplumanyag (egység)	Könyvtári állomány összesen
Ráday Könyvtár	134 540	5 720	140 260
Pápa	107 000	18 000	122 000
Sárospatak	230 079	40 000	270 079
Debrecen	526 285	120 000	646 285
Kecskemét	31 313	11 329	42 642
Összesen:	1 026 217	195 049	1 221 266

Egy olvasáskutatási mérőműszer és hibahatárai

KAMARÁS István

(stat. tábl.)

A „Van-e hozzászólás?” kérdésre következő néma csend az esetek jelentős részében nem azt jelenti, hogy a jelenlévőknek nincs véleménye az adott kérdéssel kapcsolatban. A „Tegye fel a kezét, akinek az adott kérdéstről ez és ez a véleménye!” felszólításra, valamint ennek ellenkező tartalmu párjára, valószínűleg a többség „véleményt nyilvánítana”. A „véleménynyilvánítás”-t azért is tettük idézőjelbe, mert a kezüket feltevők közül sokan lesznek olyanok, akiknek nincs véleményük. Számosan lesznek viszont olyanok, akikből ily módon, „harapófogóval” a véleményüket „huzzuk ki” (véleményük természetesen egyéni színeitől megfosztott, torzított formában jelentkezett a kézfeltartásban).

A nyitott és zárt kérdések használatáról van szó. Alapállásunk: mindkét fajta megközelítésre szükségünk van; bizonyos esetekben az egyik, bizonyos esetekben a másik fajta kérdés használata indokoltabb, de az esetek többségében párhuzamos, kombinált használatuk a célravezető. Így van ez az olvasáskutatásban is. Ebben a kis tanulmányban a zárt kérdések egy fajtájának használatát vizsgáljuk. E módszer ellen számos megfontolandó észrevétel tehető, ezek jogosultságát vesszük most szemügyre.

Az olvasmányszerkezet vagy az izlés szintjének megállapításához nem elegendők a jelen, a közelmúlt, a múlt és a „minden idők” olvasmányaira vonatkozó kérdések. A jelen olvasmányai mind az egyénről, mind a csoportról hamis képet adhatnak. A legkedvesebb olvasmányok is csak megközelítően ad-

nak megbízható képet az izlésről. Az olvasmányszerkezetet már nem is vázolatjuk fel a kedvenc olvasmányok, döntő élmények alapján, mivel ezek mint kedvencek, élmények, természetüknél fogva irodalmi művek. Az izlésről alkotott képünk esetenként igen különböző a megbízhatóság szempontjából. A „leg’-ek között „kihült vulkánok” (gyermekkori, fiatalkori nagy élmények) is szerepelnek. A „válogatottba” való bekerülésre az aktuális (kurrens) olvasmányoknak nagyobb esélyük van, mint a közel- vagy régmúlt olvasmányainak (annak ellenére, hogy ugyanezek egy év múlva talán már az elfeledettek között foglalnak helyet). Azt is megfigyelhettük, hogy ha legkedvesebb szerzőket kérdezzük, egyes írók ugyanannál az olvasórétegnél jóval nagyobb arányban szerepelnek, mint műveik, ha a legkedvesebb könyvekre kérdezzük rá. (Igy van ez például Rejtő, Dumas, Jókai esetében.)

A ZÁRT LISTÁS „MÉRŐMŰSZER” HASZNÁLATA AZ OLVASÁSKUTATÁSBAN

Az „Olvasta-e ezt a művet?” típusú zárt kérdés, melyet művek, szerzők felsorolása követ, első pillanatra a nyitott kérdésnél jóval gyatrább mérőeszköznek tűnhet, hiszen tippeket ad azoknak az olvasóknak, akik a nyitott kérdésre csak egy-két író nevével, egy-két címmel tudnának válaszolni. Véleményünk szerint a zárt kérdés után felsorolt művek sokasága, de még inkább rendszere, megfelelő – tehát nem az olvasottságra, hanem a kedveltségre is rákérdező – kérdésekkel, alkalmas eszköz lehet az olvasmány- és izlésszerkezet felvázolására; főképpen akkor, ha ezeket a listákat s a hozzájuk kapcsolódó kérdéseket más, nyitott kérdések is kiegészítik. Fontos szempont az is, hogy a zárt listák – éppen kitöltésük is feldolgozásuk egyszerűsége okán – tömegvizsgálatnál jól használhatók.

Ezek a listák többfélék lehetnek. Modellezhetik az egész irodalmi termést, mint a Gondos Ernő „Izlésalakulatok” címmel (Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1971.) publikált kutatásához használt lista, de lehetnek különböző kérdésekre választ kereső cél-listák is. Inkább az első változathoz hasonlít az az izlésképlet felvázolásához használható, 72 műből álló lista, amelyet a KMK Olvasáskutató Osztályán több kutatáshoz kipróbáltunk. A 72 mű

az „izléstérkép” négy égtáját (lektür, romantika, klasszikus realizmus, értekes modern irodalom) 18–18 művel szerepelteti. Az olvasók az olvasás, a kedvelés és az elutasítás tényét jelölik. (Az elutasítást a kedvelésnél is jellemzőbbnek tartjuk.) Fontos kiegészítő információkat szolgáltat a művek olvasása időpontjának megjelölése is, továbbá a „nem olvasta, de hallott róla”, valamint „hallott róla, de nem akarja elolvasni” állásfoglalások is.

A MŰSZER PONTOSSÁGÁT ELLENŐRZŐ MÓDSZERÜNKRŐL

Mennyire pontos ez a módszer? Alkalmas-e megbízható mérésre? Hogy e kérdésekre megbízható pontossággal válaszolhassunk, módszerünket „műszeres ellenőrzésnek” vetettük alá. (Előrebocsátjuk, hogy ellenőrző műszerünk megbízhatóságáról nincsenek információink, néhány munka közben előbukkanó hibájára a megfelelő helyen majd utalni fogunk.) Mérőműszereinkkel a szépités és felderítés mértékét és előjelét (jó- vagy rosszindulatu-e?) próbáltuk be-mérni.

Egyik „műszerünk” egy 60 – Gondos Ernő említett vizsgálatai szerint különösen olvasott és kedvelt – regényből álló lista volt, amelyet átlagos könyvtári tagok töltöttek ki két alkalommal (átlagosan két hét különbséggel). A két alkalommal részben azonos, részben – véleményünk szerint – eléggé hasonló, egymással helyettesíthető kérdésekre kellett válaszolniuk a 60 művel kapcsolatban. Az első alkalommal el kellett olvasniuk a kistát, s meg kellett jelölniük azokat a műveket, amelyeket az alany olvasott, majd azokat, amelyek maradandó élményt jelentettek számára. (Ugyanez a kérdés szerepelt Gondos Ernő kutatásában is.) Másik alkalommal az olvasott műveken kívül azokat kellett megjelölniük, amelyek nem tetszettek, valamint – a maradandó élmény helyett – azokat, amelyeket még egyszer elolvasnának. Jogosan felvetődhet az a kérdés, hogy miért nem ugyanazzal a kéréssel fordultunk mindkét alkalommal az olvasókhöz. Talán fölösleges óvatossággal azért nem tettük ezt, mert igyekeztünk minél kevesebb tápot adni olyan gyanujuknak, hogy őket most hazugságon akarjuk kapni stb. Tisztában vagyunk azzal, hogy a maradandó élmény és az újraolvasási szándék nem jelent sem egészen azonos ol-

vasói magatartást, sem azonos értékelést, mégis – szemben például azokkal az olvasmányokkal, amelyek egyszerűen csak tetszettek – elég erős rokonságot éreztünk közöttük, s feltételezzük, hogy legfőképpen a maradandó élmények képezik az újraolvasási szándék tárgyát. (Természetesen lehet az újraolvasás tárgya az egyszerűen rég olvasott könyv vagy az első olvasáskor nem egészen jól értett könyv is.) Ezzel elárultuk mérőműszerünk ellenőrző műszerének egyik fogyatékoságát, amit majd az eredmények „leolvasásánál” be kell számítani.

A további kutatásokban – s a bennük használt mérőműszereket ellenőrző vizsgálatokban is – célszerűnek látszana bizonyos esetekben a tetszés különböző fokozatait megjelölni az olvasókkal. Egy másik lehetőség, hogy a listán szereplő művek fogadtatásának mértékét a legnagyobb élményt jelentő művek fogadtatásához viszonyíttassuk. Érdekes kutatás tárgya lehetne az, hogy azonos műveket ugyanazon olvasók „olvasástörténetük” különböző időszakaiban hogyan értékelik, hogyan alakul a gyermek- és serdülőkori olvasmányok szerepe, hogyan halványulnak el az egyes olvasók olvasástörténetének „szupernovái”.

Másik mérőműszerünk ennek a listának egy módosított változata volt. 17 művet a 60 közül fiktív művekre cseréltünk át. Hétnek közülük a szerzője és címe is kitalált volt (pl.: Dubois: Illuziók nélkül), háromnak csak a szerzője volt fiktív (Gallimard: Viperafészek), kettőnek csak a címe (Faulkner: Két nappal a halál után), öt esetben pedig mind a szerző, mind a cím valódi volt, csak éppen nem tartoztak össze (Sartre: Egy ember élete). Ezzel egy valódi-fiktív listának a velük kapcsolatos feladatok szerint kétféle változatát adtuk a kísérleti alanyok kezébe. Az olvasók egyik részének az olvasott s a maradandó élményt jelentő műveket kellett megjelölni, másik részüknek az olvasott műveken kívül azokat, amelyeket ugyan nem olvastak, de már hallottak róla.

A két alkalommal kézhez kapott listát (a továbbiakban I–II. listát) 189-en, a fiktív műveket is tartalmazót (a továbbiakban A és B listát) 263-as töltötték ki. (Mindenkinek csak egy fajtát töltött ki.) A kérdőívet kitöltők egy budapesti Szabó

Ervin Könyvtári fiók, 3 járási könyvtár és hat szakszervezeti könyvtár olvasói voltak. A közművelődési könyvtári tagságot megközelítően modellezni kívánó két részsokaság megoszlása nem mutat nagy eltéréseket:

	I-II. listát kitöltők %-os megoszlása (n=189)	A és B listát kitöltők %-os megoszlása (n=263)
férfiak	50	54
nők	50	46
25 éven aluliak	26	38
25-39 évesek	30	26
40-49 évesek	19	13
50 éven felüliek	25	23
munkások	29	25
alkalmazottak	21	23
középszintű szakemberek	9	12
értelmiségiek	16	10
nyugdíjasok	11	13
középiskolások	4	18
egyéb	10	10

Lényeges eltérések tehát csak a foglalkozás vonatkozásában tapasztalhatók. Az A-B listát kitöltők között feleakkora a munkások aránya, mint az I-II. listát kitöltők között, s ehhez képest fordított a két csoportban a középiskolások aránya. (Éppen a középiskolások viszonylag alacsony aránya miatt természetesen nem egészen „élethűen” modellezi részsokaságunk az alapsokaságot, de ez az eltérés vizsgálatunk fő célját tekintve zárójelbe tehető.)

AZ ELLENŐRZŐ VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Nézzük meg először azoknak az arányát, akik teljesen hibátlanul oldották meg az I-II. lista kitöltésével járó feladatot, vagyis azok hányadát, akik egy-két hét elteltével is egészen jól „emlékeztek” arra, hogy előző alkalommal mely műveket jelöltek olvasmányuknak. A 189 főnyi részsokaságból 81-en (43%) voltak olyanok, akik egészen pontosan „emlékeztek” olvasmányaikra. Több-ről van azonban itt szó, mint emlékezésről, jó memóriáról egyszerűen. A pontosan emlékezés a művel való szorosabb kapcsolatot, mélyebb élményt, a

mű bensővé válását jelenti. Feltételezzük, hogy az esetek döntő részében nem következetes hazugságról, hanem az olvasó „részévé” vált könyvekről van szó.

A nők és férfiak között egyenlő, a 30 éven aluliak között nagyobb (54–57%), a munkások körében kisebb (38%) volt a teljesen hibátlan megoldások aránya.

Hogy a kísérleti alanyoknak 43%-a oldotta meg hibátlanul a feladatot, már önmagában is jelentős információ műszerünkről, de a dolognak ez csak egyik oldala; a megbízhatóságot talán még jobban jellemzi a hibát elkövetők hibaszázalékának nagysága (azaz: a hibás megoldások számának és az összes aláhúzások számának hányadosa). A 108 főre vonatkozó átlagos hibaszázalék 21% volt, vagyis a feladatát hibásan megoldó 108 olvasó minden ötödik jelölése hibás. Ez az arány még nem olyan magas (hisz az összességre vonatkoztatva nem sokkal több mint 10%), hogy kérdéssé tegye mérőműszerünk használhatóságát, de nagyon fontos, hogy ezt a hibaszázalékot az eredmények „leolvasásakor” mindig figyelembe vegyük.

A következő táblázat az eddignél pontosabb információkat ad arra nézve, hogy melyek azok az olvasórétegek, amelyeknél valószínűleg fokozottabb mértékben figyelembe kell majd venni a műszer torzítását:

	Az olvasás tényével kapcsolatos összes jelölés közül hibás			
	0–5%	6–30%	31% felett	A hibázók körében a hiba-% mediánja
férfiak	51	25	24 = 100%	24%
nők	51	37	12 = 100%	16%
14–24 évesek	67	22	10 = 100%	12%
25–39 évesek	51	36	12 = 100%	16%
40–49 évesek	38	31	31 = 100%	28%
50 évesnél idősebbek	40	35	25 = 100%	22%
munkások	40	25	35 = 100%	33%
alkalmazottak	56	30	14 = 100%	16%
értelmiségiek	62	28	10 = 100%	12%

Műszerünk tehát férfi, idősebb és alacsonyabb végzettségű közegben kevésbé megbízhatóan működik.

Ha az aláhuzások száma, vagyis az olvasás terjedelme alapján képezünk csoportokat, a hibátlan megoldások arányában nem tapasztalhatunk különbségeket, a hibaszázalék aránya azonban már eltér.

Az összes jelölés közül hibás

	0-5%	6-30%	31% felett	A hibázók körében a hiba-% mediánja
0-15	52	23	25 = 100%	31
16-30	49	34	17 = 100%	18
31 felett	52	32	16 = 100%	17

Szignifikáns (95%-os valószínűségű) különbséget csak a 16-nál kevesebb művet és az annál többet megjelölők között tapasztaltunk. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem szerencsés, ha ezek a listák kevés (10-20) művet tartalmaznak, mert ilyen esetekben egy kevesebbet olvasó, „rosszabb memóriájú” olvasó, illetve olvasóréteg esetében már a megengedettnél nagyobb mértékű torzítással kellene számolnunk. Ha azonban nem egyes műveknek, hanem irodalmi művek vagy másfajta olvasmányok típusainak az olvasottságára, kedveltségére vagyunk kíváncsiak, akkor egy legalább 50-60 művet felsoroló listával a 10-20%-os torzítás ellenére is be tudjuk tájolni műszerünkkel az olvasmányszerkezet és az izlés fő égtájait.

Az izlésképlet felvázolásához az „egyszerű olvasmányok” kategóriájánál fontosabb információt nyújtanak a tetszéssel fogadott olvasmányok, de még ezeknél is jobban használhatók a maradandó olvasmányélmények és a megtagadott olvasmányok.

A maradandó élmény megítélésének biztonságát is megkíséreltük mérni műszerünkkel. Ennek ismertetésétől – mivel az I. listán maradandó élménynek minősített, a II. listán újraolvasásra érdemesített művek szerepelnek, s ez a tény némileg bonyolította a helyzetet – most eltekintünk. (Valamikor fel-

tétlenül visszatérünk erre a kérdésre, mert a maradandó élmények és a másodsorra, harmadszorra is elolvasandó művek összevetése rendkívül érdekes tanulságokat hozott.) Azt viszont feltétlenül meg kell vizsgálnunk, hogy azok közül, akik az egyik listán egy-egy művet maradandó élménynek, illetve újraolvasandónak jelöltek, hányan feledkeztek meg ezekről a művekről a másik alkalommal. Nos, a kérdezetteknek mindössze 19%-a vétett ilyen hibát, s az átlagos hibaszázalék csak 7% volt. Ez a fajta hiba mérőműszerünk alkalmazásánál tehát nem kell, hogy túlságosan sok gondot okozzon.

A maradandó élmények megítélésével kapcsolatosan ilyenfajta bizonytalanság – akár az olvasmányokra való „pontatlan” emlékezés – az idősebbekre és az alacsonyabb végzettségűekre jellemzőbb inkább. E téren nem tapasztaltunk különbséget a férfiak és a nők között.

A fiktív műveket is tartalmazó lista két változatát 245-en töltötték ki. 143-an azt az A változatot, ahol az olvasott művek mellett azokat kellett megjelölni, amelyekről csak hallottak, 102-en pedig azt a B változatot, ahol az olvasottak mellett a tetszéssel fogadott műveket is meg kellett jelölni. A továbbiakban az olvasottság, az ismertség s a tetszés hibaszázalékát fogjuk összehasonlítani.

Az A és B listát kitöltő 263 olvasó 35%-a a felsorolt 17 fiktív mű közül egy művet sem jelölt meg. Ha figyelembe vesszük azt, hogy teljesen fiktív mű (ahol mind a szerző, mind a cím kitalált) csak 7 volt, a többi esetben vagy a szerző vagy a cím valódi volt, feltételezhetjük, hogy ez utóbbiak jóindulatu félrehallások előidézői lehettek. Így viszont már ez az arány elég jónak mondható. A kérdezettek 30%-a hibázott olyan esetben, amikor a szerző és a cím is fiktív volt. A 7 közül átlagosan 1,5 művet jelöltek mint olvasottat. Ugyancsak 30% (részben azonosak az előbbiekkal) azok aránya, akik fiktív szerzőjű, valódi című műveket jelöltek olvasottként, s 34% volt (ismét részben ugyanazok) azoké, akik a „Hollós Korvin Lajos: Kiskunhalom” típusu (valódi szerzőből és címből összekevert) fiktív műveket vélték olvasmányuknak. Jólal ki-sebb azoknak az aránya, akiknek tetszettek is ezek a nem létező, illetve –

nemegyszer jóindulattal elcserélve hasonló olvasmányokkal – létezőnek vélt művek. Ilyen, a tetszéssel kapcsolatos hibát a kérdezetteknek csak a 20%-a követett el. Fiktív szerzőjű és című mű csak a kérdezettek 6%-ának tetszett (a 7 közül átlagosan 1), fiktív szerzőjű mű 4%-nak, összekevert szerzőjű és című mű 6%-nak.

Amint a kétféle időpontban kézbeadott, azonos műveket tartalmazó I–II. listák esetében, az A–B listák kitöltésénél is a nők követtek el kevesebb hibát. A legnagyobb különbséget a tetszésnél elkövetett hibáknál tapasztaltuk a nők és férfiak között, a kevesebbet hibázó nők javára.

Amint az I–II. fajta listáknál, itt is a 24 éven aluliak hibaszázaléka volt a legalacsonyabb, de a többi korcsoport között már kisebb volt a különbség, azaz az életkor növekedésével nem nőtt a hibázók aránya. A különböző foglalkozásuk körében már másfajta különbségeket észlelhettünk, mint az I–II. lista esetében. A hibázók aránya legalacsonyabb a középiskolások körében volt, s nem tapasztalhattunk e téren jelentős különbséget az értelmiségiek, a munkások és az alkalmazottak között.

A fiktív mű megnevezése	A hibázók %-aránya		
	A és B listát kitöltők n=265	A listát kitöltők n=163	B listát kitöltők n=102
Bertelsmann: Elhall- gatnak a fegyverek	11	13	4
Curière: Igéző sorsok	4	9	—
Dubois: Illuziók nélkül	4	7	2
Heats: Az ősök ivadéka	6	6	—
Wojewodski: A rab lelkek	2	9	1
Blondes : A planétás ember	11	17	2
Gallimard: Viperafészek	18	16	3
Kelemen: Iskola a határon	8	11	—
Santelli: A napkirály	10	13	—
Hollós Korvin: Kiskunhalom	11	12	1
Sarkadi: A megalkuvó	6	7	1
Sartre: Egy ember élete	7	9	2

A fenti táblázat, amely az egyes fiktív művekkel kapcsolatban hibázó olvasók arányát mutatja be, érzésünk szerint jól kiegészíti és illusztrálja mindazt, amit erről a problémáról eddig elmondottunk.

Észrevehető, hogy a teljesen fiktív műveknél (kivétel Bertelsmann: Elhallgatnak a fegyverek, mely talán a Bucsu a fegyverektől-re emlékeztethetett) jelentősen kisebb a hibázók aránya, mint a részben fiktív műveknél, s ez a jóindulatu tévesztés feltételezését támasztja alá. (Azokat az eseteket, amikor az olvasók csak a valódi szerzőt vagy a valódi címet huzzák alá, nem tekintettük hibának!)

„IGAZAK” ÉS „HAZUGOK”

Két nagyon fontos kérdést ez ideig megkerültünk. Az egyik: a hibát elkövetők mögött az esetek hány százalékában állnak rossz memóriájuk, művelt, megfontoltan hazudók, kapkodó, kevésbé művelt hazudók? Most természetesen nem valamiféle hazugságvizsgáló gépet veszünk elő, hanem ésszerűen megpróbáljuk elkülöníteni az „igazakat” és a „hazugokat”. Az „igazak” mellett a műveletlen, kapkodó, rendszertelenül hazudók kiszűrése a legkönnyebb; a rossz memóriájuk és a sznobok ezzel a műszerrel nem különíthetők el egymástól. Most hogy már elméletben három csoportra osztottuk az olvasókat, megkísérelhetjük a határokat megállapítani — természetesen önkényesen, nem valamiféle természettudományos nullpont-forrpont egzaktsággal. Azokat tekintettük „hazugoknak”, akik kétszer vagy többször ellentmondóan jelöltek maradandó élményt, akik ötször vagy ennél többször bizonytalankodtak az „olvasta, nem olvasta” jelöléseknél, vagy akik két vagy több fiktív művet véltek olvasmányuknak. Az „igazak” határát az egyszer tévesztők körén kívül huzztuk meg, arra gondolva — kissé talán jóhiszeműen — hogy ez esetekben többnyire „jóhiszemű rossz memóriáról”, vagy figyelmetlen kitöltésről volt szó.

Az ilyen kritériumok alapján „igaznak” minősítettek aránya az I-II. listát kitöltőknél 58%, az A-B listát kitöltőknél 66%, a „hazugoké” 27, illetve 21%. A különböző neműeknél, koruaknál és foglalkozásuaknál e tekintetben hasonló eltéréseket tapasztaltunk, mint a hibázók és nem hibázók körében. Más kép

alakult viszont ki az olvasás terjedelme (az aláhuzott művek száma) alapján különböző csoportoknál. Míg a hibát el nem követők aránya a különböző olvasottságu csoportoknál egyenlő volt (s a hibaszázalék mediánja a keveset olvasók körében nagyobb), az olvasás terjedelmének növekedésével határozottan csökken az „igazak” aránya. Ez azt jelenti, hogy a kevesebbet olvasóknak „könnyebb igaznak lenni”, azaz a több aláhuzásnál nagyobb a valószínűsége egy-egy hazugság „becsuszásának”. Ebből a tényből azt a következtetést kell levonni, hogy tovább kell finomítanunk mérőműszerünk érzékenységét, vagyis fokozottabban figyelembe venni az olvasottságot, azaz másként kell megítélni a keveset és a sokat olvasó „hazugokat”, esetleg más-más „hazugság-kritériumot” kell felállítani számukra.

A másik eddig elkerült kérdés: a két különböző alkalommal kitöltött, ugyanazon műveket tartalmazó listáról vajon mennyire különböző izlésképeket olvashatunk le, s ez vajon hogyan különbözik az „igazak” és a „hazugok” körében? A mintánkból véletlenszerűen kiválasztott négyszer 15 olvasó két-két izlés-önfényképét vetettük össze:

Az izléskép

	megegyezett	alig változott	jelentősen változott
csak a maradandó élményben bizonytalankodó „igazak”	12	3	0
egy nagyobb hibát vétő „igazak”	7	7	1
rossz memóriájuk és sznobok	5	9	1
hazugok	5	5	5

Két jelentősebb tanulsága van ennek a táblázatnak. Az egyik az, hogy a négy csoport jelentősen elkülönül egymástól, a másik az, hogy a 60 olvasó közül

mindössze 7 olyan akadt, akinek az izlésképe jelentősen megváltozott, s még a „hazugoknak” is csak harmada tartozik ezek közé.

MÉRŐMŰSZERŰNK HITELESITÉSE

Mindezek után mérőműszerünket a következőképpen „hitelesíthetjük”:

1. Mivel az olvasók jelentős része nem egészen jól „emlékszik” olvasmányaira, s bizonytalan a maradandó élmények megítélésében, hosszabb, legalább 40–50 művet tartalmazó listákkal kell dolgozni.

2. Mivel az ugyanazon személyek által eltérő módon kitöltött listák az esetek döntő többségében nem mutattak eltérő olvasmányszerkezetet, izlésképletet, a fő olvasmánytipusok aránya nem vagy alig változott, mérőeszközünket az olvasmányszerkezet s az izlés fő vonalainak megközelítő pontosságú felvázolására bizonyos korrekciók és kontrollok mellett alkalmasnak tartjuk. (Ezt lát-szik bizonyítani az is, hogy az I–II. listák összes adatainak 39%-a hibátlan, s a 61%-ot kitevő hibás adatok 3/4 része a maradandó olvasmányok bizonytalan megítéléséből származik.)

3. Mivel az egyik esetben maradandó élménynek jelölt művek 94%-a a másik esetben is szerepelt legalább mint „egyszerű” olvasmány, ezeknek kell az olvasó minősítésére szolgáló információs bázist képezni. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a maradandó élménynek jelölt olvasmányok egy része csak „egyszerű” olvasmány.

4. Mivel a tapasztalatok (pl. a hasonló listákkal is operáló, munkások körében végzett KMK-kutatások) szerint a listákon tetszéssel fogadott olvasmány-nak vagy maradandó élménynek megjelölt művek alapján az olvasóról kialakult kép az olvasó által felsorolt kedvenc olvasmányokhoz képest majdnem mindig kedvezőbb, többé-kevésbé torzított képet ad (annál inkább, minél rövidebb a lista), szükséges a lista és a nyitott kérdés párhuzamos, egymást kontrolláló használata, sőt néha a nyitott vagy zárt kérdés más időpontban való megismétlése is. Természetesen szükséges a nyitott kérdésre „vallomásszerűen”

felsorolt nagyobb élmények hasonló módszerű elemzése (a különböző időpontban vallott „leg-ek” összehasonlításával).

5. Figyelembe kell azt is vennünk, hogy mérőműszerünk a különféle olvasóréteg-közegekben eltérő megbízhatósággal működik; különösképpen az – amúgy is gyengébb emlékezőtehetségű – idősebb és kevésbé iskolázott olvasók körében van szükség mérőműszerünk más mérőműszerekkel történő ellenőrzésére.

Mérőműszerünk tehát korántsem egyedül üdvözítő módszer, de szakavatott kezekben más, ugyancsak nem egyedül üdvözítő módszereknek elég hatásfokkal dolgozó kiegészítője lehet.

-----
x kulfoldi hírek x kulfoldi hírek x kulfoldi hírek x

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI tájékoztatói rendszer előmunkálataival foglalkozik a bathi (Anglia) egyetem, az OSTI támogatásával. A kutatás három fő iránya: a primér és a szekundér szakirodalom körének felmérése, a tájékoztatói és referáló szolgáltatások modellálása, kísérleti szolgáltatások értékelése. (Inf. retrieval and libr. autom. letter, 1971. jul.)

ÖREGBETŰS KÖNYVEKET adnak ki sorozatban az NDK-ban, 21x29 cm-es méretben, 14 pontos betűkkel. A sorozat első 3 kötete: Hagenbeck: Állatok és emberek; London: A vadon szava; Keller: Hét legenda. Könyvesboltba nem kerül; elsősorban szociális otthonoknak, öregek klubjainak szánják, de közművelődési könyvtárak is megrendelhetik, kötetenként 10 márkáért. (Bibliothekar, 1971. 9. sz.)

Szakemberek tájékoztatói szokásainak vizsgálata a regionális funkció ellátása szempontjából

SZENTIRMAI László

(statisztika)

Országos könyvtárpolitikai célkitűzés, hogy a vidéken dolgozó szakemberek szakirodalmi ellátásának megjavítása érdekében – összhangban az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióval – a nem fővárosi egyetemi könyvtárak állományát és tájékoztatói szolgáltatásait olyan módon kell fejleszteni, hogy ezek a könyvtárak fokozatosan alkalmassá váljanak a regionális könyvtári funkciók betöltésére.

A József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára is a regionális szerepkör ellátására kijelölt könyvtárak egyike. A tudományegyetemen kívül dolgozó szakemberek bizonyos százaléka már eddig is igénybe vette az egyetemi könyvtár szolgáltatásait. Az újabb funkció ellátása érdekében a következő feladatokat látjuk magunk előtt ebben a kérdésben:

- a) megfelelő public relation tevékenység, hogy a szakirodalmi információt igénylő szakemberek tudják, hova kell fordulniuk;
- b) a szakemberek bizonyos csoportja tájékoztatói és olvasási szokásainak egzakt módszerekkel történő megismerése, hogy a próbafelvétel eredményeinek alapján széles körű olvasási és tájékoztatói szokás-, valamint igénykutatást végezhessünk szociológiai módszerekkel;
- c) az egzakt módszerekkel történt vizsgálat adatainak elemzése lehetővé teszi, hogy a szokások és az igények alapján az egyetemi könyvtár – alapfelada-

ának ellátása mellett – állományát megfelelően fejlessze és szolgáltatásainak modelljét kialakítsa, az információ-áramoltatás megfelelő csatornáit kiválasztja.

Az olvasási és tájékozódási szokások vizsgálata tulajdonképpen a public relation tevékenység egyik mozzanataként is felfogható, hisz akik a kérdőívet kitöltik vagy akik a felmérésről tudomást szereznek, egyben értesülnek a különböző könyvtári szolgáltatások igénybevételének lehetőségeiről is.

Ha alkalmunk nyílik a próbafelvétel adatainak elemzése után a dél-keleti régióban dolgozó szakemberek reprezentatív mintájában igénykutatást végezni (mint ahogyan ezt elvégeztük az ország összes biológus kutatóját és oktatóját reprezentáló mintában), az egzakt adatok ismerete lehetőséget nyújt az értékelők számára, hogy megállapíthassák, mennyiben felelnek meg a szakemberek különböző csoportjainak igényei és elvárásai a társadalom és az egyén effektív és látens szükségletének.

Véleményünk szerint a regionális feladat ellátásának elméleti megalapozása egzakt módszerekkel történő vizsgálat nélkül elképzelhetetlen, ezért a regionális funkció megvalósítása érdekében történő intézkedések csak az igények ismeretében lehetségesek. Az egzakt módszerekkel történő vizsgálat azért is elengedhetetlen előfeltétel, mert a regionális szerepkör betöltése esetén az információt igénybe vevők oldaláról számos, csak szociológiai módszerekkel megoldható kérdéssel kell számolnunk, hisz az információigény szorosan összefügg mind üzemi-, mind munkaszociológiai problémákkal.

Az egyetemen kívül dolgozó szakemberek tájékozódási és olvasási szokásainak felmérése előtt munkahipotézist készítettünk, az egyetemi könyvtárat látogató szegedi diplomások olvasási szokásainak elemzése alapján.

A munkahipotézis birtokában vizsgálatunk a Szegeden dolgozó szakemberekre, illetve – a Szakszervezetek Megyei Tanácsa könyvtárának segítségével – Csongrád megye potenciálisan információt igénylő értelmiségi dol-

gozóra terjedt ki. Értelmiséginek tekintettük mindazokat a szakembereket – a Központi Statisztikai Hivatal gyakorlatának megfelelően –, akik olyan szellemi munkát végeznek, amelyhez magas szintű iskolai végzettség szükséges, vagy olyan beosztásban dolgoznak, hogy az iskolai végzettségre szükségük volna. – Ez nem minden esetben jelent felsőfoku végzettséget. Lásd: A vidéki értelmiség helyzete. Szociológiai vizsgálat. I. k. (Szerk.: Kiss György.) Bp. Társadalomtudományi Intézet, 1971.

1970 elején az SZMT könyvtárának segítségével mintegy 20 szegedi és megyei üzemben, valamint szolgáltató vállalatnál dolgozó – többségében műszaki – felső- és középfoku végzettséggel rendelkező szakember-csoport keretében, önkitöltős kérdőív felhasználásával végeztünk felméréseket. Azokat az üzeme- ket és szolgáltató intézményeket választottuk ki, amelyekben a szakszerveze- ti (legtöbb esetben egyben műszaki) könyvtáros elért presztizse biztosította, hogy a megkérdezettek nem zaklatásnak, hanem hasznos segítségnek tekintik a kérdőív kitöltését.

A kiosztott kérdőívek több mint 75 százalékát kaptuk vissza, s figyelmen ki- kívül hagyva néhány hiányosan kitöltött vizsgálati lapot, 500 értékelhető kérdő- ívet kódoltattunk. A JATE Kibernetikai Laboratóriumának számítógépén ké- szítettük el az alapsorokat és a kereszttáblákat. Felmérésünket egy szélesebb körű vizsgálat megelőző fázisának tekintjük. A nyert adatok elemzése számos problémát vet fel, amely egyrészt a további vizsgálat kérdőívének kidolgozásá- hoz nyújt hasznos segítséget, de tájékoztat bennünket a vidéki értelmiség szak- mai tájékozódási szokásairól és a szakmai interperszonális kommunikáció rendkívül fontos szerepéről is.

OLVASÁSI ÉS TÁJÉKOZÓDÁSI SZOKÁSOK

Annak ellenére, hogy minden objektív adat bontásában rendelkezésünkre áll- nak a megfelelő kereszttáblák, a jelen tanulmány keretein belül nem végez- hetjük el az adatok megfelelő mélységű elemzését. Csupán egyetlen objektív tényező függvényében közlünk néhány – általunk jellemzőnek tartott – adatot.

A megkérdezettek 55 százaléka beosztott, 45 százaléka vezető munkakörben (azaz legalább 1–2 beosztottal) dolgozik. A mintába került szakemberek 88 százaléka hetente rendszeresen olvas szakkönyvet, szakfolyóiratot. Kérdőívünkben arra nem térünk ki, hogy a szakkönyv, szakfolyóirat valóban tudományos értékkel bír-e, vagy csak ismeretterjesztő színvonalon tárgyalja a szakmai kérdéseket. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy átlagosan 12% nem tartja szükségesnek a szakirodalom tanulmányozását. A beosztottak között magasabb azok az arányszáma, akik nem olvasnak, mint a vezetők között. Szépirodalmat a megkérdezettek 6%-a, napilapot 3% nem olvas hetente rendszeresen.

1. táblázat

Hetenként mennyi időt fordítanak szakkönyvek és szakfolyóiratok olvasására (százalékos megoszlásban)

Olvasásra fordított idővolumen	Vezetők N=228	Beosztottak N=272
60 percnél kevesebb	15	17
61–90 perc között	—	1
90 percnél több	78	65
nem olvas	7	17
	100%	100%

A vezetők 63, a beosztottak 71 százalékának véleménye szerint nem fordítanak elegendő időt a szakkönyvek, szakfolyóiratok olvasására.

A szakirodalom olvasására fordított időnek a fenti táblázatban szemléltetett összvolumenét az adott esetben voltaképpen kedvezőnek kell tartanunk, mert válaszaik tanúsága szerint a megkérdezettek jelentős része úgy gondolja, hogy munkája közben nincs szüksége szakirodalomra. A vezetők 28, a beosztottak 44 százaléka szakirodalmi információ nélkül végzi munkáját, ha tehát szakkönyveket, szakfolyóiratokat olvas, akkor ez nem közvetlen munkájához szükséges, hanem továbbképzését, érdeklődését szolgálja.

Munkájuk közben milyen kérdések megoldásához van szükségük szakirodalomra (százalékos megoszlásban)

Megoldandó kérdés jellege	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
Nincs szüksége szakirodalomra	28	44
Termelési kérdéshez	21	18
Vezetéshez, szervezéshez	13	6
Elméleti kérdéshez, továbbképzéshez	23	20
Egyéb kérdéshez	15	12
	100%	100%

A megkérdezettek 96%-ának munkahelyén műszaki könyvtár, 89% munkahelyén szakszervezeti könyvtár található. A műszaki és szakszervezeti könyvtár jellege munkahelyenként igen különböző. A műszaki könyvtár lehet önálló helyiségben, esetleg a szakszervezeti könyvtárral együtt, ahol a hét minden napján rendszeres kölcsönzés folyik, de lehet bezárt szekrényben is, ahova a könyvtáros csak akkor nyulhat be, ha elkérte a kulcsát (pl. a főmérnöktől). A szakszervezeti könyvtárak is változatos képet nyújtanak. Tudunk olyan szakszervezeti könyvtárról, ahol döntően szépirodalmat kölcsönöznek (bár a szakszervezeti könyvtárak állománya 20%-ának szak- és ismeretterjesztő könyvekből kellene állnia), s ha a keresett mű nincs meg, a könyvtáros megszerzi azt a megyei tápkönyvtárból.

A munkahelyen található könyvtárak heterogén állományából következik, hogy a szakirodalmi információt nélkülözhetetlenek tartó szakember szakirodalmi tájékoztatásért nemcsak ezekhez a könyvtárakhoz fordul, hanem igénybe vesz más lehetőségeket is, mert a munkahelyi könyvtárak csak a legszigorubb értelemben vett szakirodalmat gyűjtik, tehát ha a rokon területek szakirodalmára vagy az interdiszciplinaritást biztosító segédkönyvekre stb. van szüksége,

akkor kénytelen más tájékoztató forrást is igénybevenni. Az már más kérdés, és ez alábbi táblázatunkból kitűnik, hogy a megkérdezettek igen kis százaléka él ezzel a lehetőséggel.

3. táblázat

Hová fordulnak szakirodalmi tájékoztatásért
(százalékos megoszlásban)^x

Kihez fordul szakirodalmi tájékoztatásért	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
Üzemi könyvtárhoz	74	63
Városi, járási könyvtárhoz	4	6
Megyei könyvtárhoz	4	5
Egyetemi könyvtárhoz	10	7
Főnökhöz	57	59
Máshoz (pl. kollégáihoz)	16	12
Senkihez	4	6

^xTöbb válaszlehetőség

Fenti táblázatunk bizonyítja, hogy az üzemi könyvtáron kívül más könyvtáraknak, így elsősorban a regionális feladatokat ellátó egyetemi könyvtárnak a tudományos-műszaki forradalom jelenfázisában még igen kis szerepe van a tájékoztatásban. Ezzel szemben a személyi kapcsolatoknak, talán a vállalaton belüli hierarchia miatt, nem elhanyagolható a szerepe. A beosztott közvetlen főnökhöz fordul, de a főnök is továbblép, s felettesét kérdezi meg. (Egyébként – véleményünk szerint – önálló igénykutatás nem adhat teljes képet a szakirodalmi információszükségletekről, azt egy adott régióban néhány üzemi belső tájékoztatási rendszerének, a hatalmi viszonyoknak és a státus-hierarchia kapcsolatoknak vizsgálatával kellene kiegészíteni.)

A szakirodalmi tájékozódás mellett – úgy gondoljuk – nagy szerepet kell tulajdonítani az ismeretterjesztő színvonalon történő, valamint a verbális informálódásnak. Egyrészt a tömegközlelési eszközöknek, másrészt a hivatalos értekezleteknek, valamint az egymás közötti beszélgetésnek fontos

szerepére szeretnénk utalni. A vezetők inkább meghallgatják a tömegközlelési eszközök ismeretterjesztő színvonalu előadásait, mint a beosztottak; többet profitálnak a hivatalos értekezleteken elhangzottakból; ezzel szemben a beosztottak kétharmada számára az egymás közötti kommunikáció fontos tájékoztató forrás.

4. táblázat

Honnan szerzik szakmai ismereteiket
(százalékos megoszlásban)^x

A szakmai ismeretterjesztés forrásai	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
Rádió	39	40
Televízió	65	51
Üzemi értekező	34	24
Szakmai továbbképzés	44	28
MTESZ rendezvény	42	32
Beszélgetés munkatársakkal	54	66

^x Több válaszlehetőség.

A szakirodalmi és szakmai ismeretek szerzésének és továbbadásának fontos csatornája az egymás közötti kommunikáció. Ennek a több irányban kiépített kommunikációs csatornának használata, amely semmiképpen sem helyettesítheti ennél a szakembercsoportnál a tudományos jellegű szakirodalmi tájékoztatást – felmérésünk tanúsága szerint – nem kis mértékben az írott információ rovására történik.

A munkához, továbbképzéshez szükséges információk verbális továbbadása már bizonyos torzulást szenvedhet, a kommunikációs csatorna végső állomása nem teljes értékű információhoz jut. A szakemberek bizonyos százaléka mégis beéri ezzel, s már nem tartja szükségesnek, hogy a munkájához szükséges információ tudományos, szakirodalmi kifejtésének utánanézzon.

Akik vezető beosztású szakembereknek vallották magukat kérdőívükön, inkább megbeszélik ujonnan szerzett szakmai ismereteiket közvetlen főnökükkel, mint a beosztott a neki utasítást adó vezetővel. A munkatársak egymás közötti kommunikációja mindkét kategória esetében csaknem azonos százalékarányt mutat. A vezetőknek csak 50 százaléka adja át ismereteit beosztottjainak.

5. táblázat

Kikkel beszélnek meg ujonnan szerzett ismereteiket
(százalékos megoszlásban)^x

Az információt felvevők köre	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
Közvetlen főnök	53	39
Munkatárs	79	81
Beosztott	50	—
Mások (barátok stb.)	6	7
Senki	4	11

^xTöbb válaszlehetőség.

Az egymás közötti kommunikáció értékét — tekintve, hogy nem tudományos vagy kutatóintézetéről, egyetemi tanszékről van szó — meg kell kérdőjeleznünk.

KÖLCSÖNZÉSI ADATOK

A megkérdezettek 49%-a a műszaki, 32%-a a szakszervezeti könyvtárból kölcsönöz. (A szakszervezeti könyvtárból történő kölcsönzés adataira nem térünk ki, mert nehéz eldönteni, hogy a könyvek szakirodalmi vagy szépirodalmi jellegűek voltak-e.) A felmérésben szereplő szakemberek bizonyos százaléknak saját könyvtárában — úgy gondoljuk — az alapvető szakmai könyvek megvannak. Az már más kérdés, hogy ezek lehetnek tankönyvek, de ugyanugy lehetnek a legújabb ismereteket tárgyaló szakkönyvek is. Meg kell jegyeznünk, hogy a vezetők és a beosztottak bontásában tárgyalt adatok elemzése mindig kedvezőbb képet mutat a vezető beosztású szakemberek esetében.

Saját könyvtárunkban hány, a munkájukhoz szükséges szakkönyv található (százalékos megoszlásban)

Könyvek száma	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
0 kötet	9	28
1-5 kötet	24	26
6-10 kötet	21	17
11-25 kötet	18	15
25 kötet felett	28	14
	<u>100%</u>	<u>100%</u>

Ugy tűnik, hogy a megkérdezettek egyrészt úgy gondolják, munkájukhoz nincs szükség szakirodalmi információra (és ez nem igénykutatási, hanem üzem-, ill. munkaszociológiai kérdés), másrészt megelégszenek a saját könyvtárunkban lévő, általuk szakkönyvnek tartott művek időnkénti tanulmányozásával. Ezt a helyzetet különösen súlyosbítja, hogy a vezetők 51, a beosztottak 68 százaléka egyetlen szakmai folyóíratra sem fizet elő, a vezetők 40, a beosztottak 39 százaléka egyetlen szakmai folyóíratot sem olvas rendszeresen.

Véleményünk szerint ez a tünet nemcsak a régióban tapasztalható, tehát nem a vidéki értelmiség elszürküléséről, informáltsági igénytelenségéről van szó, amit bizonyos szakmai körök is szívesen emlegetnek, hanem országos jelenségről. Ennek megoldása nem lehet könyvtári feladat, legfeljebb a jelenségek feltáró jellegű vizsgálat által történt regisztrálása és jelzése.

A munkahelyi műszaki könyvtárból történt 1969-es kölcsönzés adatai kedvezőbbek a vezetők, mint a beosztottak esetében, de nem tudjuk eldönteni, hogy az így szerzett informáltság elegendő-e a munkakör magas színvonalu ellátásához. A munkakört minden bizonnyal ilyen informáltsági szinten is el lehet látni, mert a megkérdezettek dolgoznak, de kérdés, hogy jobb informáltsággal nem lehetne-e emelni a végzett munka színvonalán.

Hány könyvet kölcsönöztek 1969-ben munkahelyük műszaki
könyvtárából (százalékos megoszlásban)

Kötetek száma	Vezetők N = 228	Beosztottak N = 272
0 kötet	32	47
1-3 kötet	8	7
4-8 kötet	26	17
Ennél több	33	28
	100%	100%

Amennyiben a régióban dolgozó szakember szakirodalom után kutat, a leg-
ritkább esetben veszi igénybe a munkahely falain kívül lévő más könyv-
tár szolgáltatásait. Három másik könyvtárból történt kölcsönzés szakiroda-
lomra vonatkozó adatait (1969) vizsgáltuk meg, s azt tapasztaltuk, hogy a Jó-
zsef Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára, a Városi Somogyi Könyvtár
és a Megyei Könyvtár állománya a jelen pillanatban igen csekélynek mondható
szerepet játszik az egyetemen kívül dolgozó szakemberek informálódásában.

8. táblázat

Hány szakkönyvet kölcsönöztek 1969-ben az Egyetemi Könyvtárból, a Városi
Somogyi Könyvtárból és a Megyei Könyvtárból
(százalékos megoszlásban)

Kötetek száma	EK		SK		MK	
	vezető	beosztott	vez.	beoszt.	Vez.	beoszt.
0 kötet	93	94	96	91	95	96
1-3 kötet	2	1	—	3	—	1
3-nál több	5	4	4	6	5	3
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Utolsó táblázatunk adatai egyrészt azt tükrözik, hogy a megkérdezettek bizonyos százaléka tud az általános gyűjtőkörű vagy közművelődési könyvtárak szakirodalmi anyagáról, ismeri szolgáltatásaikat, másrészt (ha valóban olyan kérdés megoldásához van szüksége szakirodalomra, amelyet munkahelyén nem talál meg és az interperszonális kommunikáció nem elégíti ki) él is a többi könyvtár által nyújtott lehetőségekkel.

Ezért kell tanulmányunk befejező részében ismét a könyvtárak, de elsősorban a regionális funkciót ellátó tudományos könyvtár public relation tevékenységének fokozására felhívni a figyelmet.

Hangsúlyoznunk kell, hogy leíró jellegű vizsgálatunk anyagi nehézségek miatt csupán a szakemberek bizonyos rétegére terjedt ki. Nem minden adatunkat lehet a vidéken dolgozó szakemberek információs igényével kapcsolatban általánosítani – megfelelő mélységű feldolgozás nélkül. Ez jelen pillanatban nem is volt a szándékunk, de az itt közölt rendkívül kevés táblázat is arra ösztönözne, hogy mind ebben a szakember-csoportban (szondázással és mélyinterjúval), mind ennél szélesebb körben (igénykutatással) folytassuk a regionális funkció elméleti megalapozásához nélkülözhetetlen munkánkat.

Kétségtelennek látszik, hogy az interperszonális kommunikációnak nagyobb szerepe van, mint az írott információnak, bizonyos munkakörökben az ismeretterjesztő szintű tájékozódás is elégséges a szakirodalom helyett.

Éppen ezért meg kell találnunk azokat a témákat vagy szakembereket, akik ennél magasabb szintű tájékoztatást igényelnek, s a regionális könyvtár feladata, hogy elsősorban ezt a kört, illetve a további érdeklődőket lássa el szakirodalommal, s ha szükséges, irányított információval.

KÖNYVTÁRKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

KONDOR hircné:

A gyűjtőkori együttműködés hírei

1971. december 6-án az OKDT tudományos és szakkönyvtári tagozata megtárgyalta a gyűjtőkori együttműködés helyzetét és feladatait. A téma előadója a KMK volt, az előre szétküldött tárgyalási anyag nagyjából megegyezik „A gyűjtőkori együttműködés kérdései. 1. Tanulmányok” c. gyűjteményes kiadványban megjelent összefoglaló, első tanulmánnyal. (Ismertetését lásd e számunk más helyén – a szerk.)

Nem könnyű feladat az országos szakirodalmi ellátás továbbfejlesztési irányainak globális meghatározása. A gyűjtőkori együttműködés szakterületenként változó formában és intenzitással alakul. A KMK feladata, hogy az egyes szakterületek problematikáját együttesen lássa és láttassa. A szakterületeknek az együttműködésből fakadó, tartalmi problémáik különbözőek. Közös problematika a szervezeti és a finanszírozási kérdés.

A gyűjtőkori együttműködés első öt éves periódusában az elvi, irányító, az együttműködést koordináló funkciót, csakugy mint az operatív teendőket (jelentések, összeállítások készítése, gyűjtőkori kódex összeállítása stb.) – vagyis a hazai gyűjtőkori együttműködés sémájához leginkább hasonlító Farmington Tervben a Farmington Plan Committee és a Farmington Plan Office által ellátott funkciókat – az MM, a KMK és a szakfelügyeletük együttesen végezték.

Ezt az eredményekben, kudarcokban és főleg tapasztalatokban gazdag öt évet a próbálkozások, kísérletek periódusának kell tekintenünk. Az együttműködés stabilizálásához (ott, ahol kialakult) vagy kialakításához (azokon a szakterületeken, amelyeken eddig semmi vagy igen kevés történt) erős szervezeti for-

ma kifejlesztése és főleg anyagi alap szükséges. El kell kerülni, hogy az együttműködési körök egymástól függetlenül egyenlőtlenül fejlődjenek, a közösen ellátható munkákat többszörösen végezzék el, és hogy (magát az együttműködést tekintve célnak) szem elől tévésszék az országos szakirodalmi ellátás célkitűzését. Ugyanakkor azt sem lehet megengedni, hogy az országos szakirodalmi ellátás javításáért egyes szakterületeken semmi sem történjék – ne alakuljon ki az együttműködés, hanem a túlzott önellátásra való törekvés megfossza az országot a szélesebb irodalmi bázis megteremtésétől.

A szakterületnek és a KMK-nak közös érdeke, hogy a nagy gyűjtőfogalmak alá sorolható diszciplinák egységes rendezése érdekében a műszaki, társadalom-, human és természettudományok gyűjtőköri szakbizottságai mielőbb létrejöjjenek.

— — — —

Milyen elképzeléseink vannak a gyűjtőköri együttműködés – a szakirodalmi együttműködés – továbbfejlesztését biztosító szervezeti formáról?

Ajánlatos, hogy a szakbizottság az intézmény által döntési joggal és felelősséggel felruházott szerzeményezési szakemberekből álljon. A gyűjtőfogalmakhoz tartozó szakterületek együttműködési köreinek elvi irányítását, a hozott határozatok végrehajtását, ellenőrzését a bizottság végezné. A szakbizottságok egy-egy tagot delegálnának a központi bizottságba (csucsbizottságba); ez lenne felelős végső fokon az összes szakterületeken az országos szakirodalmi bázis megteremtéséért. Ugy a szak-, mint a központi (csucs-) bizottság operatív szerve a KMK lenne. Ezáltal biztosítani lehetne, hogy a KMK ne csak vélt, hanem valódi problémákkal foglalkozzon.

Ez a struktúra megfelelő pénzügyi alap nélkül elképzelhetetlen. Pénz kell a könyvtárak költségvetéséből nem finanszírozható beszerzésekre, a felmerülő kutatásokra, vizsgálatokra, felmérésekre, ellátottsági vizsgálatokra és a logi kiadásokra.

Az OKDT tanácskozásán az MM képviselője, Láng Imre a központi alap megszerzése érdekében szakterületenként pontos és részletes adatokat kért az igényekről és szükségletekről. Az adatokat csakis a szakterületek illetékesei állíthatják össze. Ez lehet a bizottság első feladata.

Az OKDT ülésén a bizottság vagy bizottságok életrehívását a megjelentek helyeselték, szükségesnek ítélték. Jóboru Magda, az OSZK főigazgatója hozzászólásában hangsúlyozta, hogy a bizottságok léte csakis akkor indokolt, ha a vállalt és kitűzött feladatok végrehajtása és végrehajthatósága is biztosítva van.

— — — —

Az utolsó híradásunk óta eltelt időszakban erőfeszítéseket tettünk, hogy a társadalom- és humán tudományterületek gyűjtési helyzetét mélyebben megismerjük. Ennek érdekében körlevélben fordultunk mindazokhoz az országos jellegű tudományos szakkönyvtárakhoz és tudományági szakkönyvtárakhoz, amelyek egyes diszciplínák szakirodalmi gyűjtéséért a 131/1968-as utasítás értelmében koordináló szinten felelősek. Ezen akció keretében a megfelelő intézményeknél tájékozódunk a közgazdaságtudomány, állam- és jogtudomány, szociológia, zeneművészet, képzőművészet, neveléstudomány, statisztika, filmművészet, nyelv- és irodalomtudomány, színházművészet, egyetemes és ókori történelem, legújabb kori történelem szakirodalmának gyűjtési helyzetéről és a gyűjtőköri együttműködés jelenlegi állapotáról. Szerzett információinkat valamilyen formában publikálni szándékozunk.

November 10-én a Fizikai Szakirodalmi Kooperációs Bizottság ülésén a KFKI képviselője bejelentette, hogy megindítják a fizikai szakirodalomról is a számítógépes tájékoztatási szolgáltatást. A KFKI előfizet az Institution of Electrical Engineers, London és az Institute of Electronic Engineers, New York kiadásában megjelenő INSPEC (Information Service in Physics, Electrotechnology and Computers and Control) mágnesszalagos szakirodalmi szolgáltatásra. A már működő gépesített kémiai szakirodalmi figyelőszolgálathoz hasonlóan rövidesen fizikai témák előfizetése is lehetővé válik.

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK KÜLFÖLDÖN

Az angol könyvtárügyről (Részletek egy útijelentésből)

KONDOR Istvánné

A magyar-angol kulturális egyezmény keretében 1971. június 15. és 29. között tanulmányutat tettem Angliában az angol könyvtárügy rendszerének megismerése céljából. Munkaprogramommal összhangban módonban állt a minisztériumi irányítómunkát tanulmányozni, továbbá közművelődési könyvtárakat és tudományos könyvtárakat látogatni. Tapasztalataimat az alábbiakban foglaltam össze, néhány fő kérdés köré csoportosítva.

A KÖNYVTÁRÜGY KÖZPONTI IRÁNYÍTÁSA

A könyvtárügy központi szerve az Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium könyvtári részlege, de ehhez lényegében csak a közművelődési könyvtári hálózat és a könyvtárügy központi intézményei tartoznak. A minisztérium feladata az 1964. évi könyvtári törvény szerint:

- a) A könyvtári törvény végrehajtásának ellenőrzése.
- b) A különböző könyvtár típusok együttműködésének fejlesztése (különösen az állománygyarapítás és a tájékoztatás terén). Ez az együttműködés, amelyet kiemelt feladatnak tekintenek, lényegében a helyi könyvtárosok belátására épül, mert a minisztérium hatásköre csak ajánlásokra, megállapodások sugalmazására terjed ki. A gyarapítási együttműködést elősegítő regionális központi katalógusokba sem kötelező a bejelentés.
- c) Normatívák kiadása. Ezek az IFLA-normákhoz igazodnak; nem kötelező érvényűek.

A könyvtárügy fejlesztését tanácsok és bizottságok segítik.

Külön-külön könyvtári tanácsot szerveztek Anglia és Wales számára. Ezek a miniszter tanácsadó testületei a könyvtárak létesítésével vagy használatával kapcsolatos ügyekben. Jelenleg pl. a következő tennivalókkal foglalkoznak: a közigazgatási átszervezés könyvtári konzekvenciái, az 1964. évi törvény vizsgálatának módszerei, a normatívák megvalósításának lehetőségei, ill. feltételei. A tanács tagjait a miniszter nevezi ki, titkára a könyvtári osztály egyik tisztviselője. Tagjainak fele könyvtáros, a többiek leginkább az oktatásügy képviselői közül kerülnek ki. A tagság egyharmadát évenként cserélik. A tanács évente 3-4 alkalommal ülésezik.

A könyvtárügy egyes problémáinak megoldására tudósokból, közéleti személyiségekből stb. magas szintű alkalmi bizottságokat nevez ki a miniszter. (E bizottságok titkársági teendőit is a könyvtári osztály látja el) Ilyen volt pl. a könyvtárügy központi kérdéseit vizsgáló Dainton-bizottság vagy az egyetemi könyvtárak helyzetével foglalkozó együttes. Jelenleg olyan bizottság működik, amelynek két éven belül javaslatot kell tennie a könyvtárak közötti együttműködés megjavítására. A bizottságok jelentését kinyomtatják, s megadják az írásbeli hozzászólási lehetőséget. Mindennek alapján készül el végül is a határozati javaslat a Parlament, illetve a Lordok Háza számára.

A minisztériumnak, illetve a könyvtári osztálynak központi alapja nincs, a közművelődési könyvtárak fejlesztésére szolgáló anyagi források a helyi (megyei, városi és községi) hatóságok keretében vannak. Az 1964. évi törvény kimondja, hogy amennyiben a könyvtárat fenntartó hatóság nem teljesíti kötelességét, a minisztérium a megfelelő vizsgálat után felszólítja mulasztásainak pótlására, és ha a felszólítás hatástalan, megfosztja könyvtárfenntartó jogaitól. A gyakorlatban az utóbbira nincs példa. Az osztály vizsgálatainak tapasztalatairól beszámol az illetékes tanácsnak, felhívja a figyelmét a hiányosságokra, de semmiféle felelősségre vonás nem történik.

A NEMZETI KÖNYVTÁRI SZERVEZET

A „British library” (BL) szervezet létrehozását a Dainton-jelentés alapján határozták el. Céljaira 36 millió fontot szavazott meg a parlament. A BL a British Museum könyvtárát, az Országos Központi Könyvtárat (National Central Library, NCL), az Országos Tudományos és Műszaki (Könyvtárközi) Kölcsönző Könyvtárat (National Lending Library of Science and Technology, NLL), az Országos Természettudományi és Találmányi Referenzkönyvtárat (National Reference Library of Science and Invention, NRLSI) és a Brit Nemzeti Bibliográfia intézményét (British National Bibliography) egyesíti. A BL mindenekelőtt közös szervezetet – és részben együttes elhelyezést is – jelent. Létesítését a központi szolgáltatásokat nyújtó intézmények tevékenységében levő sok párhuzamosság, valamint a helyhiány, a tuzsufeltség indokolta.

A központi kölcsönzéssel foglalkozó két részleget, az NLL-t és az NCL-t Boston Spaban helyezik el, a többi részlegnek új épületet emelnek, szemben a British Museummal.

A BL-be tartozó könyvtárak együttesének feladata lesz:

- minden hazai könyv és periodikum, valamint minél több külföldi kiadvány megőrzése és hozzáférhetővé tétele;
- átfogó tájékoztatási, kölcsönzési és reprográfiai szolgáltatások könyvtárak és tájékoztatási intézmények számára, szoros együttműködésben a külföldi nagy könyvtárakkal;
- központi katalógus fenntartása és egyéb bibliográfiai szolgáltatások.

A BL független jogi személy lesz, élén tanács fog állni. Költségeit az Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium fedezi.

A BL szervezetébe kerülő intézmények jelenlegi munkájával kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a Library of Congress szakembereivel együttműködő öttagú kutatócsoport két évi munkájának eredményeképpen megkezdték a Brit Nemzeti Bibliográfia gépi uton való előállítását. A bibliográfia 1971-től he-

tenként jelenik meg s az egész angolszász dokumentumtermést felöleli, többszörösét nyújtva annak az információmennyiségnek, amit a hagyományos uton előállított bibliográfia adni tud (katalóguscédula szolgáltatása is van). A biztonság kedvéért egy ideig párhuzamosan állítják elő a nemzeti bibliográfiát: hagyományosan és gépi uton is.

A természet- és alkalmazott tudományok könyvtárközi kölcsönzését lebonyolító National Lending Library of Science and Technology (NLL) a kutatók, tudósok és gyakorló műszaki szakemberek érdeklődési körébe vágó teljes szakirodalom rendelkezésre bocsátásával foglalkozik. Államilag dotált intézmény 250 alkalmazottal, akik 80%-a adminisztratív munkaerő.

Az NLL 24 óra alatt minden kérést teljesít. Ez a gyorsaság annak köszönhető, hogy szervezete és munkamódszerei rendkívül rugalmasak. Kitűnő géppark áll rendelkezésére olvasás, előhívás, nagyítás, sokszorosítás, a mikrokártyáról filmre, a filmről mikrokártyára történő átvitel céljára. Állományára és szolgáltatásaira egyaránt jellemző a mikromásolatok intenzív használata. Az utóbbi időben a természettudományok és alkalmazott tudományok körébe tartozó műveken kívül gyűjti a társadalomtudományok irodalmát is. A könyvek beszerzése az angol és az orosz nyelvűekre korlátozódik, a periodikumok gyűjtése azonban független a nyelvtől. A gyarapításban kiemelkedő szerepet játszik a kongresszusi kiadványok és a reportok beszerzése.

Az évente befutó egymillió kérelemnek csupán 7%-át teszi ki a könyvkérések aránya. A kölcsönzési kérések 10%-a érkezik telexen.

A társadalomtudományok körébe tartozó könyveket, valamint a művelődési igények kielégítéséhez szükséges dokumentumanyagot a National Central Library (NCL) gyűjti.

Az NCL funkciói:

- országos kölcsönző könyvtár,
- az országos és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés központja,
- könyvelosztó központ.

80 000 font az évi könyvbeszerzési kerete, de külön 4000 fontot kap a felnőtt-
oktatáshoz szükséges könyvek beszerzésére.

A könyvtárközi kölcsönzési igények először a megyei könyvtárhoz futnak be, az
vagy saját állományából, vagy a regionális katalógus segítségével elégti ki a
kérést. Ha a régióban nem található a kiadvány, csak akkor kerül a kérés az
NCL-hez, ahol vagy a központi katalógus segítségével, vagy vétel útján, vagy
nemzetközi kölcsönzéssel, de mindenképpen megszerzik a kért könyvet. —
Azért nem az NLL gondoskodik a társadalomtudományi irodalom központi köl-
csönzéséről, mert a társadalomtudományok irodalomellátása nem korlátozód-
hat csak az „uj” irodalomra, ezt a feladatot tehát csak olyan központi kölcsön-
ző könyvtár tudja ellátni, amely saját állományán kívül más könyvtárak állo-
mányára is támaszkodhat.

A NYILVÁNOS KÖNYVTÁRI (PUBLIC LIBRARY) SZERVEZET

Csak a 40 000 lakosnál nagyobb települések tanácsai tartanak fenn könyvtárat.
Az ennél kisebb településeknek az 1964. évi törvény értelmében nincs könyvtár-
fenntartó joguk (azóta az önálló könyvtárak száma 600-ról 481-re csökkent);
ezek a könyvtárfenntartás céljára szolgáló adókat a könyvtárfenntartó hatóság-
nak fizetik be.

A 40 000 lakoson aluli települések könyvtári ellátása a megyei könyvtár útján
történik. Az ennél nagyobb települések könyvtáraihoz viszont a megyei könyv-
tárnak lényegében semmi köze sincs.

A megyei könyvtár a megye székhelyén működik; tulajdonképpen igazga-
tási központ, amely könyvtárközi kölcsönzési állománnyal rendelkezik, de he-
lyi kölcsönzést többnyire nem folytat, csak helyismereti gyűjteménye és refe-
renszállománya áll a helyben olvasók rendelkezésére. Némelyik megyei köz-
pont maga szerzi be a dokumentumokat a tagkönyvtáraknak, de akad olyan is,
amely csak a beszerzési kereteket osztja szét.

A tagkönyvtárak különböző nagyságúak. Sok helyen a megyei könyvtár (központ) külön megbízás alapján vállalja az iskolák könyvtári ellátását is, s e célra külön megkapja a költségeket a nevelésügyi szervektől.

A megyei könyvtár a megyei nevelésügyi és könyvtári bizottság irányítása alatt áll; igazgatásilag a megyei tanácshoz tartozik. A megyéken belül igyekeznek körzeteket kialakítani, ezeket a megyei könyvtár jelöli ki. A körzeti könyvtárak gondoskodnak a körzetekbe tartozó könyvtárak állományáról.

A megyei könyvtár „teljes jogú” fiókjai hetenként legalább 30 órában tartanak nyitva. A nagyobb fiókkönyvtárakat a helyi igények és a személyi feltételek alapján profilirozzák speciális gyűjtőköri feladatokra és szolgáltatásokra. 5000 lakosnál kisebb településeken „részidejű” fiókkönyvtár működik, ennek személyzeti ellátásáról a teljes jogú fiók gondoskodik. A könyvtári személyzet 35–40%-ának szakképzett könyvtárosnak kell lennie; ahol csak egy könyvtáros dolgozik, attól feltétlenül megkívánják a képesítést. Társadalmi munkában kezelnek viszont sok kis letéti gyűjteményt, amelynek az anyagát a fiók-, a körzeti vagy a megyei könyvtár cseréli, legalább 8 hetenként.

A megyei vagy a körzeti könyvtár bibliobuszai 2–3000 kötetet visznek magukkal. A buszokon a gépkocsivezetőn kívül könyvtáros is van, de a gépkocsivezető végzi a kölcsönzési adminisztrációt. Akad olyan hely is, ahol egy személy a könyvtáros és a gépkocsivezető.

A könyvtárfenntartási joggal nem rendelkező településeken helyi könyvtári bizottság működik, amely albizottsága a megyei könyvtári bizottságnak. Igyekszik biztosítani annak a feltételeit, hogy a könyvtár maximálisan kihasználható legyen a község valamennyi rétege számára, jelenti a megyei bizottságnak a szükséges területi fejlesztési igényeket. Előmozdítja a könyvtár kapcsolatainak kiépítését az iskolákkal és egyéb művelődési intézményekkel.

A könyvtárfenntartó hatóság hozzájárulhat más hatóság vagy magánszemély költségeihez, ha az a nyilvánosságának könyvtári szolgáltatásokat nyújt.

A regionális könyvtárközi együttműködési bizottságok nagyjából az ország 10 földrajzi régiójához alkalmazkodva működnek, mégpedig a minisztériumnak a régióba tartozó könyvtárfenntartó hatóságokkal egyeztetett irányelvei alapján.

A könyvtári szolgáltatások igénybevétele díjtalan. A mi gyakorlatunkhoz hasonlóan azonban késedelmi díjat szednek, s megfizettetik a könyvtárhasználatot megkönnyítő különböző kiadványokat (nyomtatott katalógus stb.).

A nyilvános könyvtárak (public libraries) rendkívül sokoldalú tevékenységet fejtenek ki: beletartozhat pl. a gyermekszolgálat, az otthonukhoz kötött olvasók könyvellátása, reprodukciókat is kölcsönző képzőművészeti részlegek, kottát és hanglemezt kölcsönző zenei részlegek fenntartása. Nagyon gazdag a referenzállományuk: a kézikönyveken kívül a területre vonatkozó levéltári és helytörténeti anyagot is gyűjtik az anyakönyvi bejegyzésektől a legrégebb térképekig, de megtalálható gyűjteményükben a világ összes országának érvényben lévő menetrendje, telefonkönyve is. A területükön lakó szakemberekről katasztert állítanak fel.

A nyilvános könyvtárak egy része egy-egy szakterületen országos vagy regionális jelentőségre is szert tesz. Pl. Westminster City könyvtára Dél-Anglia legnagyobb zenei gyűjteményével rendelkezik. Egyes helyeken az ellátandó lakosság igényeinek megfelelően egészen speciális (pl. egészségügyi, pedagógiai) gyűjteményt építenek ki.

Angliában az általános tudományos és szakkönyvtárak, valamint az üzemi szakkönyvtárak igen gazdag állománnyal rendelkeznek, a public libraryk referenzgyűjteményét, speciális szolgáltatásait azonban a szakemberek is használják. Ennek megfelelően a könyvtárak az oktatási intézményektől kezdve az iparvállalatokig igen sokoldalú kapcsolatokat építettek ki.

Megjegyzendő, hogy az önálló könyvtárak feladata a szervezett vagy lazább keretek között folyó felnőttoktatás könyvbázisának a biztosítása is.

A KÖNYVTÁROS EGYESÜLET. A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS

A könyvtárügy központi szervei között igen fontos feladatot lát el a Library Association (LA). Minden könyvtár típus könyvtárosait egyesíti, így az egész szakma érdekeit képviseli. 16 000 tagja van (a képesített könyvtárosok jegyzékébe 9000 személyt jegyeztek be). Az egyesület főként szakképzési és módszertani tevékenységet lát el. Tagdíjakból, vizsgadíjakból és a kiadványok árából tartja fenn magát.

Élén hatvan tagu tanács áll, amely állandó szakbizottságokra oszlik. A tanács konferenciákat hív össze, és évente tart közgyűlést.

A tagok 12 földrajzi körzetbe és szakterületi csoportokba vannak szervezve. Automatikusan tagjai a lakóhelyük szerinti körzeti szervezetnek. A körzetek társadalmi és szakmai összejeveteleket szerveznek, lapokat adnak ki. A programot az évenként megválasztott bizottságok alakítják ki. Az egyesület tanácsába minden körzet egy képviselőt küld, három évre.

A csoportokba való tartozás nem automatikus, ezek a hasonló érdeklődésű tagok tömörítését szolgálják. Valaki két csoportban lehet ingyenes tag, a továbbiakban külön tagsági díjat kell fizetnie. A csoportok kutatómunkát végeznek, vizsgálatokban vesznek részt, információkat gyűjtenek és erről tájékoztatást nyújtanak, tanfolyamokat rendeznek, sőt némelyik periodikumot is kiad.

Az egyesület központjában az egyesület hivatalán kívül nagyon gazdag könyvtártudományi és tájékoztatásügyi szakkönyvtár, valamint tájékoztatási szolgálat van; olvasóterem, klubhelységek is állnak a tagok rendelkezésére. Az egyesületnek igen jelentékeny a kiadványi tevékenysége.

Az LA tevékenységének legfontosabb területe a könyvtárosképzés. Az egyesület közvetve irányítja az oktatómunkát, ellenőrzi a képesítés megszerzéséhez szükséges gyakorlat szakszerűségét s maga végzi (az egyetemi szintű tanulmányok kivételével) a vizsgáztatást.

Könyvtárosi pályára az egyetem vagy a középiskola elvégzése után léphet a jelölt. Ekkor vagy egyenesen valamely könyvtárosképző intézetben folytatja tanulmányait, vagy gyakornokként könyvtárban helyezkedik el. A gyakornok egy év múlva vagy feladja állását, hogy a könyvtárosképző intézetbe iratkoz-hasson, vagy fizetett szabadság keretében végezheti el ottani tanulmányait (ez esetben tanulmányai befejezése után természetesen köteles még bizonyos időt az illető munkaadó alkalmazásában eltölteni).

Az LA vizsgái kétfélék: egyetemet végzettek számára posztgraduális („ráfel-jelő”) vizsga, érettségizettek számára pedig általános könyvtárosi vizsga. Okleveles könyvtáros az lehet; aki a) leteszi az LA speciális szakvizsgáját (erre 11 kereskedelmi és műszaki főiskola mellett szervezett könyvtárosképző intézetben lehet felkészülni, mégpedig egyetemi végzettséggel rendelkezőknek egyéves, érettségizetteknek legalább két éves tanulmányi idő alatt), b) el-végzi a könyvtárosképzésre kijelölt négy egyetem valamelyikén a könyvtár-szakot, c) a három egyetemi rangú főiskola valamelyikén elvégzi a könyvtá-rosi vagy informátori tanfolyamot.

A könyvtárosképző intézmények az egyesülettől kapott anyag, tantervi ajánlá-sok figyelembevételével alakítják ki a tananyagot, de az anyaintézet profiljá-nak, a rendelkezésre álló oktatók képesítésének és nem utolsósorban az álta-luk ellátandó terület igényeinek megfelelően. Igen nagy propagandát fejtenek ki annak érdekében, hogy a szakirodalmi tájékoztatási munkára minél több, szakegyetemet végzett ember jelentkezzen. Vannak azonban olyan nézetek is, amelyek szerint a könyvtárosképzést kell ugy kiszélesíteni és szakosítani, hogy azon belül lehessen felkészülni a tájékoztatási feladatokra.

Az angol könyvtárak minden típusában azt tartják kívánatos aránynak, hogy a munkatársak 30–35%-a rendelkezzeék szakképzettséggel. Ez az arány alakult ki eddig is.

A könyvtárosok fizetése nagyobb, mint a pedagógusoké, a muzeológusoké, de kisebb, mint az orvosoké, mérnököké, közgazdászoké, magasabb beosztású városi tisztviselőké.

A SZAKKÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI IRODÁK SZÖVETSÉGE (ASLIB)

A szakkönyvtári és a műszaki tudományos tájékoztatási munka országos központja az ASLIB (Association of Special Libraries and Information Bureaux), amely 1924 óta működik. Tagjai iparvállalatok (35%-ban), kutatóintézetek stb. Nemzetközi jellegű szervezet, 3000 tagjának több mint 20%-a 70, Nagy-Britannián kívüli országból kerül ki. Mindenféle szakkönyvtári szolgáltatás fejlődését igyekszik elősegíteni. A tagdíjából, szolgáltatásaiból, kiadványaiból majdnem eltartja magát; szubvenciót a Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Hivataltól (OSTI) kap.

Az ASLIB tájékoztató központként is működik, s mint ilyen

- felvilágosítást nyújt a könyvtári és tájékoztatási munka minden vonatkozásáról és a tagokat rendszeresen értesíti az újabb fejleményekről; Angliában a legátfogóbb gyűjteménnyel rendelkezik az információ gyűjtésének, tárolásának és felhasználásának irodalmából;
- tájékoztatást nyújt a tájékoztatásról; a kérdezőt a megfelelő tájékoztatási forráshoz irányítja; ezzel kapcsolatban fotokópiákat és mikrofilmeket is szolgáltat; fordításnyilvántartást vezet és kikölcsönzi a fordításokat vagy fordításmásolatokat szolgáltat, szükség esetén fordítót ajánl.

Az ASLIB, ellentétben az LA-val, nem vizsgáztató vagy képesítést nyújtó testület, de különböző szintű rövid tanfolyamokat rendez a tájékoztatási munka egyes speciális kérdéseiről, pl. referátumok készítéséről, a szabadalmakról, az információvisszakeresésről stb. Tanfolyamain évenként ezer hallgató vesz részt (külföldiek is). A tagok évenként tartott konferenciákon, illetve egy-két napos szakmai értekezleteken vagy esti gyűléseken is találkoznak, ezeket a központ vagy a három körzet, ill. a 12 szakcsoport valamelyike rendezi. A szakcsoportok között pl. van olyan, amelyik a gépi fordításokkal ill. a gépesítéssel, s van olyan, amelyik a koordinált indexeléssel foglalkozik.

A Szövetség tájékoztatási szakértői csoportja tanácsot ad ujonnan létesülő könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások tervezéséhez, a meglévők ujjaszerzéséhez, valamely speciális szolgáltatás kialakításához. Segítséget ad személyzeti kérdések megoldásához is: nyilvántartást vezet a szakemberekről, ennek alapján ajánl embereket bizonyos feladatok ellátására. Most alakítja ki új szolgáltatását: meg lehet majd „rendelni” egy tájékoztatási vagy könyvtári részleg teljes személyzetét.

Az ASLIB keretében 1959 óta működik kutatói részleg. Ez az információk gyűjtésének, tárolásának, visszakeresésének és terjesztésének modern, főként számítógépes eljárásait vizsgálja. Szerződéses alapon egyedi kutatásokat is végez a tagok számára.

A BRITISH COUNCIL KÖNYVTÁRI IGAZGATÓSÁGA

Alkalmam volt megismerkedni a British Council Libraries Department munkájával is. Ez a szerv az angol kulturát népszerűsíti egyrészt az Angliában élő külföldiek között, másrészt külföldön.

Angliában 11 könyvtára működik a British Councilnek: köztük angol nyelvtanulási, orvosi, zenei, drámai szakkönyvtárak, amelyek a referenztevékenység mellett kölcsönöznek is.

35 más országban van könyvtáruk. Különös figyelmet szentelnek a fejlődő országoknak, pl. Nigériában 7, Pakisztánban 9 könyvtárat tartanak fenn. A szocialista országok közül Lengyelországban és Jugoszláviában működik a BC-nek könyvtára.

A külföldi kulturális szervezetek kérésére ajándékkönyveket, sőt könyvtárakat adnak. A legtöbb könyvajándékot a közép- és dél-amerikai államoknak juttatják.

Gépesítési munkák és tervek csehszlovákiai könyvtárakban

HORVÁTH Tibor – SZÜCS Jenőné

Négy esztendővel ezelőtt Magyarország – az NDK mellett – a legelőrehaladottabb stádiumban volt a könyvtárak komputerezált munkáinak területén az európai szocialista országok között. Ekkorra már tisztázódott, hogy mit kell tenni, körülbelül sikerült a költségek tekintetében is valamilyen eredményt elérni. Az NDK által összehívott értekezleten, amely a nemzeti bibliográfiák egységes komputerezált rendszerével foglalkozott, ezért tudott a magyar delegáció olyan sikeresen szerepelni. A többi közép-európai ország küldöttsége akkor még csak a problémával ismerkedett. Gyakorlati eredményeink is voltak, ekkor már számos produktum jelezte, hogy a magyar könyvtárak erőteljes fejlődésnek néznek elébe ezen a területen.

Annál meglepőbb volt most, 1971. okt. 19–29. között tett tanulmányutunkon azt tapasztalnunk Csehszlovákiában, hogy a könyvtárgépesítés területén milyen szép eredményeik vannak, illetve, hogy az a mód, ahogyan Csehszlovákiában ezzel a kérdéssel foglalkoznak, mennyire hatékonyabb a miénknél.

Három pontban lehetne összefoglalni északi szomszédunk előnyét velünk szemben. Ezek: anyagi fedezet, szervezettség és végül a rendszeres ellenőrzés.

Hozzánk hasonlóan Prágában is az a vélemény, hogy a gépesítés csak erős központi irányítással, egységes terv alapján mehet végbe. A gépesítés szellemi előkészítésére központi hitelkeretekből 180 millió koronát irányoztak elő, a terv realizálására 240 milliót. Ebben az összesen 420 millió koronában nem

szerepelnek az egyes könyvtárak saját főhatóságától erre a célra kapott özszegek.

A kísérleteket bizonyos munkamegosztással folytatják, ennek főbb kereteit az az együttműködés határozza meg, amely a prágai Módszertani Kabinet, a Matica Slovenská, a pozsonyi ENSZ Számítóközpont, illetve a pozsonyi Egyetemi Könyvtár között alakult ki. A nemzeti bibliográfia gépesítési problémáit a Matica kapta az ENSZ Számítóközponttal együtt, míg a központi katalógusok és a hozzátartozó központi gyarapodási jegyzékek szerkesztése a Kabinet feladata, együttműködve más könyvtárakkal. Érdekességként megemlítendő, hogy a pozsonyi ENSZ Számítóközpont konzultáns professzora R. M. Hayes, a világ egyik legjobb számítógépes szakembere, aki mellesleg a legutóbbi időig az UCLA (University of California, Los Angeles) könyvtártudományi tanszékét vezette. Maga az ENSZ Számítóközpont elsősorban statisztikai számítások céljára létesült, de a nemzeti bibliográfiát mintegy mellékfeladatként tüzte programpontjai közé, együttműködve a Maticával.

A központi katalógusok gépesítési kísérleteivel négytagu kutatócsoport foglalkozik, vezetője Sedlačková (Prága, Módszertani Kabinet). A periodikumok központi katalógusát a pozsonyi Egyetemi Könyvtár kapta; a munkát Kollárová, a Módszertani Osztály vezetője irányítja.

A Matica ezideig a nemzeti bibliográfia gépesítésének programjához egyetlen tanulmányt készített, amely a szlovák és cseh írás betűit és írásjeleit elemezte a számítógépes írási lehetőségek szempontjából.

A csehszlovák fejlesztési munkák legszembetűnőbb sajátossága – hozzánk képest – a rendszeres és valószínűleg szigorú ellenőrzés. A Szövetségi Minisztérium által kinevezett szakértők rendszeresen felülbírálják a kutatási, illetve kísérleti jelentéseket, de minden év végén komolyabb felülvizsgálatot is tartanak. Ennek során nemcsak azt ellenőrzik, hogy a kijelölt kísérleteket végrehajtották-e, hanem azt is, hogy az eredmények megfelelnek-e a szakszerűségi követelményeknek, illetve a kísérleti kiértékelések megfelelők voltak-e.

Világos tehát, hogy a célkitűzéseket tekintve a csehszlovák könyvtárgépesítés nagyjából ugyanolyan nyomokon halad, mint a magyar, a különbség azonban az, hogy a realizálás feltételei ott összehasonlíthatatlanul jobbak.

Csehszlovákia könyvtárgépesítési törekvései egyébként nem a fent vázolt feladatok kapcsán váltak a szakirodalomban ismertté. Legismertebb tervük az un. SOKRATUS projekt, melyről eddig több közlemény látott napvilágot, és amely 1972-ben talán monográfiában is megjelenik, ahogyan a rendszer tervezője, dr. Závada tájékoztatót.

A SOKRATUS kísérleteit egyelőre felfüggesztették a fentebb ismertetett munkálatok miatt, de nem mondtak le róla, hiszen a szocialista országok módszertani központjainak következő szófiai tanácskozásán a csehszlovák fél a tervet elő kívánja terjeszteni.

A SOKRATUS valóban nagyszabású, méreteiben is lenyűgöző terv, amelyhez hasonlót eddig csak nemzetközi összefogást kívánó, nagygépes rendszerek esetében tapasztaltunk.

A SOKRATUS egyetlen integrált számítógépes nagyrendszerbe kívánja szervezni Csehszlovákia könyvtárainak munkáját, az állománygyarapítástól kezdve — beleértve a deziderátumok nyilvántartását, megrendelését, reklamációt, a beérkezés jelzését — a központi feldolgozáson keresztül a szolgáltatásokig, a központi nyilvántartásig és a statisztikai elemzésig mindent. Ha megvalósulhat, előnyei kézenfekvőek, elegendő csupán a beszerzések koordinálásának és a többszörös feldolgozás kiküszöbölésének lehetőségét említenünk. Persze, alapfeltétel a részt vevő könyvtárak együttműködési készsége. Ez a készség vagy megvan, vagy nincs, egy-egy nagykönyvtár önálló birodalom, és Csehszlovákiában sem biztos, hogy tudatában vannak minden esetben saját érdekeiknek. Ha a realitásokat tekintjük, a SOKRATUS a jelen szituációban tülzónak tűnhet. De logikus lépés a gépesítés menetében, és abból a felismerésből ered, hogy a gépesítésnek a könyvtári organizmusra is hatása — pozitív hatása — van, s ezeket az előnyöket nem szabad elveszíteni. Lehet, hogy a SOKRATUS csak

előreszaladt a tervezésben, egy soron következő gépesítési fokozat rendszerét körvonalazza. Ha nem valósul meg – erre lehet alapos gyanu –, az mindenestre nem a SOKRATUS hibája lesz. Részleteivel lehet vitatkozni, de alapgondolatával nem.

A jobb szervezeti elgondolások illusztrálására egy működő rendszer példáját lehet felhozni. Csehszlovákiában jelenleg számos gépi index, bibliográfia már a rutinszerű szolgáltatások közé számít. Ezek közül meglepően szellemes és átgondolt rendszer volt a központi fordításnyilvántartás és a hozzátartozó szét-sugárzó tájékoztatási kiadvány. Ez a nyilvántartás a Technická Knihovna-ban, a cseh Műszaki Könyvtárban létesült. A rendszernek a következő elemei vannak. Regisztrálják a szakfordításokat, tartalmi paraméterek alapján is. A lefordításra szánt műre fordítási engedélyt kell kérni a rendszertől. Ha az engedély kiadható, tehát ha még nincs róla fordítás, akkor az engedély kiadásán kívül egyben már nyilvántartásba kerül, „fordítás alatt” kóddal. Mindezt napenkénti gépi futtatások alapján végzik, miután az időtényező fontosnak minősül a rendszerben. Ha a fordítás elkészül, akkor az elkészült fordítások nyilvántartásába kerül. Ezt a nyilvántartási rendszert összekapcsolták a fordításmásolatok kötelező beszolgáltatásával, és kérés esetén azonnal reprográfiát küldenek róluk. A rendszerhez tartozik még egy számítógéppel készült index, amely az új fordításokról rendszeresen tájékoztatást nyújt. Egyszerű és természetes rendszer? Igen. Bármely részének hiánya az egésznek a létjogosultságát kérdőjelezné meg. És semmi felesleges nincs benne. Ez az a pont, ahol tanulhatunk a csehszlovákoktól. A tanulmányutnak ez volt legfőbb tanulsága.

21202 Réber:

A gyűjtőkori együttműködés kérdései. (Szerk. Kondor Imréné.) (Kiad. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.) Bp. Népművelési Propaganda Iroda.

1. Tanulmányok, 1971. 60 p.

(ism.:-)

A KMK szerkesztésében (és jórészt KMK-szerzők tollából) figyelemre méltó kiadványok jelennek meg. Ide sorolandók a Gépesítési füzetek eddig megjelent darabjai, az egyetemi könyvtárak normatíváinak problematikáját összegező kötetek, s több egyéb, újabban napvilágot látott, a Könyvtári Figyelő által hűségesen számon tartott kiadvány.

A KMK nem kiadóvállalat, ez kétségtelen; nem vitatható azonban véleményem szerint az sem, hogy kiadványaival fontos funkciót teljesít: könyvtári rendszerünk lényeges jelenségeit, fejlődési tendenciáit tárja fel, mégpedig a tájékoztatás és az orientálás együttes, magas mércéjű igényeivel. Ez a célkitűzés megfelel a könyvtárügy intenzív fejlesztése követelményeinek – mindannak, amit az országos könyvtárügyi konferencia feladatul rótt ránk.

A gyűjtőkori együttműködés tárgykörében legutóbb megjelent kötet témájának időszerűsége nyilvánvaló; közismert, hogy a könyvtárak kooperációja szerte a világon egyre inkább a figyelem középpontjába kerül. Izgalmas, sokat ígérő vállalkozás tehát „házunk táján” is megvizsgálni: milyen eredményeket értünk el e téren, s mi a további teendő.

A KMK-kiadvány a könyvtárak gyűjtőkori együttműködését, látszólag tehát az együttműködési lehetőségeknek csak egyikét kívánja vizsgálni; a valóságban (mint ez a tanulmányokból nyomban kitűnik) a szakterületi együttműködés sokféle változatáról esik benne szó. Hadd tegyem rögtön hozzá: szükségszerűen, hiszen sokféle tudományág, tudományterület igényével és rendkívül változatos tájékoztatási-könyvtári ellátottságával kell az együttműködés során számolnunk, és – ahogy ez a jól működő kooperációs körök eddigi működésének tapasztalataiból máris kiderült – legfőbb társadalmi szükségletként nem minden esetben a szerzeményezési együttműködés, hanem az egyéb – pl. a tájékoztatási – kooperációs lehetőségek kibontakoztatása merült fel.

Hazánkban a gyűjtőkori együttműködés – eredményes, de mégiscsak elszigetelt helyi kísérletek nyomán – mintegy „felülről szervezve”, hatósági-főhatósági bábáskodással jött létre. Külön tanulmányt érdemelne annak megállapítása, hogy a szakterületi együttműködés e síkján az önkéntességnek és ezen túlmenően a spontán kezdeményezőkészségnek miért akadt oly kevés nyoma? Nagykönyvtáraink szívesen – és sok esetben joggal – hivatkoznak külföldi példákra, ha a fejlesztés, a gyarapítási keretek szükségességéről esik szó. Ugyanilyen joggal merülhet fel azonban: nem érezték (vagy mint ahogy a vérszegény eredményekből erre a társadalomtudományok területén következtetni lehet: ma sem érzik) az együttműködés szükségességét? Hiszen számos, egyéb könyvtárügyi példák kapcsán előszeretettel emlegetett országban a könyvtárak nem minisztériumi segédlettel, hanem maguk alakította társulásokkal, együttműködési bizottságokkal önönmaguk hozták létre kooperációs együtteseiket, amelyek mindenfajta jogszabályi rendezés, „kodifikációs mankók” nélkül is igen jól boldogulnak.

Az együttműködési készség kibontakoztatása – mindenfajta könyvtári kooperáció egyik kulcsproblémája – voltaképpen szemléleti kérdés. A hiányával kapcsolatos eredendő bajokat a bevezető tanulmány hallgatólagosan tudomásul veszi, ezért tartja a továbblépés egyik alapfeltételének a jogszabályi rendezést. Amire – könyvtárosi közgondolkodásunk megváltozásáig –, sajnos, szerintem is szükség van, de csodát várni tőle semmiképp sem szabad. Emellett vagy ennél inkább azt az alapelvet javasolnám a továbbfejlődés alapvető céljaként kitűzni, hogy az együttműködés adminisztratív teendőinek radikális mértékű csökkentésén kívül a kooperáció olyan tartalmi-szervezeti megoldásait, formáit kutassuk, amelyek a részt vevő könyvtárak mindegyike számára hasznosak, és ezáltal – a szakirodalmi bázis és a szolgáltatások kibővülése és meggyorsulása révén – országosan is hasznot hajtanak. Az együttműködés távlati a helyi és az országos érdekek metszéspontjain táruhatnak fel, vagyis abban az esetben, ha az együttműködő könyvtárak közvetlenül érdekeltek az együttműködésben (és képesek ennek felismerésére is). Ebből kiindulva: mint-hogy a szerzeményezés bármiféle külső korlátozása általában nem érdeke a könyvtáraknak (szakmánk racionális, de a kívülálló számára számára közömbös „magasabb érdekeiről” aligha tudjuk a használót vagy akár a fenntartót meggyőzni), inkább a könyvtárak működésének olyan kibővítési lehetőségeit kell vizsgálni, amelyek mintegy meghosszabítják, kiterjesztik a szolgáltatások hatáskörét, megtöbbszörözik a hatékonyságukat – mindezt az ésszerű munkamegosztás, a közös vállalkozások révén. Nyilvánvaló, hogy e tekintetben a legkülönbébb kezdeményezések kerülhetnek számításba, amelyekre a kötetben megjelent tanulmányok – különösen PATEK Ferencé – jó néhány egészséges ötletet is adnak.

A kiadványban az összefoglalás igényével készült bevezető tanulmányon kívül főként az alkalmazott tudományterületek problematikája kapott helyet (mezős-és erdőgazdaság, építésügy, kohó- és gépípar, egészségügy). Ez a kiválasztás – minek szépségük – önkényes, legfeljebb az menti, hogy e területeken is megindult a kooperáció, van szándék és elképzelés továbbfejlesztésére. Sajnálatosnak tartom, hogy a kiadványban nem kapott helyet a legjobban működő kooperációs körök (matematika, fizika, kémia) eredményeinek külön tanulmányban való ismertetése. Ha erre azért nem került sor, mivel ezeket a szak-

irodalom már közölte (mint ahogy valóban több publikáció is megjelent erről), kivonatos összefoglalásuk akkor is helyet kaphatott volna a kiadványokban (vagy utalni lehetett volna rájuk).

Jogosnak tűnő kifogásaim azonban mit sem változtatnak azon a tényen, hogy a kötet a sikerült KMK kiadványok sorába tartozik, kiadására szükség volt, hiszen hasznos feladatot tölt be.

ZIRCZ Péter

Gomba szövege:

Munkateljesítmény normák a tudományos és szakkönyvtárakban. (Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ) Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 117 p. (18m; --)

Könyvtári életünkben – a szakirodalomban éppen úgy, mint a mindennapok munkavégzése során – sokat vitatott probléma a normatívák alkalmazásának kérdése. Ezért érezzük időszerűnek a KMK kiadásában megjelent munkát, amely a tudományos és szakkönyvtárak „régén vajudó” kérdésével, a tervezési, fenn tartási és fejlesztési normák problémáival foglalkozik.

A kiadvány két részre tagozódik. Első része BERECZKY László munkája, aki a munkanormákat és kidolgozásuk néhány módszerét tárgyalja, a második részben CHOLNOKY Győző a magyar tudományos és szakkönyvtárak munkateljesítmény-normatíváinak összegezését végezte el.

BERECZKY bevezetőben a normatívák hazai alkalmazásának rövid történeti vázlatát adja. Ezt követően a könyvtári normatívák körén belüli fő csoportokat határolja el egymástól, a következőképpen: 1. a művelődés- és tudománypolitikát, valamint a szakirodalmi informáltságot szolgáló (könyvtárépítési, szolgáltatási) normatívák; 2. a működési feltételekre vonatkozó normatívák (állomány és gyarapítás, a személyzet összetétele és kiválogatása, az épület, berendezés és felszerelés, a költségvetés); 3. tevékenységi normatívák (munkateljesítmény, eljárás és eszközszabványok).

A fenti összegezést követően a szerző a továbbiakban csak a munkanormákkal foglalkozik. Ennek során a ma könyvtárát jellemző sajátos paradoxonból indul ki: a lehető legtöbb könyvtári munkát oly módon kell mechanizálni, hogy a könyvtár használóinak kiszolgálása a legkevésbé se legyen mechanikus. A fentiek jegyében kialakított munkaszervezethez azonban nem állnak rendelkezésre a megfelelő eszközök, pl. a munkanormák sem. A tanulmány összeállítója mindenekelőtt a terminológia tisztázására törekedett. A könyv-

tári munkákat e vizsgálat során az ipari és mezőgazdasági életből vett példák-
kal veti egybe, rávilágítva közben a könyvtári munkaműveletek sajátosságaira.
A könyvtári munka normázásának összetett voltát hangsúlyozva arra is nyoma-
tékkal figyelmeztet, hogy mennyire káros lenne más munkaterületen alkalmaz-
zott módszerek kritikátlan átvétele, mivel – néhány munkamenet (pl. a könyv-
kötést, mikrofilmzést, sokszorosítást stb.) nem számítva – a könyvtárakban
a szellemi munka az elsődleges. A tanulmány összeállítója – vélemé-
nyünkkel megegyezően – helytelennek tartja merev előírások alkalmazását a
könyvtári munka valamennyi területén, mivel ez a könyvtári tevékenységek
többségében megengedhetetlen mechanikus munkavégzést eredményezne. E
téren az a helyes megoldás, ha a dolgozók tudják, hogy mit várnak tőlük, de
ennek az elvárásnak párosulnia kell a munkaidő felhasználását és a munka-
végzés hogyanját illető választási lehetőséggel.

Felvetődik az a sokat vitatott kérdés is, hogy szükség van-e központi norma-
jegyzékek összeállítására, vagy az egyes könyvtárak egyedileg dolgozzák-e
ki a teljesítmény normáit? A válasz egyértelmű: szükséges központi irány-
elvek és normatívák közzététele, de nem azért, hogy általánosan érvényes
normajegyzékkel szolgáljanak, hanem hogy az egyes könyvtárak ezek alapján
dolgozhassák ki saját normarendszerüket.

A munkanormával kapcsolatos fogalmak értelmezésének sokfélesége mindenek-
előtt e fogalmak tisztázását teszi szükségessé. Nélkülözhetetlen továbbá a
munkák normázásához, hogy jegyzék készüljön az egyes könyvtárakban
végzett munkafolyamatokról és műveletekről. A munkanormázás gya-
korlatának példázására szerző az OSZK Feldolgozó Osztályán elkészített né-
hány munkaművelet elemeinek jegyzékét mutatja be (címleírás, szakozás),
majd a normák kidolgozásának, a munkafolyamatok idő- és költségmérésének
módszereit néhány külföldi (szovjet, amerikai, stb.) példával illusztrálja. A
kitűnő példákkal illusztrált módszerek változatossága igazolta szerző azon
álláspontját, hogy ésszerűtlen lenne a különböző feltételek között dolgozó
könyvtáraknak bármelyik megoldást mechanikusan átvenniük. Mégis talál a pél-
dák alapján két általánosan érvényesítendő szempontot:

1. A normaképzés előkészítő szakaszában szükséges a tevékenység részletes,
pontos leírása és kataszterbe foglalása.
2. Egyértelműen el kell határolni – az alkalmazás helyétől függetlenül – a nor-
mába beszámítható és a veszteségnek minősülő tevékenységeket.

A jövő feladata a minden könyvtár munkájának értékelésére, ésszerűsítésére
alkalmas, egzakt normakészítési módszer kidolgozása, amihez a külföldi szak-
irodalom felhasználásán túlmenően a kiadvány második részében közölt hazai
normák szolgálhatnak alapul.

A kötet második részének, a magyar tudományos és szakkönyvtárak munka-
teljesítmény-normatíváinak összeállítója CHOLNOKY Győző. Az
50 oldalra terjedő táblázat és az Utalások című rész tizenöt tudományos és
szakkönyvtár adatait tartalmazza. A táblázat az egyes könyvtárakból kapott
számszerű adatokat foglalja magában, az „utalásokban” a nem egyértelmű
munkaműveletek leírását közli. CHOLNOKY Győző bevezetőjében az össze-
állítás kettős céljára mutat rá: egyrészt tájékoztatást kívántak adni a könyv-

táruk részére az intézményenként eltérő munkaszervezési módokról, másrészt munkájukat előkészületnek tekintik egy modern munkaszervezési eljárással készítenő működési modell kialakításához. E kettős követelmény tette szükségessé, hogy a szerző a könyvtárak által bejelentett adatok táblázatban történt összesítésén túlmenően a bőséges utalókészítéshez folyamodjék. Egy-egy azonos művelet ugyanis másként neveznek néhány könyvtárban, míg más-kor egy-egy azonos elnevezés fed eltérő tevékenységet. A táblázatokban gyűjteményrészenként csoportosították a normatívákat. Egyes könyvtárak azonban eltérnek az általánossá vált munkakapcsolatoktól, e tény is természetesen vonta maga után az utalások szükségességét.

CHOLNOKY Győző munkájának nagy érdeme, hogy nagy mennyiségű adatot dolgoz fel, munkája mindemellett világosan áttekinthető.

Meggyőződésünk, hogy BEREZKY László és CHOLNOKY Győző tanulmánya hasznos segédanyag lesz a könyvtárak üzemszervezési törelvéseinek megvalósítása során.

GOMBA Szabolcsné

E számunk munkatársai: Keith Doms (American Library Association), Gomba Szabolcsné (KLTE Központi Könyvtára), Horváth Tibor (KMK), KAMARÁS István (KMK), KISFALUDI Sándor (Orsz. Pedagógiai Könyvtár és Múzeum), KONDOR Imréné (KMK), KONDOR Istvánné (MM Könyvtárosztály), LÁNG Imre (MM Könyvtárosztály), N. RÁCZ Aranka (OKDT), SEBESTYÉN Géza (OSZK), SZENTIRMAI László (JATE Központi Könyvtára), SZÜCS Jenőné (OSZK), UJSZÁSZY Kálmán (Orsz. Református Gyűjteményi Tanács), ZIRCZ Péter (MM Könyvtárosztály).